

The Project Gutenberg eBook of Hurskas kurjuus: Päättynyt suomalainen elämäkerta, by Frans Eemil Sillanpää

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Hurskas kurjuus: Päättynyt suomalainen elämäkerta

Author: Frans Eemil Sillanpää

Release date: September 2, 2014 [EBook #46758]

Language: Finnish

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK HURSKAS KURJUUS: PÄÄTTYNYT SUOMALAINEN ELÄMÄKERTA ***

Produced by Juha Kiuru

HURSKAS KURJUUS

Päättynyt suomalainen elämäkerta

Kirj.

F. E. SILLANPÄÄ

WSOY, Porvoo, 1919.

SISÄLLYS:

- I. Syntymä ja lapsuus.
- II. Sukulaisten hoivissa.
- III. Miehuutta kohden.
- IV. Elämän helle.
- V. Kuolema panee parastansa.

Toivolan Jussi, Juha, Janne — kirkonkirjojen mukaan Johan Abraham Benjaminpoika — oli vanha vastenmielisen näköinen äijänrahjus. Viimeisinä vuosinaan hänellä oli laajahko kalju, jota niskassa ja korvilla reunusti joskus maailmassa tasoitettu, lakin alta harittava hiuskiehkura. Kasvot olivat myös ruskean rakkimaisen takkukarvan peitossa, vain suippokärkinen nenä oli selvästi näkyvissä. Sillä silmien tienoilla oli taas karvaa ja lakinreunakin varjosti, niin että niiden kohdalla näkyi vain jostakin syvältä kaksi kalseata pistettä, joihin ei kunniallisen ihmisen tehnyt mieli katsoa. Muutamien ihmisten katsetta kartetaan, mutta tavallisesti vallan toisista syistä kuin Toivolan Jussin. Sen silmissä ei ollut mitään uhkaavan jylhää, päinvastoin niiden ilme pikemmin tapaili hymyilyä. Niissä oli jotakin mielipuolta muistuttavaa, eikä mikään pane sielun voimia sen kovemmalle koetukselle kuin mielipuolen hymyileviin silmiin katsahtaminen, sillä niiden hymy tahtoo ikäänkuin osaaottavasti ilmaista tietävänsä kaiken sen, mitä ihminen ei mistään hinnasta myönnä itsessään olevan. Siinä vain odottaa, että koska se hullu akka sanoo jotain semmoista kaikkien kuullen... Toivolan Juha nyt ei ollut mikään mielipuoli; vaikka hänen järkensä olikin perin näivettynyt, niin vallitsi siinä kumminkin täysi tasapaino. Paikkakunnan talolliset pitivät häntä päinvastoin suurena veijarina ja taitavana villitsijänä. Ja kun tuli ilmi, että hän kapinan aikana oli jollakin lailla sekaantunut erääseen törkeään murhaan, niin langetettiin hänen tuomionsa pitemmittä arveluita. Puhdistustyötä toimittamaan komennettu jääkäri lopetti hänen räsyisen elämänsä eräänä keväisenä yönä yhtäkaa kahdeksan muun mokoman kanssa.

Kuolemantuomiot vaikuttivat veltostuneisiin paikkakuntalaisiin, jotka eivät sitä olleet ennakolta tulleet ajatelleeksi, yleensä hiukan tyhmistyttävästi. Melkein pyrki ääni vapisemaan, kun niistä ensi päivinä puheltiin. Mutta Toivolan Jussin lopussa oli muuan pikku kohta, joka väkisinkin nauratti, koska siinä oli ilmenevinään jotakin Jussille ominaista. Kapinallisia ammuttiin hautausmaalla valmiiseen hautaan, ja Jussi sattui jäämään viimeiseksi. Tällöin hän ei jäänytkään seisolleen, vaan laskeutui pitkäkseen karttuneen ruumiskasan päälle — valmiiksi mukamas. Se oli niin Jussia. Siihen ei häntä kumminkaan ammuttu, vaan käskettiin nousta seisolleen. — —

"Sodassa täytyy *nauttia tappamisesta* — muuten ei sota menestykään", on muuan suomalainen "kynäsoturi" kirjoittanut (harvennus hänen) ja varmaan osunut oikeaan.

Mutta sotahan ei itsessään, tarkoin ottaen, ole mitään: se on ihmis- ja joukkokohtaloiden vissi hetkellinen suhdetila. Se häviää, mutta kohtalot ovat saavutettuja aarteita, niin yhdet kuin toisetkin. Varsin pian taistelujen jälkeen voi inhimillinen yksilösielu jo saavuttaa semmoisen hetken, jona sen katse ei tahtoenkaan pysähdy toisarvoiseen pintaan, sen ruumiillisiin ponnistuksiin, likaan, nälkään ja julmuuksiin, vaan vastustamattomasti näkee syvemmälle, missä kaikki ovat ikäänkuin asentoihinsa pysähtyneet ja vaienneet. Siellä ei ole toinen toistaan jalompi eikä oikeutetumpi, sillä taistelevien puolien välityksellä ovat toisiaan koskettaneet seikat, joista taistelujain tiedossa ei ole aavistustakaan. Kuolleetkin nousevat ja ihmettelevät, miksi heidät on näin haudattu eri hautoihin, he eivät mitenkään voi muistaa, mitä sillä on tarkoitettu. Toivolan Jussi ja jääkäri ovat vanhat tutut, jääkäri on kerran siellä jossakin kuulakkana yönä ampunut Jussin. Se tapahtui varmaan hyvin sivumennen, koskei hän silloin yhtään huomannut kuinka merkitsevä mies Jussi todella on...

I

Syntymä ja lapsuus

Toivolan Juha kuului synnyltään talollissäätyyn, vaikka nykyajan nuoremasta väestä vain harva on tullut sitä tietäneeksi, hänen etäisempi entisyytensä kun ei ole kenenkään mieltä kiinnittänyt. Mutta hänellä on vielä tänäkin päivänä mahtavia sukulaisia toisien kolmansien pitäjien talollisten keskuudessa, vaikka ne ovat niin vieraantuneet, etteivät edes tulleet hänen mieleensä silloin kun hän oli ahtaalla kapinoimisestaan.

Hän syntyi eräässä koillisen Satakunnan pitäjässä Harjakankaan kylässä Nikkilän talossa vuonna 1857. Syntyminen tapahtui perjantai-iltapäivällä ennen Mikonpäivää. Syksyisen juhlapäivän aattotunnelma vallitsi jo taloa ja tanhuvia, sekaantuen siihen omituisen äitelään tunnelmaan, joka ikäänkuin säteili synnyttävästä vaimosta. Aamupäivällä oli rankasti satanut, mutta iltapuoleksi selkisi,

aurinko paisteli jo koivu- ja haapametsien kirjavuuteen ja yksinäisten kuusien elpyneeseen vihantaan. Nikkilän isäntä Penjami, viidenkymmenen ikäinen valjurityhtinen, tupakkileukainen äijä, laskeutui epävarmoin askelin ylistuvan rappusia myöten pihamaalle. Hänen yllään oli pitkä nuhraantunut röttimekko, nahkavyöllä vyötetty, mutta sekä mekon että paidan pitimet olivat ylhäältä auki, niin että luiseva punertava rinta oli pitkälti avoinna syksyn ilmalle. Hän oli hiljallensa häviöön menevä mies: äijä tuommoisena mekkoineen pihamaalla ja viinapannu kiehuvana kodassa, siinä oli leppeä sopusointu, joka jatkuvasti leyhyi talon kuluneissa nurkissa ja lemahtavilla seinustoilla. Penjami oli jo kolmatta kertaa naimisissa ja nyt oli tämä kolmas vaimo saamassa ensimmäistä lastaan. Kuppari paitahihasillaan ja kasvot hikisinä vei vettä kodasta saunaan ja kun näki Penjamin menevän kylälle päin, niin huusi:

— Pysy nyt vaan äijä kotona tää ehtoo!

— Pysykää te ämmät vaan pilttuullanne, ärisi Penjami ja saapasti edelleen kylää kohden, punertavilla äijän-kasvoillaan muikean itsetietoinen hymy, joka kuvasteli ulkoa päin leppeätä päivänvaloa ja sisältä päin yhtä leppeitä vanhan-miehen sala-ajatuksia.

"... Ämmät saavat lapsia ... ämmät on semmoisia, että ne saa aina lapsia ... nytkin taas saa tää mun kolmas ämmäni lapsen, mutta kuppari ei enää saa ... heh heh hei pojat..."

"... Minä menen Ollilaan, Ollilan pappaa katsomaan ... se on mukava äijä, vaikka se on Kokemäeltä. Se on kanssa usein juovuksissa niinkuin minäkin, eikös vaan mahda olla tälläkin haavaa. Mikäs sen on ollessa, sill' on suuri poika, niinkuin karhun neljännes ... ja aina rukiita. Ei se piru köyhdykään, vaikk' on suuri trankki... Mutta mull' on kolmas ämmä jo ja saa taas lapsen ... kuppari siellä nyt leimehtii, mutta kyllä minä ämmiltä pian kurit lopetan ... Se on niin mukavaa, kun antaa ämmille satikutia ... keppiä on saanut mun joka ämmäni ja saa tääkin taas..."

Viina kierteli Penjamin suonissa suloisimmillaan, poskipäät punersivat niinkuin pihlajan tertut, ja silmä haeskeli lähettyviltä jotakin, johon saisi purkaa hyvää tuultaan. Hän haastoi kinaa perunankaivajien kanssa, kysyi Husarin mukuloilta: "Onko isäs kotona?" — "O", sanoi poika. — "Mitä hän nyt tekee?" — "En minä tie", vastasi poika. — "Taitaa olla äites vieressä", sanoi Penjami, nauroi kähitti ja meni edelleen pitkin raittia Ollilaan.

* * * * *

Tämän Penjamin kolmannen emännän nimi oli Maija. Hän oli syntyisin entisiä Ollilan tyttäriä; ei tosin tämän nykyisen kokemäkeläisen, vaan siten, että se joka myi Ollilan tälle nykyiselle, oli Maijan veli. Veli oli silloin nuorimies, mutta pääsi samaan aikaan kotivävyksi jonnekin Tampereen taakse ja siitä syystä myi kotitalonsa. Sisar Maija joutui silloin hiukan heikoille oksille. Hänelle jäi kyllä joku rupla rahaa, mutta ne eivät näyttäneet kelpaavan kenellekään. Jonkinlaisia heikkoja koreilun ja komeilun yrityksiäkin lienee hänellä ensimmältä ollut, mutta niissä oli joku semmoinen vivahdus, että niille naurettiin, ja lopulta ne ikäänkuin yhteisön puolesta saivat luonnollisen loppunsa: Maijalle tuli vahinko. Lapsi kyllä kuoli melkein heti, mutta niillä teillä olivat ruplatkin huvenneet ja Maijan edessä oli se yksi ja ainoa, mikä aina on vaimoihmiselle avoinna: ruveta piiaksi. Ihmiset ennustelivat tällöin hänelle uusia vahinkoja, sillä hän oli luonnoltansa pehmeä lallukka. Nämä ennustukset eivät kumminkaan täyttyneet. Mutta kun Nikkilän emäntä sitten Mikonpäivän aikaan kuoli ja Maija samana syksynä meni Nikkilään piiaksi, niin sanoivat ihmiset: "No siitä saa nyt Penjami emännän." Ja se ennustus täyttyi. Maija makasi nyt Nikkilän saunan parvella, ja kuppari Loviisa hääri hänen ympärillään.

Hän oli hartaasti toivonut ja odottanut tätä tilaisuutta, sillä koko hänen tähänastinen elämänsä ja etenkin emännyytensä oli ollut kovin hapuilevaa ja epäsointuista, ja hänen pieni laimea järkensä oli keksinyt, että jos hän saa perillisen, niin sitten hän vasta pääsee alkuun. Eihän hänen elämältään ollut koskaan puuttunut muuta kuin alkuunpääsy, eikähän se puute ollut hänen vikansa. Minkä hän sille mahtoi, ettei häneltä ollut oikein sujunut talontyttären tavallinen elämänmeno? Hän oli ollut viisi vuotta piikana, mutta ei ollut koskaan pitänyt piikuuttaan minään alennuksena, vaan ainoasti välitilana, kunnes pääsisi oikein alkuun. Heti hän sitten suostui Nikkilän isännän viittauksiin; Maijasta melkein tuntui hyvältä, että isäntä oli semmoinen kuin oli, vanha, tupakkileukainen ja viinaanmenevä — ja leski. Kaikki se oli hyvä vaan; ei sen vuoksi, että Ollilan Maija olisi ajatellut omaa alennustaan, muuten he vain olivat niin sopiviansa tämmöisen talon pariskunnaksi.

Mutta se oli vain sen ajan tunnetta, kun hän jo varmasti tiesi emännäksi pääsevänsä; kun sai koko viikon kuvitella, kuinka ensi pyhänä kirkossa sanottiin: "talollinen leskimies Penjami Penjamin poika ja talollisen tytär nuori neito Maria Josefina Sefanian tytär". Mutta kirkossa sanottiinkin, että "saman talon palveluspiika" — eikä nuoresta neidosta puhuttu mitään. Ja muutenkin sai Maija pian huomata, ettei hän vielääkään ollut päässyt alkuun. Sillä hänen olossaan ei vihkimisen jälkeenkään tapahtunut juuri mitään muutosta. Hän ei osannut sanoa Penjamia muuksi kuin isännäksi ja teiksi, ja tyttäret sanoivat häntä Maijaksi niinkuin ennenkin. Isäntä taas naisista puhuessaan sanoi yleensä vain ämmät; jos oli erikoisen suojea, niin sanoi ämmäväki. Sama ainainen nimetön pelko, joka Maijalla oli ollut

emännäksi toivoessaan, jatkui yhä hänen emännäksi päästyään. Alkuunpääsyä täytyi aina vain lykätä. Niin-ja-niin olisi pitänyt olla ja niin-ja-niin, mutta kaikki täytyi jättää huomiseksi. Yhden vaatimattoman yrityksen hän kerran teki: hän oli tyyli kupparille, että se olisi vieraantunut talosta. Mutta siitä oli seurauksena että isäntä kerran kotiin tullessaan juonitteli aivan hirveästi ja huusi, että "jollotte te ämmät — lehmät — pysy tolallanne, niin" — Penjami ikäänkuin veti esiin koko peloittavan vanhuutensa ja rumuutensa ja ilmaisi olevansa yläpuolella kaikkia ämmiä. Penjamin elämältä ei puuttunut alkuunpääsyä; sille ei voinut muuta kuin antaa vaan kaikki kunnioitus. Ja kuppari osoitti myös, ettei hän ole mikään häijy ihminen; hän oli sen jälkeen Maijalle melkein entistä hyväntahtoisempi.

Ei tainnut Maijan elämä sittenkään päästä tämän kummempaan alkuun. Jonain yksinäisenä hetkenä raadantansa lomassa hän tajusi, että hän jo oli ikäihminen, tähän taloon näin joutunut ... ja että kaiken yläpuolella oli Penjamin punertavat äijänkasvot ja kohmeloinen komento, vuosikymmeniä sitten omaan uomaansa asettunut, missään vaiheissa järkkymätön. Ja siinä välissä kuppari ja tyttäret omine tietoineen ja päältäkatsojana ympäröivä harmaa kylä. Näin kai siis oli jatkuva... Semmoiset aattelu-hetket painoivat hänen nenänsä juurta yhä alemmaksi; kaksi etuhammasta oli jo pudonnut. Jos Penjami kuolee, niin kuinka hänen käy silloin, kun ei ole perillistä eikä taida tulla.

Mutta sitten se lupasi tulla. Kalventuneitten poskipäitten välistä katselivat Maijan vetistävät silmät usein haaveellisesti eteensä tuona odotusaikana. Nyt perillinen oli tulossa, mutta siihen seikkaan liittyi niin paljon pakollista suunnittelua, oli toimittava eteenpäin. Oli hoidettava ja kasvatettava lasta, pidettävä aina huolta siitä, että sen perintöosa karttui eikä huvennut. Ja aina kun Maijan yllättivät nämä pakkomielteet, tunsu hän olonsa tukalaksi. Häntä ahdisti ja väsytti kaikkalainen eteenpäin suuntautuva pyrkimys; kun näki kuvituksissaan menestyviä, hyvin tarpeellisia tuloksia, mutta samalla tunsu että niihin tarvittiin harkittua aloitetta ja pientä jatkuvaa tarmoa. Maija oli eläissään kokenut tuhannen tuhatta pientä hankaluutta, mikään ei häneltä vielä koskaan ollut täydellisesti sujunut. Tässäkin oli Eeva ja Marke ja Penjamin vanhuus ja kaikki muu. Miksei hänen naimisensä ollen tapahtunut niinkuin muitten tyttöjen? Siihenhän ihmisen pitäisi päästä, ettei tarvitsisi mitään pyrkiä.

Mutta luonto ei semmoisia kuunnellut, vaan teki jatkuvaa työtänsä. Luonnon ehdoton, vaativa jatkuvaisuus toisaalta ja ihmisaivoitus toisaalta, elämän murhenäytelmän ydin, toteutui noissakin oloissa, aivan niinkuin kukka kehittyi lajinsa mukaan vihoviimeisten korprien käymättömissä perukoissa. Kun synnytyksen jälkeen oli käsillä, höltyi Maijalta hetkiseksi kaikkien noitten epämuikuvuuksien tukala paine. Hän tunsu tulleen johonkin ihannetilaan. Eevat ja Marke, Penjamit ja kupparit saivat olla niinkuin olivat.

* * * * *

Ollilan pakarikamarissa palaa talikynttilä ja sen kellertävässä valossa istuu kolme miestä. Ollilan pappa itse on seitsemättäkymmentä käyvä mies, kasvot paljaiksi ajellut, leuan alla korvanjuuresta toiseen ulottuva tuuhea valkoinen kiehkura. Hän puhuu Kokemäen murretta, kaula ja yläruumis aina jäykkänä. Hän ottaa ryypynkin arvokkaasti, ja kun Nikkilän Penjami yrittää liiaksi kieppua ja kiusoitella, niin masentaa pappa hänet rauhallisen häikäilemättömästi; eikä Penjami uskalla ruveta riitelemään. Sillä papan vieressä istuu yhtä jäykkänä ja liikkumattomana poika Fransu, roteva, tasatukkainen kolmannella kymmenellä oleva mies. Fransukin sanoo joskus jonkin lauseen totisesti, koskaan hymyilemättä. Hän tekee kyllä huomautukset omasta puolestaan, mutta aina ne vahvistavat sitä mitä pappa on sanonut. He eivät juovu, vaikka juovat. He ikäänkuin hypittävät Penjamia tässä omassa piirissään, Penjamia joka Nikkilässä on sellainen valtias.

Kokemäkeläisiä on yksi ja toinen ruvennut asettumaan tähän pitäjään. Ne ovat komearintaisia ja paikkakunnan sävystä piittaamattomia. Huiveineen ja turkkeineen ne sanovat kirkonmäelläkin toisilleen suurella äänellä "mää" ja "sää".

Kynttilä lähestyy loppuaan ja Nikkilän Penjami samoin. "Et sää näykkä kestävästä muukko yhden valun ajjaan", sanoo Ollilan pappa. Pappa alkaa vilkastua kun Penjami alkaa sammua. "Suotta sää mull' sillo vihottelit, kon en mää sull rahhaa antanu, mutten mää lainkan tuntenu sun olikkeitas — ja sanon mää sen viäläki, et kui sää sillaila otit ja naeit..."

Juopuneessa tajunnassaan tuntee Penjami kuinka vieras hän on noille miehille ja kuinka kiusoittavan ylivoimaisia nuo hänelle ovat. Ikäänkuin hän ja hänen talonsakin jo olisi joutumassa noitten valtoihin, noitten tahtomattakin. Penjamissa herää vaistomaisesti ärtymisen oireita, hän nousee ikäänkuin aikoi tehdä jotain. Mutta silloin nousee pappakin ja sanoo:

"Lähdes ny sentän naapuri kottiis päi akkaas kattomaa, mää luulen et hän saa pienii juur parhaillas."

Pappa ja Fransu taluttavat Penjamin ulos. Hän tulee pilkkopimeälle tanhualle ja alkaa jalkaa myöten pyrkiä kylän toista päätä kohden. Silmät tuijottavat pimeyteen, ja kun viina on turruttanut tajunnasta pois kaiken jokapäiväisen, näkee hän vain elämänsä ja asemansa yksinkertaiset peruspiirteet kaikessa

ellottavuudessaan. Tähän maahan ja tuohon taivaaseen ja noihin kokemäkeläisiin, niihin ei pysty häijyt kurit. Kaikkiin muihin on pystynyt. Tympäisee kauheasti tunne siitä, että on olemassa sellaista, johon ei kurit pysty ja josta ei pääse erilleen. Vanhaa Penjamia ihan puristaa se päälle tunkeva aavistus, että on sellaistaikin, jolle on annettava jotain arvoa.

Hän myrähtää ja istahtaa tien oheen.

* * * * *

Päre palaa pihdissä ja sen valossa näkyy Nikkilän pirtissä Nikkilän molemmat punatukkaiset tyttäret, vanhempi Eeva ja nuorempi Marke. He ovat molemmat isännän keskimmäisestä aviosta, ainoat eloon jääneet, äitivainansa muotoiset. He ovat juron näköisiä eivätkä paljoa puhu keskenäänkään, mutta pyrkivät kumminkin aina toistensa läheisyyteen. Tänä ehtoon heillä on erikoisen harras yhteismieliala, sillä he ovat koko puhteen ajan saaneet kahden hallita lapsuutensa pirttiä. Kun emäntä on poissa ja isäntä poissa, niin ovat palkollisetkin poissa, sillä nyt on paras pestien ja viinon aika. Vain sirkat huutavat huutamistaan uuninraoista ja palanut karsi rapsahtelee aavemaisesti vääntyessään karrelle. Ihan pihdin äärellä istuu Marke höpisten pitkää kapeata katkismusta, ja etäämmällä polkee Eeva rohdinrukkiaan. Kun Eeva pysähtyy nostamaan lankaa seuraavalle hampaalle, lakkaa Markekin lukemasta haluten sanoa jotakin, mutta sisar taas vain vääntää pyörän käymään, kastaa sormiaan ja jatkaa. Marke on vielä hiukan lapsellinen, ripillä käymätön, mutta Eeva on jo tulossa aikaihmiseksi.

Heidän mielialansa aineksina ovat yksinomaan heidän pienen elämänsä ja ympäristönsä sattumukset. Kun suvi käy lopullensa, sytytetään iltaisin päreet ja talvi on taas lähellä. Niin näkyy tapahtuvan jatkuvasti vuodesta vuoteen ja siinä ohessa huomaavat tytöt kasvavansa. Äitivainaa kuoli toissa syksynä, näihin samoihin aikoihin; nyt on Maija täällä niinkuin kotonansa, liikkuu aitoissa ja luhdeissa ja on nyt saunassa saamassa lasta; isä on aina juovuksissa. Äitivainaan kuoleman jälkeinen vuosi oli Eevalle ja Markelle viehättävin; silloin isä oli melkein aina poissa, eikä kumminkaan hakannut heitä niinkuin oli hakannut äitivainaa. Eevalla oli avaimet ja hän piti niitä niin, ettei kuppari siihen aikaan paljoa päässyt pitelemään, vaikka se täällä aina liehui. Kuppari sinuttelee isää eikä ole milloinkaan sitä pelännyt, vaikka isä on vihainenkin.

Marke laski kirjan helmaansa ja yritti puhella sisarelleen:

— Missähän isäkin taas on?

— Ollilassa kai.

— Mitä se Loviisa täällä niin yhtämittaa on? mitä se isälle aina sillä lailla nauraa?

— Kuppari on ollut kanssa isän morsian.

— Niin mutta kuinka se nytkin vielä on täällä kun Maijakin on? Ja kuinka se Maijakin saa täällä niin olla?

— Se on emäntä.

— Äitihän emäntä oli.

— Niin mutta nyt on Maija ja se saa lapsenkin nyt juuri, että tie't.

— Kuinka se sen saa? mitä varten se sen saunassa saa?

— Kysy Maijalta.

— Koska sinä saat lapsen?

— Pyh, isona huomenna kun kisperit kypsyy, vastasi Eeva väsyneesti hymähtäen, nousi, laski rukkinsa syrjään, haukotteli ja piteli tukkaansa.

Kahden kesken jääneet Nikkilän tyttäret, pienisilmäiset, punatukkaiset, alkoivat ikävissään hankkia makuulle. Emäntä Maija ja kuppari Loviisa viipyivät vielä saunassa, isäntä Penjami viipyi kylällä. Nämä kolme ihmisryhmää varmaan tietämättään vieroivat toisiaan kukin tahollaan tuona pilkkopimeänä syysiltana, kun kylän kujalta silloin tällöin kuului humaltuneen rengin karjahdus. Eeva sammutti päreen, sulki räppänän ja kallistui natischeeseen vuoteeseen muurin viereen karsinapuolelle, jossa Marke jo odotti hykertykseen tiiviisti hänen kylkeensä. Eeva salli sen tapahtua, vaikei se häntä erikoisemmin miellyttännyt.

Porstuasta kuuluivat kupparin kiireiset askeleet. Hän käväisi sekä kamarissa että pakarissa, avasi pirtinkin ovea ja meni taas. Poika oli jo maailmassa, ruokottuna ja sidottuna. Sillaikaa kun kuppari haki koppaa, teki äiti kämmenellään ristinmerkkiä sen rintaan ja höpisi jonkinlaista loitsun ja siunauksen

sekaista. Sitten hän huohtaen taas laskeusi pitkälle, mielessä ja jäsenissä luontainen onnen ja raukeuden tunne. Ei ollut sillä hetkellä pelkäämistä, ei raatamista, sai olla hetkisen lapsen kanssa kahden täällä saunan hiljaisuudessa.

Salaperäinen tunnin vanha ihmisolento ähki kopassaan Nikkilän saunassa yöllä Mikonpäivälauantaita vastaan kaukana pimeällä kulmakunnalla kuusikymmentä vuotta ennen punaista kapinaa. Eihän se ollut mikään sopusointuinen syntymähetki, jos ei erityisen epäsointuinenkaan; se tapahtui varsin tavallisissa oloissa. Pirtissä Eeva heräsi ensin siihen, että isä Penjami kompuroi sänkyään kohden. Sitten hän jälleen heräsi siihen, että isä pauhasi jotain, johon ovensuu-sängystä lopulta kuului vastaus: "Ole nyt äijä märisemättä, taikka kun minä täältä nousen, niin vissiin lakkaat." Se oli renki Aapeli, joka kanssa oli tullut myöhään kotiin. Äijä kyllä herkesi tuokioksi, mutta nousi sitten taas ja jotain myristen meni porstuaan, jossa kuului kyselevän Loviisaa. Nuorempi käskyläispoika hihitti sängyssään. Nämä kaikki Eeva hyvin kuuli, eikä siinä hänelle ollut mitään tavatonta. Marke ei kuullut mitään, vaan nukkui yhä kiinteämmin Eevan kylkeen puristuneena, arvattavasti luullen unissaan Eevaa äidikseen.

* * * * *

Maija oli omista syistään pojan syntymistä odottanut ja synnytyksen jälkeen kokenut ne juhlalliset tunnelmat, jotka luonto itse herättää. Mutta niin pian kuin tunnelmat ovat ohi, on kaikkivaltias arki taas esillä ja silloin käsitetään lapsen syntyminen yleensä vaan joksikin semmoiseksi, jonka kunnialliset ihmiset nurkumatta ottavat vastaan ja kärsivällisesti kestävät; se on niitä tulemia, joita elämä aina muodossa tai toisessa tuo mukanaan ja jotka ihmis-elämälle antavat sen harmaan ja hiukan painavan sävyn. Jos lapsi kuolee nuorena, on se yleensä paljon iloisempi tapaus kuin sen syntyminen. Kyyneleet kyllä vuotavat äidiltä, mutta hän selittää ne avoimesti ilon kyyneleiksi.

Ollessaan lapsesta erillään muisti Maija aina, että hänelle oli tärkeätä lapsen elossa pysyminen. Joskus välähti mielessä semmoistakin, että Penjami ei välitä lapsesta; uusia tunteita heräsi tällöin Maijan sydämessä Penjamia kohtaan. Se alkoi vähitellen tulla ilmi aviopuolisoihten välisissä sananvaihdossakin. Maija kyllä vaistomaisesti koetti niissä säilyttää morsiusajalta jäänyttä herttaisen naljailevaa otetta, mutta saattoi kumminkin kahden kesken ollessa häikäilemättä ja karkeata leikkiä laskien sanoa Penjamia sinuksi. Tämä tapa näytti muuten jollakin lailla tehoavan Penjamiin; Maija tunsu arvonsa ja vaikutusvaltansa kasvavan.

Niin kauan kuin pikku Jussi oli taitamaton eikä omin päin kyennyt retkeilemään, olivat hänen päivänsä jokseenkin yhtäläisiä. On vanha kolhittu kehto pirtin karsinapuolella. Ehtoopimeässä makaa siinä kolmannella oleva poika jalat sisarpuolen Marken sylissä, joka istuu poikkipuolin kehdon jalkopäässä. Permannon korkealle jääneet oksakohdat loskuttavat kovasti kehtoa, jota Marke kyllästyneesti rallattaen soutaa. Poika ei tahdo nukkua. Tavan takaa se pyrkii istualleen ja huutaa äitiä, jolloin Marke aina työntää sen takaisin makuulle. Lasta vaivaa vahveneva pimeys ja sitä purevat kirput ja luteet.

Kun lapsi poraten nousee jo kuinka monennen kerran, ponnistautuu Marke vihdoin ylös ja punnertaa pojan syliinsä, kohlii käsivarsilleen sen länkeytyneet sääret ja lähtee ikkunaa kohden, josta vielä kuultaa päivän valoa. Lapsi tyyntyy hiukan, kun se kaivon ja navetan vaiheilla näkee hämyssä hääriviä hahmoja. Sitten se taas alkaa hiljaisesti jatkuvasti porailla. Ulkona läimähtää ovi, sisällä sirittää sirkka, silloisten pirttien uskollinen eläin, pärevalojen aikalainen. Marke on jo kyllästynyt kyllästymiseensäkin. Hän katselee siinä ikkunan edessä täysin tunteettomasti pojan itkusta nuhrautuneita, sekaisia piirteitä. Tämä on Maijan poika ja isä on tämänkin isä...

Jo tulevat pirtille miehet, Aapeli ja Kustaa, käskyläispoika. Mastomäki, taksvärkkäri, näkyy kääntyvän portilta pois päin. Maijankin askeleet kuuluvat porstuassa menevän pakariin. Puhde alkaa.

Kun Aapeli on riisunut mekkonsa, saattanut muurin holviin kintaansa ja kastuneet tallukkaansa, kurottaa hän orsilta pärekimpun, hakee tulitikun, raapaisee muurin kyljestä tulen ja sytyttää päreet. Lapsi lopettaa hiljaisen itkunsa ja kipristelee silmiään. Se on uupunut, mutta jos sitä yrittää laskea kehtoon, niin se parkaisee.

Aapeli on hakenut esiin reen teelmänsä. Kustaa torkkuu penkillä toimetonna niin kauan kuin ei ole käskijää. Jo tulee pirttiin emäntä Maija, ottaa kesken häärinänsä Jussin syliinsä ja antaa rintaa. Jussi imee vielä kolmannella ollessaan. Ei ole tullut vieroitetuksi.

Maija osaa kyllä olla emäntää. Hän käskee Kustaan ja Marken lukemaan. Kustaa hakeekin katkismuksensa, mutta Marke epäröi. "Älä huoli kun isäs tulee", uhkaa Maija.

Kustaa on päässyt juuri parhaaseen paasaamiseen: "Vastaus, että se vanha Adami, joka meissä vielä on joka päivä — öö — katumuksen ja parannuksen — ja kaikkein pahain himoin kanssa — öö — pitää upotettaman ja — ja jälleen joka päivä nouseman ylös — öö —", kun Aapeli tarvitsee tarkkaa valoa

saumaa liittäessään ja ärähtää Kustalle: "Poika, tu' näyttään valkeeta."

Höylän sihinää, rugin hyrinää, katkismuksen papatusta. Penjami itse on tullut pirttiin kimppu pärepuita kainalossa ja kiskoo vaiteliaana päreitä. Hän on tänään ollut selvä koko päivän, ja silloin hänen läsnäolonsa aina vaikuttaa toisiin arvokkaammin.

Parin tunnin päästä ovat nuo eri-ikäiset ihmisolennot jo unen helmoissa. Heidän ympärillään huokuu ääretön synkkä sydänmaan yö, niinkuin ainoa tietoinen olento, joka katselee tiedottomia, ajan meressä avuttomina ponnistelevia ihmisiä. Kohtalokas kuusikymmenluku on alussaan, mutta noilla yhteen osuneilla olennoilla ei ole korvaa kuulla sen lähestyviä vaiheita sirkan sirinästä. Seitsemän hengitystä koettaa vain kukin jatkuvasti saada ja antaa osansa pirtin yhteiseen ilmaan.

Nuorin hengitys on tuskin kuuluva. Pikku Jussi on lopulta nukkunut äitinsä rinnoille ja sitten laskettu lemahtavaan kehtoon. Siinä on pieni ruumis kaikkine osineen, sekin tiedottomasti pyrkimässä ajan merta myöten etäiseen miehuuteensa ja vielä etäisempään vanhuuteen ja kenenkään tietämättömään kuolemaan, jonka jälkeen kaikki taas on ennallaan: ajan meren ranta yhtä näkymättömissä. Siinä on lihaa, verta ja sisinnä luut. Mutta tuon pienen yhdistelmän matka on alusta alkain vaivalloinen kuolemaa kohden. Pienien luitten näkymättömissä kudoksissa tapahtuu jo jotakin, josta ei kukaan aavista muuta kuin tulokset, säärtien hiljaisen länkeytymisen ja pääluun pakurat. Ja pimeään vakiintuessa lähtee lude kehdon kulmauksesta uskomattoman ketterästi vilistämään pitkin raitia, kunnes löytää mitä etsii.

Näistä seikoista saapuu yhtämittäisiä sanomia aivojen hentoihin kammioihin. Kun sanomat kiihtyvät, alkaa jossain kaukana ääni soida, saattaen aaltonsa keskelle kaikkien toisten aivojen salaisia toimia. Mutta vain yksissä aivoissa niihin kiinnitetään huomiota.

Maija nousee, tulehtuneita silmiään hieroen ja kylkeään raapien, kuorsaavan Penjamin vierestä tuutimaan pientä Jussia. Mutta Jussi ei tyydy tuuditukseen, se huutaa lujemmin ja heittelehtii. Silloin Maija kärsimättömin liikkein kumartuu kehdon ääreen rintaa antamaan. Milloinkahan se päivä koittaa, jona hän sen vieroittaa? Kyllästymisen tunne täyttää Maijan mielen kun hän siinä ilta-yön syvyydessä tuntee pojan kiskovan rinnan niukkaa mehua. Raskaaksi tämä tulee sittenkin. Ja hän tietää, että talossa on velkaakin.

Poika tyyntyy taas — vähäksi aikaa, ja tuhannet ulkonaiset ja sisäiset seikat jäävät jatkamaan työtänsä, hitaasti, hitaasti muovailemaan pienestä olennot inhimillistä yksilöä. Maija oikaisee huoaten Penjamin rinnalle. Kustaa puhuu unissaan. Sitten on jälleen hiljaisuus hengityksineen. Muurin otsikolla jäytää sirkka siihen lasketun katkismuksen kantta.

* * * * *

Niiltä ajoilta jäi pikku Jussin sieluun vain aistivaikutelmia: auringon tai kuun läikkiä lattialla, tiuskaisuja, palavan päreen natinaa. Kerran sitten jäi myös mieleen joulun kuva himmeleineen, pahnoineen, kynttilöineen, veisuineen. Mutta ensimmäinen varsinainen sarjamuisto, joka pysyväisesti jäi hänen mieleensä käsittämättömän kiinteästi, oli tapauksiltaan seuraavanlainen:

Hän oleilee yksin laakeassa pirtissä. On semmoinen hetki, ettei tee mieli minnekään. Hän oli äsken juuri pakarissa ja sai äidiltä vajaan kupillisen kahvia. Hänen sanotaan olevan kuudennella. Hän on poika. Lattialla istuen hän katselee ikkunoita ja ikkunan pieliä. On niinkuin jotakin olisi seisautunut. Tai niinkuin olisi nyt vasta huomannut jotakin, joka aina on ollut. Lauantai, sunnuntai, tiistai...

Porstuassa kolahtelee, hetken päästä on pirtin puolella Penjami — isä. Vanha Penjami ja pieni Jussi ovat vastatusten, heidän välilleen muodostuu pakosta hetkellinen tiedoton suhde. Salattu, kenenkään näkemätön ihminen hyörähtelee Penjamin olemuksessa, niinkuin hän jostain piilopaikasta näkisi harvinaisen metsän-elävän hiipivän. Hänen on tehtävä jotain pojalle. Hän katselee sitä hymyillen, tarttuu siihen ja nostaa muurin otsikolle istumaan. Hänellä on taskussaan paistettuja nauriita. Hän ottaa yhden käteensä ja käskee pojan haukata siitä. Poika tottelee, oikein tietämättä onko tämä hänelle mieluista vai vastenmielistä. Hän tuntee viinan ja tupakin tutun lemun ja näkee Penjamin partaiset kasvot ja pienet silmät näin oudolta taholta, tasakorkeudelta. Hiukan kammottava olento, isä... Se hymyilee yhä ja hommailee. Se ottaa tupakkia poskestaan ja laiskasti veikeillen työntää sitä pojan suuhun. Poika ei uskalla vastustaa, ei lyödä, suu menee häijyyn itkuun. Vanhalla, viinaisella Penjamilla on pientä tympeätä huvia. Tämä on Maijan poika... Hänessä herää omituinen raaka halu tehdä jotain ilkeätä Maijallekin. Hän ei ihan varmaan muista, onko hän tälle Maijalle koskaan antanut oikein selkään. Hänellä kun on ollut kaksi ämmää jo aikaisemmin, niin ei muista mitä niille on kullekin tullut tehdyksi...

Maija tulee pirttiin juuri kun Penjami väkisin syhyttää tupakkisormeaan pojan huulten väliin. Hän lähestyy aikoen nostaa pojan lattialle ja sanoo:

— Mitä sinä siinä taas — juovuksissa.

Penjami tiuskaa jymähtävällä äijän-äänellään, jossa tuntuu haettua raivoa:

— Koreesti, ämmät! — ja työntää Maijan pois.

— Sen trankki, mistäs luulet tulevana vuonna särpiväs. — Päästätkös sen pojan pois!

— Ek-sinä helvetin lehmä lakkaa, huutaa Penjami ja kääntyy kiihkeästi Maijaan päin. Silloin Jussi hyppää muurin otsalta alas, niin että kantapäät ilkeästi särähtävät ja suutaan hieroen livahtaa pihamaalle. Ehtoo-hämy alkaa. Portista tulee kupparin Taavetti tuohinen pönttö kainalossa ja suu likinäköisen miehen kipristyksessä.

— Onko isäs kotona? kähisee Taavetti.

Jussi ei vastaa. Taavetin tajuntaan painuu pikku Jussin kuva häijynä kakarana. Taavetti vie Nikkilän äijälle tupakkia, kun sen omat vei halla.

Vähän päästä pikku Jussikin nuhjautuu arkaillen pirttiin.

— Kyllä sullakin on hyvä ämmä, toimittaa Penjami, avattu tupakkipönttö polvien välissä. — Minä tie'n sun ämmäs paremmin kun sinä itte tietkään, häh.

— Kyllä kai teitillä niitä tietämisiä on, kihittää Taavetti. — Mutta tietääkö isäntä, millä tuleva talvi eletään?

— En minä huoli siitä, mutta sun ämmästä. Olek-sinä koskaan antanu' sitä oikein selkään, häh?

Maijakin käy taas pirtissä. Penjami vilkaisee Maijaan ja huomaa samassa myös Jussin.

— Äh, onko se klooti täällä vielä, minä annan tupakkia. — Äänessä on nyt kumminkin hyväntahtoinen sävy, minkä vuoksi Jussi vain vähän siirtyy ovea kohti. Maija menee taas ulos pirtistä ja paistaa oven.

— Mitä? Kyllä minä — tuoksahtaa Penjami ja nousee. Hän ei kumminkaan lähde perässä, vaan painuu hiljakseen äkeän näköisenä takaisin penkille.

Taavetti yrittää taas:

— Hohoi, sano, kyllä siinä on ensi talvena köyhän tietämistä — kai Nikkilä sentään vähän saa rukiita.

— Älä siinä ähise — tu' ryypylle, tokaisee Penjami. Taavetti lähtee; kyllä ryypyykin on mukava, vaikka hiukan kiusaakin, kun ei saa äijää yhtymään siihen huonon vuoden valitteluun. He menevät ylistupaan.

Tuo tapaussarja ja sen vaikutelma jäi Jussin mieleen, niin että sen iltapäivän tuntu ihka elävänä vielä vuosikymmenien päästä saattoi palautua.

Samana iltana tuli vielä kupparin lapsiakkin Nikkilään. Jussi oli niille häijy; hän sylki poikaa, ja kun se meni kantelemaan, niin hankki Jussikin saada selkäänsä. Koko ilta oli jatkuvasti sellaista sekavaa, ikäänkuin juhlallista. Myöhemmin ilmestyi itse Loviisa hakemaan Taavettia. Taavetti oli niin pehminnyt, että sitä oli talutettava. Loviisalta oli Taavetin holhominen hyvin asiallista, eikä hänellä ollut mitään sitä vastaan, että se huomattiin ja siitä puhuttiin. Ei Lovelassa ollut puutetta niin kauan kuin Loviisan pää pystyssä pysyi.

Näihin aikoihin alkoi luonnon järjestys jo horjahdella. Ensimmäinen vakavampi katovuosi oli kohdannut Suomenmaata laajoilla aloilla. Mutta salokylän erilaiset ihmisolennot keinuivat ajan meressä, jonka näköalat kuusikymmenluvulla vielä olivat hyvin hämäriä.

* * * * *

Niinä vuosina, jotka kävivät ennen suuria nälkävuosia, nähtiin Harjakankaan raiteilla kakaraparvessa myös Nikkilän Maijan poika Jussi. Hän oli hoikkakaulainen ja isopäinen, koltin alta näkyivät längelle painuneet sääret. Suu pyrki aina pysymään raollaan, ja pienet, hiukan tylyn näköiset silmät katselivat usein rävähtämättä ympärilleen.

Monipoimuinen kallioinen mäki tunkeutuu kylän sydämeen. Se on talojen yhteinen sikalaidun, Sikomäeksi kutsuttu, ja myös on se kylän pienten lasten mieluisa olinpaikka. Yksi ränstynyt mökki omenapuineen on mäen lappeella ja sitten suuria pihlajia siellä täällä. Mökissä teiskaa monta lasta, joista sittemmin kasvoi Sikomäen kuuluisia sisaruksia, pojat maailmankulkijoita ja tappelijoita, tyttäret monenmoisia nekin. Lapsia oli tähän aikaan myös Husarin ja Pelttarin taloissa, Lovelan kupparilla kaksi

ja Nikkilässä Jussi.

Vaateparreltansa olivat sekä pojat että tytöt yhdennäköisiä. Väljä vyötön koltti oli poikainkin pukimena kymmenkunnan vanhaan. Lämpöisenä aikana juoksi vielä viiden vanhoja paitasillaan pitkä tukka hulmuten. Poikien tukka tasattiin ympäriinsä, niin että kaukaa katsoen näytti siltä kuin olisi päässä ollut kupera kuppi. Kun kiivettiin pihlajaan ja riiputtiin oksalta alaspäin, niin kuppi särkyi sekavaksi harjaksi. Kuulakkana syyskuun iltana näkyi pihlajan alta semmoisen ryhmän varjokuva hiljaiselle kujalle, jota kuppuri mennä sipasi Nikkilästä kotiinsa päin tai asteli jäykkäselkäinen Ollilan pappa.

Lasten elämä oli villiä ja sisältörikasta; jokaiseen iltaan päättyi kokonainen runsas elämänvaihe, joka runsaus sitten myöhemmin aiheutti sen tunteen, että tuo elämänjakso oli ikäänkuin pitempi kuin myöhemmät, ajallisesti samanmittaiset jaksot. Noiden päivien sisällön saivat lapset itse rajattomasti valita kaikesta siitä, mitä heidän aistinsa ja heräävä älynsä maan ja taivaan välistä kykenivät tavoittamaan.

Yksi suuri maailma oli kaikkialla heidän yläpuolellaan ja vastassaan — se oli aikuisten maailma. Siihen maailmaan liittyivät pelot ja maat, asumukset ja eläimetkin. Kaikkialla niissä piili aikuisten tarkoituksia ja niitä tarkoituksia palvelemaan pakotettiin lapsetkin, heti kun he kykenivät. Aikuiset kulkivat kujilla, menivät pelloille mukanaan työkaluja, palasivat sieltä taas, olivat tavallisesti totisia, joskus juovuksissa ja aina käsittämättömän haluttomia kaikkeen mikä lasten mielestä oli tärkeätä. Kukaan aikuinen ei koskaan noussut Sikomäen laelle. Aikuiset olivat yksi luonnon salaperäisimpiä ongelmia, aina hiukan pelättäviä sen vuoksi, että he silloin tällöin "tyyräsivät" lapsia. Tyyräys saattoi tapahtua monella muotoa: tukistamalla, käsivarresta tempaisten, kepillä, vyöhihnalla, tallukalla hakkaamalla. Tyyräys oli ainoa tapaus, jolloin aikuinen vähäksi aikaa omisti lapselle kaiken huomionsa, se oli ainoa seikka, jota myöten lapsi saattoi tuottaa aikuisille pientä viehätystäkin. Esimerkiksi pyhä-iltapäivällä pihanurmikolla, kun kylän miehiä istui puhumassa asioita ja mukulat telmivät hurjimmillaan, saattoi jossakussa isässä herätä tyyräämisen tarve. Silloin näki selvästi, kuinka selkäänanto viehätti toisiakin miehiä, siinä oli ilmeisesti jotakin semmoista aikuisten keskistä leppeätä yhteisymmärrystä. Toiset miehet saattoivat silloin suorastaan sanoa jotain ystävällistä selkäänsä saaneelle. Sitten aikuiset panivat tupakkia suuhunsa, syljeskelivät ja olivat taas jämeitä. Oikeita aikuisia olivat vain miehet ja muutamat naiset. Toiset naiset — ämmät, vaimoiset ihmiset — olivat kyllä lasten yläpuolella, mutta miehistä sivulla. Heidän kahvinjuonnissaan oli hiukan samanlaista kielletyn teon häivää kuin lasten telmimisessä. He ahersivat ja uhersivat salaa miehiltä ja pitivät silti arvossa sitä seikkaa, että miehet joskus olivat vihaisia. Elämään kuului harmaa pohjaväri ja tuohon harmauteen taas se, että miehet joskus huomasivat heidän ahertelujaan. Oikealle miehelle kuului, että hän silloin tällöin niitä huomasi ja hiukan koulutti ämmää, vaikkei sopinutkaan aina urkkia. Oikea miehuus ikäänkuin huokui siitä housunvyötäröitten tienoilta, josta näkyi paita ja vyöhihna. Vyötäröhousut edestä ja takaa hiukan alas valahtaneina olivat täyden miehuuden keskeisin merkki. Ne saavutettuaan sai mies pitää tupakkia, ryypätä viinaa, käydä vaimoväen tykönä, puhua ruokottomuuksia, ja lapsia tarkoitteessaan puhua mukuloista tai kakaroista. Koltin ja vyötäröhousujen välillä oli liivihousujen aika, jolloin poikaa sanottiin kyörtiksi tai lempeämmin kloiksi. Kloppi-ajan juhlallisin tapaus oli rippikoulu. Itse rippilläkäynti oli myös yksi omituinen seikka aikuisten maailmassa, hiukan samantapainen kuin lapsen saanti. Kun joku poika pääsi ripille, aukeni heti kuilu hänen ja lapsimaailman välille. Hän liukui pian aikuisten salaperäiseen, pelättävään ja ihailtavaan maailmaan. Vain hymyillen ja puoleksi pilailten hän antoi hämääriä selityksiä, kun kuilun toiselle puolelle jääneet häneltä urkkivat aikuisten kaikkein salaisimpia asioita.

Mutta noita "salaisimpiakin" pääsi sentään Sikomäenkin piiriin. Ämmän ja äijän väliset eroavaisuudet keksittiin, mielikuvitus tuli aavistuksen avuksi ja monta leikkiä leikittiin, ensin tirskuen ja lopulta hengästyen. Hirvittävin oli se ajatus, että nämä tämmöiset leikit olisivat tulleet aikuisten korviin. Kun joukossa oli sellaisiakin, jotka vasta opettelivat puhumaan, täytyi ne ensin eksyttää. Sattui monesti, että sellainen kolmivuotias poraten juoksi kotiin ja sen äiti tuli kiukkuisena ottamaan selkoa, mitä hänen mukulallensa oli tehty. Silloin leikki keskeytyi eikä voinut jatkua ennenkuin ehkä vasta saman päivän iltapuolella... Mutta jollei mitään häiriöitä tullut, jatkui tuo kiihdyttävä leikki vielä laajoina retkeilyinä ja päättyi vihdoin myöhästyneellä kotimatalla pelkoon mahdollisesta selkäsaunasta. Joskus se tuli, mutta joskus taas odotti kotona mitä suloisin tunnelma: isä oli poissa ja äiti joi naapurin ämmän kanssa kahvia. Silloin säilyi rikkumattomana päivän runsaitten elämysten jälkikajo.

Nämä kaikki vaiheet koki Jussikin yhdeksänteen ikävuoteensa asti. Vielä parin-, kolmenkymmenen ikäisenä vilahtelivat joskus mieleen etäiset Sikomäen ajat. Vasta naimisiin mentyä ne tyystin unohtuivat. Ja kun hänellä itsellään sitten oli lapsia, ei koskaan, ei vahingossakaan sattunut, että hänen mielikuvituksensa olisi sijoittanut niitä Sikomäen leikkejä leikkimään.

Ne leikit loppuivat Jussin ollessa yhdeksännellä ikävuodellaan. Sinä suvena loppuivat monet muut leikit tuhanten järvien vaiheilla. Ihmiset lukivat almanakkansa kannesta perätysten numerot 1, 8, 6, 6.

Oli niitäkin, jotka osasivat sanoa: yks-tuhatta kahdeksan-sataa kuus-kymmentä kuus.

Sinä suvena satoi, satoi lakkaamatta. Jälkeen Jaakon päivän ei tainnut olla ainoata päivää, ettei olisi vettä pudonnut liejuisille teille ja pehmeille pelloille. Vanhat valittivat, nuoremmat olivat ääneti, ja lapset katselivat alakuloisina himmeitten ruutujen takaa tiedottomasti aavistellen, että entisille leikkimäille ei enää koskaan palata. Jos pyörähti ulos, puhalsi kylmä tuuli, vihmoen pisarat läpi ohuen koltin; varpaat rupesivat punoittamaan, oli pian kiirehdittävä takaisin pirtin lämpöön.

Aikuisten mielistä ja kasvoilta heijastuivat huolet epämääräisinä vaikutelmina lastenkin mieliin; he kaipasivat leikkuu- ja kylvöaikojen kuulakoita päiviä. Isommat lapset olivat vaistomaisesti hiljaisempia, seurailen, kuinka miehet sateitten välissä korjasivat riiehen itänyttä eloa ja ravan sisästä kaivetuita perunoita, tai jalkineet polviin asti savisina yrittivät tehdä toivotonta ruistoukkoa. Nikkilän Jussilla — ja Majallakin — oli sinä syksynä vain kaksi onnellista päivää, kun Penjami kävi Tampereella. Kun Nikkilän ruis oli kelvotonta siemeneksi, koottiin karjasta mitä irti saatiin ja niillä piti hankittaman käypää siementä. Penjami toikin tullessaan siementä, mutta vähemmän kuin tarvittiin. Sen sijaan toi hän ensimmäiset kaupunkiviinansa ja oli myös tehnyt ensimmäiset velkansa kauppiaille. Noista vähennetyistä siemenjyvistä sai Maija vielä varkain kahmaisseeksi yhden erän, jonka toimitti lumppurille kahvien vastineeksi. Penjami kumminkin keksi sen, ja siitä seurasi kokonaista kaksi päivää kestävä tora, joka välistä leimahti ilmi-tappeluksi.

Syksy ja talvi tuli aikaisin surkeitten pälveisten ruiskylvöjen päälle. Nikkilän maista oli suuri osa jäänyt kylvämättä ja ennen joulua sekoitettiin leipään jo runsas puoli ruumenia. Pyhään päivästä ei taloon jäänyt miehen puolta muuta kuin Penjami ja Jussi. Talon työt jäivät kahden torpparin varaan.

Vahvojen metsiensä keskellä ponnistelivat nämä ihmiset — "Suomen kansasta" he eivät puhuneet — yhä yltyvien koettelemusten ahdistamina viikosta viikkoon, kuukaudesta toiseen. Tuli semmoinen kesäkuu, että kun joku Harjakankaan äijä kolmen aikaan aamulla pistäytyi ulos, niin hän pehmeässä pilvivalossa näki lunta Sikomäen rinteellä, järven lakeudella hohtavan valkoisen jään ja ruispellolla kellastunutta takkuista orasta. Tuli juhannus ja sen jälkeiset viikot, jotka huumaavassa äkki-ihanuudessaan olivat kuin sairaan liika pikaista yöspyrkimistä, joka ei ennusta hyvää. Niin tulivat sitten syyskuun alkupäivät, kirkkaasti hymyilevät aamut, jotka ihmisten hätäntyneisiin katseisiin näyttivät vastaavan:

— Miksi ihmettelette? Ettekö näe, että nämä ovat juhla-aamuja?
Kuljetaan uuteen aikaan.

Ikäänkuin juhlallisuuden vuoksi järjesti luonto kolme semmoista kaunista kuura-aamua perätysten, vaikka yksi hyvin olisi riittänyt. Ihmiset kulkivat kapeita kujiaan omituisesti pienentyneen näköisinä. Siellä jossain näkyi tallustavan Nikkilän Penjamikin ihka selvänä ja hullunkurisen totisena. Hän näki Husarin pellolla miehet semmoisessa työssä, jota hän tavallisissa oloissa ei olisi jättänyt virnistämättä; he nimittäin niittivät viikatteilla harvaa ruista ja haravoivat sitten jälkensä pieniksi pahnapalloiksi. Mutta nyt meni Penjami siivosti ohi ja sanoi ihan vakavasti huomenta äänellä, josta itku ei tuntunut olevan kaukana.

Pitkällisten valmistelujen jälkeen, jotka olivat olleet kuin etäämmältä uhkailuja ja aina pitäneet huolen siitä, että hiukan toivoa säilyi, oli nyt suuri vieras vihdoinkin itse käynyt ja vapauttanut ihmiset kiduttavista toiveista. Harjakankaan kylässä oli Ollilan pappi ainoa, jonka peltoon oli hiukan jäänyt. Hän ei kumminkaan kiinnittänyt siihen erikoista huomiota, vaan puheli sen sijaan äänekkäästi partansa takaa:

— Se täsä nyt kaikisten kamalempaa on konnei kuar lähde puusta ennenkon kevväällä.

* * * * *

On hämärtyessä illaksi viimeinen jouluaatto, minkä Nikkilän perhe vietti yhdessä. Pientä työn tointa on vaan ihmisillä näinäkin aikoina; on jouluaattonakin ihan hämärään asti, niin ettei kukaan tule tiiviimmin ajatelleeksi itse joulua, ennenkuin pimeä pakottaa käymään pirtille. Tällä kertaa nuo häärivät ihmiset muuten erikoisesti, vaistomaisesti, karttavat ovella olevan joulun ajattelemista. Ei ole kiirettä kokoontumaan yhteisen juhlarauhan henkeen. Nuo ulkonaisesti karkeat ja tietämättömät olennot ovat kuitenkin syvemmässään ja monien polvien takaa alakuloisen ja salaperäisen luonnon herkistämiä; monet ovat sakenevassa illassa nytkin huomaavinaan lapsuutensa aikaisen jouluenkelin siiven havinaa. Jonkun yksinäisen häärijän askel voi siinä hiukan hidastua ja hänen mielensä antautuu sille mikä tuleva on: nälkävuoden joululle. Hän koettaa vain vieläkin hiukan viivähtää ulkosalla... Sillä toisetkin ovat tietysti havainneet jouluenkelin, ja enkelin ohimenossa oli kuin jotain kaameata aavistusta, jota ei näkijän ole mieluisaa toiselle katseellaan ilmaista.

On kuin onkin tänäkin syksynä vaan aika ehtinyt tähän iltaan, joulun.

Ajan kulumista ei halla ole jäätänyt.

Päivän hämyssä istuu Nikkilän vanha Penjami pirtin penkillä ikkunan pielessä. Hän on jo väsynyt ja katselee laimeasti pihalle; ei olisi hänessä tällä hetkellä miestä riitelemäänkään. Kaameat aavistukset eivät häntä sanottavammin vaivaa, eikä hän ole havainnut mitään joulunkeliiä. Toimeton istuminen tyhjässä pirtissä on hänelle helppoa; hänen mielenvireensä päätekijänä on ilkeä kyllästyminen.

Joulu — vanha Penjami on elänyt monta komeatakin joulua. Joulutunnelma on voimakkaana sykkinyt suonissa, joita viinan, sahdin ja sianlihan kylläisyys on paisuttanut. Niinä entisinä jouluina tunsu mies olevansa isäntä talossaan. Ämmät ja mukulat pelkäsivät, kun hän keskellä jouluyötä huikaten meni naapuriin Husarille, silloin kun hän käräjäi Husarin äijän kanssa. He tappelivat ensin, tekivät hevossauppaa sitten ja nukkuivat lopulta Husarin pakarikamariin. Mutta vain hetken he nukkuivat, sillä aamulla aikaisin he jo yhdessä ajoivat kirkkoon kilisevin kelloin... Silloin oli jouluyössä sekä levua että mittaa ja korkeuttakin. Ja jouluyön jälkeen tuli vielä Tapanin yö ja monta muuta yötä loppiaiseen asti. Hurjia jouluja — ämmätkin olivat nuorempia.

Nälkävuoden jouluhämyssä muistelee vanha Penjami laimeasti entisiä hyviä aikoja. Hän tuntee olevansa yksin maailmassa. Noita olentoja kohtaan, jotka täällä nyt kiehäävät, tuntee hän vain tymepeätä vastenmielisyyttä. Ne ovat olemassa sitä varten, että saisivat todeta hänen alennuksensa, kun hänenkin nyt on oltava melkein yhtäläinen kuin nuokin ovat. Kuppari elää vielä, mutta se on jo vanha, ja kun ämmäväki tulee vanhaksi, niin se on samaa kuin ei mitään.

Penjami tietää yhden miehen, jolla nytkin on viinaa. Penjami ajattelee Ollilan pappaa. Se on vanhempi mies kuin Penjami, mutta ei se sittenkään kuulu Penjamin maailmaan, jos kohta se ei kuulu noitten toistenkaan maailmaan. Se on kiusallisen erillinen mies, kaikin puolin niin sanomattomasti ylempänä Penjamia ja noita muita. Penjami tietää, että se on juonut viinaa yhtä paljon kuin hän, mutta se on terveempi, on rikkaampi. Se syö useimmiten selvää leipää; halla ei vienyt siltä kaikkea, ja Kokemäeltä tuotiin kolme kovaa kuormaa. Ja kaiken huipuksi on Penjami sille velkaa, kuusisataa ruplaa... Eikä sen kanssa voi mennä jouluyönä hulluttelemaan.

Penjami nousee penkiltä ja tassuttelee pihalle, noin niinkuin tietämättä minne menee. Hän näkee Jussinkin vielä hytistelevän viluissaan mäellä ja on juuri aikeissa ärjäistä sille, kun saunan pään takaa lähestyy sekava joukkue suurta kelkkaa vetäen. Se on ylen tuttu näky, ja Penjamin mieltä hiukan virkistää, kun hän varmasti noitten suhteen tietää olevansa entinen isäntä.

— Rauhallista joulujuhlaa, toivottavat kerjäläiset pohjalaisella äänellä.

— Ei täällä kaivata pohjalaisten rauhaa. Menkää Oravaisiin, siellä on klinikka. — No ei tänne tulla, kun minä sen sanon.

Penjami menee Ollilaan päin ja pikku Jussi saa rauhassa katsella poistuvia kerjäläisiä — eli pohjalaisia. Oman pitäjän pyytäjiä ei sanota kerjäläisiksi. Mutta vielä viidenkymmenen vuoden päästä, sodan aikana, kun puhuttiin pohjalaisista, käsitti silloinen Toivolan Juha heidät kaameiksi muukalaisiksi. Tämän jouluaaton tunnelma jäi erikoisesti hänen mieleensä.

Kun Penjami oli edennyt kyllin kauaksi, lähti Jussi juosta pompottamaan Sikomäkeen, pieneen mökkiin. Jokin vaisto veti poikaa vielä näin myöhään pois kotoa, Sikomäessä oli olevinaan niinkuin oikea joulu, semmoinen, joka ei Nikkilään ollenkaan saavukaan. Jos saisi olla Sikomäen poikien kanssa tämän illan! Kotona ei ole Jussilla kumppania.

Sikomäessä kumminkin outoiltiin Nikkilän pojan saapumista ja Kustaava arveli itsekseen, että Penjami on ollut pahalla päällä. Hienosti tiedustellen hän kumminkin sai kuulla, ettei siellä riitaa ollut. Penjami oli vielä mennyt kylälle ja Jussi hiipinyt tänne ... olihan se jollakin lailla ymmärrettävää. Lanttulaatikko antoi tupaan joulun lemua, mutta Jussi vaistoi, ettei hän pääse siitä osalliseksi. Sumein mielin hän pyörähti oven raosta ulos, selittämättömänä niinkuin jokin jouluyön enne. Tämän vaistomaisen pikku retken jälkeen ei ollut muuta neuvoa kuin mennä lopultakin pirtiin, pois syttyvien tähtien alta. Sisällä paloi päre tänäkin iltana. Odotettiin isäntää, että olisi päästy saunaan. Kun odottaessa sauna uhkasi jäähtyä, niin mentiin sinne ilman isäntää.

Nikkilän väessä oli tänä iltana paljon merkillistä. Ollilan pappa oli jo omaksunut joulurauhansa, käynyt saunassa ja harjasi partaansa, kun Penjami ilmestyi hänen lähetyvilleen. Oliko tämä nyt aika tulla veloistaan puhumaan? Ja ensimmäisten jouluryppyjen aika ei vielä ollut, vasta ehtoollispöydässä koko väen kesken, kun virsi oli veisattu. Pappa melkein ärtyi.

— Kyl mar sää sen tiät yht hyvin ko määkin. Stää on kuussattaa ruplaa ja inträssei sää et oo maksan parrii vuatee lainkan. Se tullee pantavaks pääommaan. — —

— Kyl mar sen tiät, etten mää viinaa myy en rahall enk vellaaks. Mut sen inträssin mää kyl annan lisät

pääommaan. Se on siin kahden sada marka vaiheil... — —

— Ja kyl mar mää sul viinaaki senpualest annan ilmatteks sen verran ettäs joulun makkuun pääset. Onk sul mittää astiaa? — —

— Älä sit vihottel jos mää laelisest haen ulos saatavan. Se on sit kakstuhatta kuussattaa markkaa. — Herran raohaa vaa. — —

Saunasta palattua vallitsee Nikkilän pirtissä hiukan ahdistava tunne, pelätään mitä äijä sanoo, kun on käyty saunassa ennen hänen tuloaan. Maija on vielä saunassa, hän on mennyt yksinään toisten jälkeen toimitettuaan toisilta salaa pahnat pirttiin. Ne ovat ikäviä pahnjoja, sillä niitä on aamupäivällä käyty riistämässä parin vuoden vanhasta ladon katosta eläimille joulurehuksi. Jussi käsittää asiakseen istahtaa niille, mutta niistä lähtee ummehtunut lemu. Ja hän on yksin aikuisten ympäröimänä. Tukala henki täyttää pirtin.

Vanhan Penjamin askel tunnetaan jo porstuaan. Hänen tuttu silmänsä kiiluu oven aukeamassa tavallista kirkkaampana, hengitys kähisee tavallista kuuluvammin ja pirtissä olijat oivaltavat heti isohkon puuleilin, jota hän kantaa avoimesti käsikynkässään. Se ei ole Nikkilän astioita, se on kylästä otettu.

Kaikkien ihmeeksi ei Penjami kumminkaan heti ryhdy riitelemään. Kaikki ovat vaiti, Jussi on hiipinyt pois pahnjoilta. Penjami vie leilin omaan kaappiinsa, vääntelee oven hitaasti auki ja kiinni ja lähtee sitten sanaa sanomatta jälleen ulos. Askel horjahtelee, näin merkki-iltana huomaa selvemmin, kuinka Penjami näinä turman vuosina on kovasti vanhentunut. Ei sitä oikeastaan enää kannata pelätä. Naiset naurahtelevat, kun hän on päässyt pois pirtistä. Mutta on se vaan sittenkin semmoinen vanha huuhkain, että kykenee tämänkin surkean jouluillan vielä masentamaan.

Jos Penjami vielä kolme vuotta takaperin olisi näissä oloissa noin salaperäisesti lähtenyt, olisi Aapelilla ollut syytä lähteä perässä katsomaan kuinka emännän käy saunassa. Mutta nyt oli Aapeli poissa ja pirtissä olijat tiesivät, ettei emännällä enää ole vakavampaa vaaraa. Kaikki elämän puolet ovat heikentyneet.

Pieni yritys entisen uusimiseen tapahtui kumminkin vielä ennen juhla-aterian syöntiä. Penjami oli yrittänyt saunassa kylpeä, oli jo riisuutunutkin puolitiehen, mutta ei sitten enää jaksanutkaan. Emäntä oli jättänyt hänet sinne, tullut pirttiin, kattanut pöydän ja hakenut kätkestään yhden laihan talikynttilän, kun Penjami paitahisasillaan avojaloin kompuroi pirttiin ja suuntasi vaivalloisen kulkunsa suoraan kaapilleen. Otettuaan leilistä kolme pitkää siemausta, vaipui hän sängylleen istumaan, mielessä samaa ilo siitä, että viinaa sentään vielä oli, olkoonkin tämä viimeinen joulu tässä happamassa maailmassa ja olkoonkin velkaa enemmän kuin osaa selvästi sanoa. Penjamin kuihtuneet voimat virkistyvät puolivireeseen. Hän huomaa pojan, joka aina ja kaikissa käänteissä herättää hänessä kiusaamisen halua. Poika on kumminkin tällä kertaa liian vähäpätöinen, kun on koko väki läsnä. Hän huomaa pahnat.

— Kuka elikoitten ruoan on pirttiin kantanu, häh?

— Saman kai se tekee, missä semmoinen elikoitten ruoka on, sanoo Maija.

— Kyllä minä opetan, mitä se tekee — ämmät, lehmät! huutaa Penjami ja lähtee hoippuen ensin pöytää kohden aikoen kaataa kynttilän. Maija vie kynttilän kauemmaksi, jolloin Penjami lyyhistyy pahnioihin, saa niitä hiukan kasalle ja yrittää kantaa ulos.

— Ole nyt honkkeloimatta, vanha parka.

Maija ryhtyy estämään, Penjami kähisee:

— Kyllä minä opetan Ollilan nälkäisille, kuinka meillä elikon ruokaa viljellään. Mutta heikko temmellys päättyy siihen, että Penjami kaatuu ja satuttaa lonkkansa. Ei kykene itse nousemaankaan, vaan antaa möristen Maijan auttaa. Kun on päässyt sängylleen niin läähättää:

— Anna viinaa! ja kun ei Maija ensi käskyyn kiinnitä mitään huomiota, niin Penjami avuttomanakin vielä ärjäisee lujemmin: — Anna viinaa!

Maija katsoo kysyvästi Markeen. — Siellä sitä on kaapissa, sanoo Marke yhtäkaikkisesti.

Nikkilän vanha Penjami nukkuu ja väki syö juhlaehtoollista, karkeasyistä peluleipää, vetistä piimää, lampaan lihaa, lanttulaatikkoa. Heikko kynttilä luo kellertävää valoaan äänettömän pöytäkunnan laihoihin kasvoihin. Pakkanen paukahtaa, tuoden tervehdyksen monen monista majoista, joissa tällä samalla hetkellä samantapaisen tunnelman vallassa aterioidaan. Miesten ja naisten silmät katselevat totisina eteensä, ja laihakaulaisten lasten leuat käyvät raskaasti, ikäänkuin painuisi joka palan mukana

näkymättömiä kyyneliä.

Avara taivas tähtineen katselee matalan suvun tämänhetkistä vaihetta, kuinka se yrittää säilyttää heikon henkensä tulevia aavistamattomia kohtaloitaan varten, tätä onnellisempia ja tätä onnettomampia ajankohtia varten, kahden, viiden vuosikymmenen taakse, vuosisatain taakse. Taivas näkee mahtavia metsiä, joissa tulevaiset miljoonat uinuvat kuolevan kerjäläisen ja kiilusilmäisen ilveksen läheisyydessä. Metsien aukeamissa se näkee harmaita kyliä, joissa joku kokee kylläisiä unelmia pian haltuunsa joutuvista taloista, joku tietää nukkuvansa viimeistä joulu-untaan perityllä konnullaan ja joissa suurissa kerjäläispirteissä hiljallensa sammuvat ne suvun osat, joiden ei ole sallittu olla mukana tulevissa tapauksissa. Näin monenlaista taivas näkee yhteen harmaaseen sopusointuun kyyristyneenä; suurten epäsointujen aika ei ole vielä tullut. Mutta maan ja ilman vahvuudessa käyvät jo käyntiään luonnon voimat, näkyväiset ja salaiset. On joulu-yö vuonna 1867. Näin kaukaa kuvitellen se näyttää hyvinkin mielenkiintoiselta, mutta silloisten ihmisten tunnelma oli matala. Aterialta päästyä yritti Maija veisata virttä, mutta ääni kulki alhaalla eivätkä toiset osanneet yhtyä. Parin värssyn päästä hän lakkasi.

Kymmenvuotiaan Jussin tunnelma sukeutui noista laimeista elämyksistä, joita hän illan kuluessa oli kokenut läheltä ja kaukaa. Lapsekas Sikomäessä käynti paisuu joulu-illan seikkailuksi, lantun lemu kuvaa jouluateriaa, isän kommellukset verestävät nekin vanhoja muistoja, ja lahonneille pahnoille hän yrittää istahtaa uudelleen aterian jälkeen. Lopulta tulee uni ja vieläkin täydentää pienten sattumusten heikkoa väriä.

Penjami oli aina karkoitellut kerjäläisiä talostaan. Mutta tänä jouluyönä saivat ensimmäiset kulkijat hiukan jalansijaa Nikkilässä. Oli tuskin makuulle päästy, kun pirttiin vääntäytyi vanha akka kahden lapsen kanssa, joiden äidin kertoi matkalla kuolleen. Kun ei vanha Penjami herännyt, saivat he viettää yönsä tympeillä joulupahnoilla. Heidän tulostaan heräsi Jussikin puolivalveille ja sai kalseaan uniseen sieluunsa noiden kulkijain kuvat. Oli kuin oikea joulu olisi edistynyt silleikään, kun hän nukkui.

Aamulla oli Penjami ärtyisä, mutta muuten niin heikko, ettei kyennyt mitään suurempaa menoa aikaan saamaan. Laimeasti hän riiteli kerjäläisakan kanssa. Akka piti puoliaan, vaali pienokaisiaan ja kiskoi puoliväkisin niille tilkan maitoakin talon niukoista varoista. Hän jättäytyi vielä toiseksikin yöksi, söi hartaasti Nikkilän peluleipää, lausuen samalla siitä suopeita arvosteluja, puhui suurella tunteuksella vallitsevista oloista, alkavista rautatietöistä jossakin Riihimäellä, mainitsi klinikkapaikkojen nimiä niinkuin joitakin yleisesti tunnettuja asioita, antoi neuvoja leivän valmistamisessa ja esiintyi kaikin puolin viisaampana. Hänestä levisi omituinen kostea kerjäläisen lemu, joka räikeästi sekaantui Nikkilän pirtin ikivanhaan tupakin ja maaperän lemuun. Tapanina hän taas lapsineen ja ryysyineen lähti eteenpäin Tamperetta kohti.

Lopullinen vaihe Nikkilän talossa ja perheessä oli alkanut. Kerjäläisiä poikkesi sen jälkeen usein, eikä niitä enää karkoitettu. Heti kun ne huomasivat, ettei talossa juuri ollut ruoasta tietoa, esiintyivät ne samaan tapaan kuin se joulullinen akka: jättivät turhat rukoukset ja olivat kuin kotonaan päivän tai yön ja lähtivät taas. Jollakin kerjäläisellä oli pivollinen papuja ja ne keitettiin ja juotiin Nikkilässä. Penjami yritti rähistä, mutta joi hänkin kuppinsa.

Perheen vakiintuneet riippuvaisuussuhteet höltyivät, ne ikäänkuin liukenivat kerjäläisten lemuun, joka jo täytti pysyväisesti kaikki huoneet. Jussi näki yllin kyllin ikätovereita; himmeä aavistus laajemmasta maailmasta ja sen hengestä heräili hänen tajunnassaan, tuo ihmeellinen lemu ikäänkuin kutsui mukaansa. Hän sai mielin määrin juoksennella pihalla ja pirtissä, ei kukaan pitänyt hänestä lukua. Hän näki kuoleman aivan läheltä. Ja ennen pitkää alkoi Jussin tehdä mieli kulkurien joukkoon. Hän ikäänkuin tiesi, että tästä vielä lähdetään, mutta minä päivänä?

Vanha Penjami vietti moninaisen sisäisen piinan päiviä. Jouluviina oli mennyt, eikä millään lailla ilennyt enää lähteä Ollilan papan puheille. Miksei ilennyt? Ei tiedä. Sitten joulun tunsu Penjami ruumiinsa voimien tavattomasti vähentyneen, ja sen johdosta alkoivat kaikenlaiset kiusalliset ajatukset vaivata mieltä, etenkin yksin jäädessä. Hiljaisena hetkenä tuntui siltä kuin olisi jossain joku näkymätön pappi ankarasti saarnannut. Se saarnasi etäisemmistä nuoruuden päivistä, veti esiin tapauksia hänen pitkän isännyytensä ajoilta ja päätyi vihdoinkin kuvailemaan näiden köyhien vuosien tuloa ja oloa. Se alensi äänensä lempeämmäksi ja puhui jotain, jota Penjami ei ymmärtänyt. Siitä yhdestä se ei mitään maininnut, mutta sitten humautti kaiken ylle semmoinen vahva yleistunne, että sen yhden vuoksi tuo näkymätön pappi juuri hänelle saarnaa: hän kuolee, hän ei enää näe ajan muutosta, sillä hän ei itse enää voi muuttua. Joutuuko hän kadotukseen, helvettiin? Hän ei ole sitä ajatellut, mutta taivaan kuvaukset ovat hänestä aina tuntuneet äiteliltä. Jos hän joskus on päästänyt ajatuksensa sinne päin, on hänestä heti ruvennut tuntumaan siltä, kuin hän makaisi sängyssä huonona sairaana ja vaisulla ämmän äänellä tunnustaisi syntejään. Ällöttävin tila, mihin voi joutua täysi tupakkisuinen, viinaa henkivä mies.

Vanhan Penjamin elämässä oli tämä puoli muovautunut niin, että hän ajeli kirkossa niinkuin muutkin ja laski kirkon asioista samanlaista pilaa kuin muistakin asioista hyvällä tuulella ollessaan. Jos pappi saarnasi niinkuin mies, niin sopi sitä kuunnella. Mutta itse autuuden asiat olivat yhtäläistä kuin

mukulat, joita täytyi maailmassa sietää, niin äärettömän tymepeitä kuin ne olivatkin.

Mutta nyt saarnasi Penjamille näkymätön pappi ja vaati häntä muuttumaan mukulaksi. Hän kuolee, hänellä on velkoja, hän on kaikin puolin pehminnyt, kerjäläinen huohottaa nytkin tuossa muuripenkillä. Nimismies tulee taloon pian, hän aavistaa sen. Jos nyt oikeat miehet näkisivät hänen sisäisen tilansa, niin he ottaisivat veikeillen häntä niskasta ja ravistelisivat, niinkuin tehdään mukuloille. On mahdotonta kuvitella, että Ollilan pappa, se ranssiparta, koskaan joutuisi tähän tilaan; se vain puhuu kokemäkeläistä, "mää sää".

Yhtäkkiä puistattaa Penjamin ruumista voimakas vilunväre, pää on äskeisistä ajatuksista tahmautunut. Hän hätäntyy, huulet ja kädet alkavat vapista, hän tulee kipeäksi. Ajatus toimii aprikoimatta, hän hakee kaapista Ollilan tyhjän leilin ja vaistomaisesti pistää poveensa myös talon kiinnekirjan. Sitten hän rientää väristen ja vapisten.

Jussi näkee hänen menonsa ja tietää, että nyt pian tapahtuu jotain. Hän on ennakolta valmiina sen varalta. Hän katselee jännittyneenä penkillä huohottavaa pohjalaista ja silmää vähän päästä tielle, eikö sieltä näy uusia kulkijoita. Jo tulee...

Mutta jo tulee Penjamikin, leili toisessa kainalossa ja viisi kelpo leipää toisessa. Kun ei Ollilasta oltu koskaan annettu Nikkilään leivän lämpimäisiä, oli pappa antanut niitä nyt enemmän yhdellä kertaa. Taas on Penjamin punoittava hahmo oven aukeamassa ja äsken tulleet kerjäläiset katsoivat himoiten hänen leipiinsä luullen, että ne tuodaan jaettaviksi. Mutta Penjami vei sekä leivät että leilin kaappiinsa. Ne olivat kallista tavaraa, vaikka olivatkin tällä kertaa lähteneet ihmeen helposti; leipää ei hän ollut pyytänytäkään. Mutta talonkirjat olivat jääneet Ollilaan. Penjami oli kuin suuren taakan alta päässyt, vilustus oli muuttunut lämmöksi. Nyt sopi panna maata sänkyynsä.

— Eikös isäntä yhtään toiselle köyhälle anna, kun on itsekin saanut? kysyy eilisestä asti ollut pohjalainen. Nyt vasta Penjami kiinnitti huomiota kerjäläisiin.

— Kyllä minä näytän teille toisen köyhän.

Penjami nousi horjuvin askelin ja haparoi jotain käteensä. Kuume, viina ja äärimmäisen teon tuoma vapautus olivat herättäneet hänessä vanhan luonnon. Mieltä hiveli: kaapissa on viinaa ja hän voi vielä tyhjentää pirtin ja sitten mennä sängylleen. Talo ja pellot, jumaliste! menetetty elämän perustus! Hän huomaa Jussin kerjäläisten parissa ja hänen tajunnassaan vilahtaa koko se osa hänen elämästään, johon Maija sisältyy, vilahtaa pitkällisenä, ärsyttävänä ja ellottavana kiusana.

Mutta juuri ratkaisevalla hetkellä helähtää portaitten edessä monien krassukellojen ääni, näkyy reenperä, karhun talja ja turpea mustakasvoinen mies. Vallesmanni tulee. Kerjäläiset säpsähtävät ja Penjami unohtaa perus-mielitekonsa. Tempaamansa napakairankin hän unohtaa käteensä.

Vallesmanni älyää tilanteen kysymättä ja tuossa tuokiossa on hän itse ärjäissyt kerjäläiset mäelle. Jännittävä hiljaisuus ja tuttu lemu vain jäävät lähtijöitten jälkeen. Penjamin korvat suhisevat. Vapautus edistyy nopein askelin: vallesmanni on jo talossa. Penjamia uuvuttaa, tämä on melkein kuin juhlapäivää. Lisääntyvä kuume ja mustapintainen vallesmanni ovat kuin yhteen asiaan kuuluvia, tähän tämmöiseen ratkaisevaan menoon. Talven selkä on jo taittunut, ilta-aurinko paistaa sinertäviin lumikinoksiin, joissa jo on aikaisen kevään vivahtus. Eikä ainoatakaan kerjäläistä näy.

Penjami ei nimismiehelle osannut sanoa juuri muuta kuin: juu kyllä-mar se niin on — että viimeistensä kahden viikon päästä — kyllä minä koetan. On tässä vähän kivun puhtia... Jollakinlailla päästiin siihen, että nimismies sai ryyppyn. "Ehkä ämmillä olis kaffeetakin..." — "En minä huoli, minulla on kiire." Reki rusahti, krassut helähtelivät.

Penjami jäi yksin vanhan perintöpirtin leppeään hiljaisuuteen. Nyt hän todella oli yksin. Äkilliset voimakkaat elämykset olivat valmistaneet hänelle nyt mielentilan, joka oli ensimmäinen ja viimeinen laatuaan koko hänen pitkän elämänsä aikana. Hänellä ei ollut näräistä tunnetta ketään eikä mitään kohtaan. Hänen tupakin ruskeuttama takkuinen leukansa järähti, hän itki, pitkän vuosisataisen isäntäjakson viimeinen edustaja. Äskeinen Ollilassa käynti oli ollut hänen viimeinen saapastelunsa Harjakankaan raitilla.

Yöllä hän jo loppui. Hänen viimeiset selvät sanansa olivat: "en minä koolekkaan niin kun talonpoikka-koira koole". Silloin hän jo selvästi houraili, sillä hän lausui nuo usein ennenkin viinapäissä toistamansa Priikoolin herra-vainaan viimeiset sanat lempeästi, melkein autuaallisesti.

Pikku Jussin unelma toteutui sitten piakkoin Penjamin kuoleman jälkeen. Talo myytiin maksamattomista veroista Turun kansliassa. Ollilan pappa huusi sen, hän kun itse oli suurin velkoja, ja asetti siihen isännäksi nuoremman poikansa Anttoon. Maijan oli poikineen lähdeävä alastomasta talosta. Hän ei jäänyt kotipaikalleen, jossa hänen pikkuinen elämänsä tyttöpäivistä alkaen oli ollut niin

monien masennusten alainen, vaan päätti kyneleet kuivattuaan lähteä yrittämään veljensä luokse, joka kuulopuheitten mukaan eli jotenkin hyvissä oloissa. Eräänä kirkkaana aamuna Jussi heräsi siihen, että äiti kanniskeli kaikenlaista pientä tavaraa vesikelkkaan rappusten eteen. Jostakin oli Maija vielä ponnistellut itselleen muutaman pavun kahvia ja niistä leivistä, jotka Penjamivainaa oli silloin tuonut Ollilasta, oli vielä ihmeeksi joitakin palasia jäljellä. He söivät niistä eineen ja panivat loput evääksi. Sitten he lähtivät ja siihen jäi talo. Maija veti kelkkaa ja tolpista lykkäsi Jussi, yllään liivihousut ja Penjami-vainaan yksi takki; Penjamin toinen takki oli Maijan yllä. Keväinen aurinko paistoi kirkkaasti häikäiseville hangille. Kun Jussi jäällä salavihkaa silmäsi taakseen, näki hän kauniin Sikomäen laen, jossa ennen monta kylläistä leikkiä oli leikitty. Tyhjä nielaus painui alas kurkusta, kulkuelämän viehätys muuttui hiljallensa surunvoittoiseksi.

Alkumatkan he joutuivat vaeltamaan kahden, ja Jussin mieleen tuli yhtä mittaa niitä ihmisiä, joita hän tuolta elämänsä ensimmäiseltä kymmeneltä lähemmin muisti ja jotka viime aikojen kuluessa olivat hajaantuneet mikä minnekin. Hän muisti Aapelin ja Kustaan, Eevan ja Marken ja isän, Penjamin. Täältä kaukaa oudosta ympäristöstä muistaen tuntuivat ne kaikki kummallisen samanlaisilta.

Mutta pian he saivat matkaseuraa. Kun he tulivat suuremmille valtateille, näkivät he aukeilla aloilla usein pitkiä yhtämittäisiä kulkijajonoja. Suurin osa kulki jalkaisin täyteen ahdetuita kelkkoja vetäen, mutta näkyi siellä täällä joku luiksi laihtunut hevoskaakkikin. Kelkka tai hevonen oli aina jonkin pienemmän ryhmän keskuksena, ja ryhmät pysyivät yleensä yhdessä niin, että ryhmien väliin taajemmissakin kohdissa aina jäi joku syli.

Matkan outo tunnelma huumasi yhä enemmän ja sai näännyttävän väsymyksenkin unohtumaan. Iltaa kohden huume yhä lisääntyi. Mutkainen aidattu tie kulki taas lakeuden yli, etäällä näkyi punainen virstantolppa ja sen juurella jotain mustaa, jota kaikki ohikulkijat vuoron perään pysähtyivät katsomaan. Siinä oli kuollut mies ja sen vieressä puolikasvuinen tylsän näköinen tyttö aikaihmissen vaatteissa. Siitä ryhmästä, joka kulki Maijan ja Jussin edellä, sanottiin tytölle:

— Tule pois kylään, ettet siihen jää yöksi susien käsiin. — Mutta tyttö vain seiso i kuolleen vieressä ja töllisteli ympärilleen.

Iltahämyssä tultiin suurehkoon kylään, jossa koko tämä joukko hajaantui eri taloihin. Maija ja Jussikin tulivat yhteen pimeään porstuaan ja yrittivät avata ovea. Mutta se oli sisäpuolelta haassa; siellä leivottiin, kuului selvästi taikinan tassutus. Kun he olivat aikansa ovea loskuttaneet, tuli joku vaimoihminen ovenrakoon neuvomaan, missä päin klinikka oli. Pimeitä kylän kujia rämpien he lopulta sen löysivätkin, suuren vetoisen pirtin, sohisevan kurjuuden pesän. He olivat melkein tiedottomia väsymyksestä, eikä Jussi ymmärtänyt yhtään sanaa siitä mistä akat riitelivät. Maija pääsi lopulta asian perille. Yksi akka paahtoi kahvia pesän suussa. Hän oli vastikään käynyt vaihtamassa sen lumppurilta muutamiin ryysyihin, jotka oli kiskonut äsken kuolleen vanhan mummon päältä, sillaikaa kun tuo toinen akka, joka myös oli mummon hengen lähtöä samoissa aikeissa odottanut, oli käväissyt jossakin ulkona. Nyt väitti tuo pettynyt akka, että toinen oli ennen aikojaan ryysyt riistänyt; hän oli muka vajassa nähnyt mummon vielä hyörittelevän leukojaan. Siitä vihat. Muuten näytti pettynyt akka kyllä pian saavan mahdollisuuden korvaukseen, sillä pirtin perällä oli muuan kovasti ajettunut mies viimeisillään.

Siinä olivat Maija ja Jussi ensimmäisen yönsä. Aamulla he saman huumeen vallassa taas jatkoivat matkaansa ja pääsivät illalla myöhään perille. Siellä he vettä juotuaan heti nukkuivat. Seuraavana päivänä sai kun saikin Maija järjestetyksi niin, että Jussi sai jäädä Tuorilaan ja hän itse lähti edelleen jotain ansiota hankkimaan. — — —

Oli jo toukokuu ja kaunis lupaava kevät, kun Maija sitten jälleen saapui Tuorilaan. Hän tuli illalla ja oli kovin heikko, niin ettei jaksanut mitään kertoa retkistään. Yöllä hänen tilansa tuli vielä huonommaksi, hän valitti niin että sai talon väenkin hereille. Hänen poikansakin herätettiin näkemään hänen loppuaan.

Niin päättyi Jussin lapsuus.

II

Sukulaisten hoivissa

Niinkuin kirkas aurinko nousee yksityisen hallayön jälkeen niin nousi kevät 1868 aikaisena ja

ihanana, nousi raivonneen ja yhä raivoavan surman yli. Tai eihän se silloin raivonnut, ei sen ääni kuulunut. Pienistä ryhmistä se silloin tällöin jätti jonkun loppuun kuihtuneen miehen kinoksen poimuun aidan viereen tai vähensi miehestään jääneen vaimon vaikeuksia jossain salotöissä sammuttamalla hennon viimeisen lapsen elämän. Ei sielläkään, missä tätä kamppailevaa laumaa oli kaksikintoistatuhatta sielua samassa aherruksessa, kurjuus tiettävästi aiheuttanut mitään meteliä. Pitkin Salpausselän hiekkaista rinnettä rakensi semmoinen lauma silloin valtasuonta joka oli johtava idän suureen ihmispesään Pietariin. Toiset kaivoivat ja toiset odottivat heidän takanaan, koska kuolema luovuttaisi kuokan odottajalle. Ja kuolema koetti olla tasapuolinen, se päästi monta tuhatta odottajaa kuokan varteen ja jälleen siitä pois, ja terävisilmäisille arviomiehille valmistui hauska kepponen: tuo rautainen valtimo tuli ajan ahdingosta huolimatta maksamaan puolta miljoonaa vähemmän kuin he olivat laskeneet.

Hiljaisesti siellä kuultiin, ja ne tuhannet vainajat, jotka siellä makaavat hietaisissa haudoissaan, varmaan ihmettelivät, kun he täsmälleen viisikymmentä vuotta myöhemmin kuulivat tuon rakentamansa rautasuonen sykinästä sanat "kärsimysten malja jo kukkuroillaan on" — ja virkkoivat: "Vastako se nyt on kukkuroillaan? Oli se melkoisen täynnä jo silloinkin."

* * * * *

Uusi hyvä-enteinen kevät paisteli entisen pienen Nikkilän Jussinkin yli hänen nykyisessä olinpaikassaan. Kun hänet kerran oli taloon otettu, niin ei hänen enää tarvinnut nälkää kärsiä. Tuorilan talossa ei koko tuona vaikeana aikana tarvinnut leipään sekoittaa sivuaineita enempää kolmannesta ja sekin vain pahimpana talvena pariin leipomukseen. Tuorilan isäntä toimi näet paikkakunnalla yleisten avustusten jakajana, ja kun hänestä alkoi liikkua syyttäviä huhuja, täytyi tuohon sekoitustempuun ryhtyä. Mutta ihka selvääkin leipää löytyi aina Tuorilassa ja sitä paitsi saatiin runsaasti lehmänantia. Tuorila oli kaikin puolin toisenlainen talo kuin Nikkilä, ja vaikeata oli uskoa, että isäntä Kalle oli Maijain vaimon veli. Kalle oli kookas, kyömynenäinen, isäntämäinen mies ja hän vieroi vaistomaisesti kuluneen näköistä sisartaan. Sen huomasi Jussikin niillä molemmilla kerroilla, kun hän oli läsnä äidin ja enon kohdatessa. Äiti oli suorastaan nöyrä enolle; hän lähti empimättä talosta heti toisena päivänä, iloiten vain siitä, että poika sai jäädä; ja kun hän parin kuukauden päästä palasi, teki hän sen ikäänkuin siihen vedoten, että poikkesi vain tuttuun paikkaan kuolemaan. Ja varmaa on, että veljen sydämessä tuntui kevyemmältä, kun Maija niin pian loppui.

Jussi oli pitkät ajat lievän hämmennyksen vallassa. Talossa oli väljät siistit huoneet, oli monta semmoista huonetta, joihin ei hän ollut ollenkaan päässyt. Hyvää ruokaa sai kyllikseen, mutta kahvia, jota kotona oli saanut monesti päivässä, ei täällä annettu ollenkaan, vaikka kyllä keitettiin. Hänen kuihtunut ruumiinsa tästä vahveni hyvin nopeasti, mutta mieli oli aina niinkuin puutunut, omituinen vastenmielisen terve uneliaisuus painosti koko olemusta. Silmät pyrkivät tylsästi harittamaan ja usein hän ei ollenkaan oivaltanut, kun häntä jonnekin käskettiin. Ja kun sitten oli lähdettävä jotakin käskyä tekemään, niin pyrki väkisin itku silmään; kaikki paikat olivat outoja eikä mitään neuvottu, käskettiin mennä vain. Kysyä ei uskaltanut, ja niin hän joskus seiso i pihalla, kunnes emäntä sisällä kyllästyi odottamiseen ja tuli rivakasti katsomaan, "kuinka kauan se nyt sitä kiulua hakee". Niin kovin mielellään Jussi olisi juoksujalkaa hakenut emännälle kiulun, jos olisi osannut ja ymmärtänyt emännän käskyn. Näiltä päiviltä alkaen seurasi häntä se mainesana, että hän oli saamaton nahjus ja hiukan typerä.

Hän vaistosi sen itse ja sen näki sivultakin, ettei hän osannut ottaa ainoatakaan asentoa eikä askelta, joka olisi luontunut muuhun ympäristöön, kun hän nuhjaili Tuorilan avarassa pakarissa emännän käskettävänä. Kaikki täällä oli niin peräti toista kuin entisessä Nikkilässä. Isäntä — josta äiti oli puhunut Jussille enona, mutta jota hän ei koskaan joutunut sanomaan muuksi kuin isännäksi — se oli aivan käsittämätön olento. Se pysyi aina talon piirissä, oli aina totisen näköinen, ei ollut koskaan juovuksissa eikä koskaan, ei ihmeeksikään haukkunut emäntää, puhumattakaan siitä, että olisi niskaan hyökännyt. Emännällä ei ollut niin minkäänlaista pelkoa isännän tähden. Omituinen vieroittava tasapaino ja sopusointu vallitsi isännän ja emännän välillä, ei voinut asettua toisen puolelle toista vastaan. Kun ilta tuli, ei tullut kysymyksenäkään, että olisi lähtenyt juoksentelemaan talon piiristä minnekään. Rengeistä ja piioista ei Jussi tullut paljoa tietämään. Ne nukkuivat pirtissä, hän nukkui pakarissa ja isäntä ja emäntä kamarissa. Illalla oli aina samaan aikaan mentävä siistiin ikävään vuoteeseen jatkamaan päivän epämukavuutta. Varttuvissa lihaksissa tuntui unisenakin jännittelyn tarve, ja tahmea kylläisyys lisäsi orjuuden tunnetta.

Tuorilaankin poikkeili kerjäläisiä, mutta ne olivat eri väkeä kuin ne, joita Nikkilään oli poikennut. Nämä seisoivat nöyrästi ovipielessä tai istuskelivat pirtissä ja vastailivat itkevällä äänellä emännän kysymyksiin. Kerran oli emäntä yhdeltä naiselta kysynyt hänen nimeään, ja kun hän sattui olemaan emännän kaima, oli emäntä hänelle antanut jotakin. Mutta samana päivänä tuli vielä toinen ja sanoi pyytäänsä kysymättä, että hänenkin nimensä on Emma. Emäntä päästi naurun ja antoi tällekin, mutta käski hänen samalla sanoa toisille Emmoille, ettei se konsti tästä puoleen enää auta.

Tämän paikkakunnan kerjäläisiä Jussi omituisesti arkaili, ei mitenkään rohjennut niitä lähennellä. Se johtui siitä, että hän itse oli joutunut kylläisten puolelle. Myöhemmin oli kerjäläisten joukossa tuttuakin, Sikomäen isommat lapset, vanhat leikkikumppanit. Jussi tunsikin ikäänkuin häpeevänsä heitä ja puheet olivat kovin väkinäisiä molemmiin puolin. Pojat kertoivat kysymättä, että ollilaiset nyt häärivät Nikkilässä ja että kuppari oli sairaana, mutta nuo uutiset koskettivat Jussin mieltä vain kaukaa ja laimeasti. Ja kun lapset taas menivät menojaan, tuntui Jussista kevyeltä.

Tuli suvi, tuli ruoho maahan ja lehti puuhun. Etäisillä laitumilla kolisivat lehmien kuparikellot, ja kevättoukoja tehtiin suotuisain säitten vallitessa kruunun hankkimalla siemenellä. Ihmisten tylsistyneet aivot virkistyivät ja alkoivat kaivata uusia ajatuksia. Karhin perässä asteleva mies aprikoi kiinteästi kuluneita kauhun vuosia, jotta mieli olisi sitä avoimempi nykyisyyden paistavalle päivälle ja varttuvalle vihannalle. Ja vaikkei ajatus vielä osannutkaan täsmällisesti arvostella keuhkojen koettelemusta, niin nautti mies jo vaistomaisesti siitä tunteesta, että uusi aika oli pian kirkastava jonkun uuden puuttuvan perusaatteen, jota myöten elämä oli saava uuden suunnan ja laajuuden. Ja kun hän saran päässä seisautuessaan näki tiellä noita onnettomia kulkijoita, niin häntä kevyesti ärsytti, että vanha aika vieläkin noin sumensi uuden ajan syntymähetkiä.

Entiselle Nikkilän Jussille, jota nyt sanottiin Tuorilan Jussiksi, oli tämä ja seuraavatkin suvet hänen nuoruutensa merkellisintä aikaa, sillä hän oli tällöin eniten yksinensä.

Maat, joilla hän Tuorilan karjan kanssa liikkui, olivat vaihtelevia, entisten aikain kaskimaita. Runsas lehtimetsä oli vallitsevana, mutta sen uumenista aukeili niittyjä aitoineen ja pienine latoineen. Mahtavarinteisen jatkuvan uoman pohjalla juoksi vain pienen pieni vähävetinen puro, joka siellä syvällä seurasi omia mutkia. Ylhäällä äyräitten äärillä riiputtelivat koivut sylenmittaisia ritvojaan kuumalta tuoksuvien muurahaispesien yli, keskipäivän auringon paistaessa uoman suuntaan ja karjan maatessa päivämakuutaan. Kun Jussi oli päässyt selville paikallisuuksista, kelpasi hänen täällä kuoria vispilänvarpuja ja tehdä kirjojeppejä. Täällä ei ollut sitä ainaista osaamattomuuden painostusta, joka kotona talossa yhä teki elämän tukalaksi. Eikä täällä ollut takana ketään käskijää; täällä sai mielensä mukaan vallita karjaa.

Päivän ajatukset kävivät sen mukaan, mimmisia olivat olleet aamu ja edellinen ilta. Saattoi käydä niin, että mieli koko päivän oli kiintyneenä nykyiseen oloon, näihin maisemiin ja tuohon karjaan, luoden tulevaisuuden kuvia, joiden tavallisena keskuksena oli Tuorila isäntineen, emäntineen ja muine oloineen. Täällä on hyvä olla, ei hän täältä koskaan mene minnekään. Isä ja äiti ja koko entinen Nikkilän maailma olivat tälle tšekäläiselle kaukaisia ja vieraita, ne olivat onnellisesti pyyhkiytyneet jonnekin pois. Tällainen päivänpaiste ei ollut niitä varten. Täältä aurinkoiselta rinteeltä käsin tuntui niin luonnolliselta, etteivät isäntä ja emäntä koskaan riidelleet... Ehtoo tulee, on mieluisaa palata kotiin karjoineen.

Mutta joskus ovat ilta ja aamu taas tavallista raskaampia ja seuraavana päivänä on taivaalla jylyt pilvet. Päivällisen jälkeen räjähtää salama aivan lähellä, ja nuori Jussi juoksee peloissaan ladon turviin. Hänen päällensä on yhtäkkiä saapunut Jumala, se tulee suoraan Harjakankaalta vuosien takaa. Tuorila on jossain hyvin kaukana ja mitättömänä, isä Penjami on löytänyt karanneen Jussin ja on nyt vanhassa vallassaan. Salama välähtää niinkuin koko kuolleen entisyyden kiukkuinen katse, räjähtää kovimmin, ja ääneensä huutaen on Jussi heittäytyvinään Maijan syliin. Verestä on poistunut tšekäläinen tahma, sateinen tuttu maisema on nyt uhkaavan vieras. Penjamin, isän, jylyt tylyys ja äidin hento hempeys ovat vapisevan sydämen kalleimmat aarteet täällä etäisellä vieraalla aholla vaaran hetkellä.

Eikä tule tänään vapautusta vielä rajuilman tauottuakaan. Kaksi lehmää on poissa. Jussin hengitys vavahtelee vielä äskeisen itkun jäljiltä, ja sitä helpommin purkautuu nyt uusi itkun puuska: kuinka hänen käy, jos lehmät ovat hukkuneet? Kellokas ilmestyy ahon laitaan, mutta se on villin näköinen ja pakenee kun sitä lähestyy. Susia! Itkien ja palavasti Jumalaa rukoillen lähtee Jussi, iso poika, henkensä takaa juoksemaan kastuneita polkuja kotiin päin, luullen joka hetki kuulevansa kuinka susi raatelee kanaa. Illan kajanteessa kuulee Jussin menon muuan salomökin äijä ja lähtee tavoittamaan Tuorilan laidunmaita kohden. Hän löytää yhden lehmän suohon uupuneena ja kellokkaan, joka möristen laukkaa sen ympärillä. Hän ymmärtää asian ja nähdessään, ettei ole vaaraa, palaa kotiin köyttä hakemaan...

Noilla samoilla laidunmailla Jussi vietti monta sataa aamua, päivää ja iltaa eivätkä ne koskaan olleet ihan samanlaisia. Seitsemänkymmenluvun paimenpoika ei kyennyt tietoisesti havaitsemaan niiden tekemää vaikutusta, joka oli siinä, että häneen syöpyi vaistomainen irrallisuuden tunne: entisyys oli kuollut pois, niinkuin joku viikkojentakainen unennäkö, ja mitään kiinnostavaa nykyisyyttä ei ollut. Hän ei ollut renki eikä poika, hänen ei sallittu olla pirtissä eikä kamareissa, vaan yhä pakarissa.

Tuli sitten se ilta, jonka jälkeisenä aamuna oli lähdeittä rippikouluun. Peloittavaan jännitykseen liittyi myös surunvoittoisen onnellista viehätystä, sillä tähän merkiksi askelta uuteen vaiheeseen. Iltahämyssä Jussi omin lupinsa hiipi renkipirttiin, jossa ei vielä ollut ketään. Siellä hän istui hyräillen jotain isojen miesten laulua, jonka raa'at säkeet omituisesti hivelivät mieltä. Hän istui siellä vielä sittenkin kun miehet saapuivat työstä. Isäntä itse tuli häntä hakemaan ja hänen äänessään oli outo

töykeys, kun hän sanoi Jussille: "Mitä sinä täällä teet?" Siinä tuntui jo sen uuden vaiheen aavistelua, joka huomenna oli alkava.

Tasatukkaiset pojat istuvat kirkon penkeissä ja näyttävät kuuntelevan rovastin selitystä pyhästä kolminaisuudesta. Rovasti puhuu harvaan ja selkeällä äänellä, lauseet ovat korkeata kirkollista tyyliä, jolla ei ole mitään yhteyttä poikien rasvasaappaitten ja sarsitakkien kanssa. Hänen sanojensa täsmällinen, vuosikymmenien vakiinnuttama muoto liikkuu kaukana poikien luontaisen pirtti-älyn ulkopuolella, mutta äänen väri ja poljento herättävät sen sijaan vahvan tunnelman, jolle mieli näin polvesta polveen on perinnäisesti altis. Eivät järky myöskään alkuperäiset käsitykset isästä, pojasta ja linnun näköisestä pyhästä hengestä. Ne kaikki ovat kuvattuina katkismuksen monikiemuraisten alkukirjainten yläpuolella.

Monella noista pojista on joskus ollut hädän hetki, jona he palavasti ovat huutaneet Jumalan nimeä. Se Jumala kulkee myös polvesta polveen, mutta se ei kulje opettajien suun kautta, vaan se kulkee suurten koettelemusten kautta kansan elämän pimennoissa. Se sylkyttää isän suonissa, kun hän sanan saatuaan kiiruhtaa ruohoista salotietä mökillensä ehtiäkseen vielä saada kuolevan lapsen syliinsä. Ja kun vanha vaari viikon juotuansa vihdoon myrättää viimeisen kerran, saapuu se siihenkin sovittavana. Ja pienet lapset seisovat lattialla totisesti katsellen ja näkevät sen Jumalan lähestyvän aikuisia ja tallettavat sen tuleville polville. Hyvin usein on Jumalalla mielikuvituksessa samoja piirteitä kuin isällä: vanha, tyly, kunnioitettava.

Mutta tämä Jumala ei saavu rippikoulupoikien joukkohenkeen. Kouluaikana on täällä niin paljon muuta; on opittava läksyt katkismuksesta, jos ei mieli jäädä tai päästä "parannusten päälle"; on huolehdittava eväistään; on katsottava, ettei muuten joudu joukossa häpeään. Kun kortteeritalon isäntä sattuu olemaan poissa, lähdetään ehtoolla kylän raitille paha tekemään. Jos ei muuta keksitä, niin survitaan toisiaan, siitä päästään joskus suuttumisen alkuun ja lopulta ilmi tappeluun. Muodostuu jonakin iltana semmoinen tilanne, että Tuorilan Jussi murjottaa erillään toisten ilakoivasta joukosta, kun rovasti itse sattumalta menee ohi. Näkyy selvästi, että rovastin epäluulot kohdistuvat siihen, joka on yksinään, vaikkei hän mitään sano. Ja kun rovasti on päässyt näkymättömiin, niin silloin vasta on Jussi ahtaalla.

— Oliko isäs Penjami? Oliko isäs Penjami? rähisevät toiset. Ja kun rovasti seuraavana päivänä saa Jussin kiinni kasteen sakramentin käsittämättömyydestä, niin hän sanoo: "Sinä Johan Benjaminin poika, kuinka käytät ehtoohetkes. Sinä käyskentelet kujilla etkäs etsiskele Herran pyhiä asioita. Minä sanon sinulle: ota vaari tästä nuhteesta."

Toisten poikien vahingoniloiset katseet seurasivat rovastia ja Jussia.

Rippikoulu aika sisälsi Jussille alusta loppuun pientä ja suurta pettymystä, eikä mitään siitä, mitä oli sisältynyt siihen kaihomieliseen pirttihyräilyyn silloin lähdön edellisenä iltana. Samanlaista hyräilyhetkeä hän kyllä tavoitteli täälläkin, kun jonain iltana sattui yksinään kortteeripaikkansa pirttiin. Nuori hintelä mieli oli sillä asteella, että se pyrki luomaan nähdystä maailmasta haaveellista yleiskuvaa. Mutta siinä olivat valta-asemassa Tuorila ja tämä kirkonkylä ja ikäänkuin niiden kannatuksilla tämä sekava koulutunnelma. Elämäntunne laajeni, ja pojan oli ikäänkuin vastahakoisesti seurattava sen laajenemisen mukana; oli kuin aukeamassa suuri tila, joka pojan oli täytettävä. Entiset Nikkilän aikaiset muistot rippikoulukuvitelmineen eivät ollenkaan tänne sopineet, ne ikäänkuin kutistuivat sen sijaan että olisi tarvinnut laajentua. Oli hiukan epämukavaa ja avutonta täällä suuressa siistissä pirtissä, jonka ikkunoista näkyi kirkonkylän katot, päädyt ja puistot hämärtyvässä illassa. Koko tämä olo sisälsi aina vain jotain semmoista, jota oli tehtävä, mikään laiminlyönti ei täällä tuntunut suloiselta. Ja sitten pelko siitä, ettei osaa oikein tehdä sitä mitä on tehtävä.

Tämä avuttomuuden tunne nousi korkeimmilleen siinä kun hän juuri oli saamassa sakramenttia. Siinä olisi tarvinnut ajatella Jumalaa, mutta Jumala pysyi poissa; oli vain se lievä hurma, jonka öylätin ja viinin outous aiheuttivat. Rovasti, pastori ja kaikki toiset pojat olivat sen näköisiä, kuin ei Jumala juuri tähän hetkeen olisi kuulunutkaan. Vallitsevana oli vain se tosiasia, että oli juhlallinen tämänvuotisten rippilasten "edespääsyn" hetki.

* * * * *

Syyspuolen sunnuntai-iltana asuu varakkaan kylän ilmapiirissä kylläisen lepäilyn henki. Huomenna alkaa Tuorilassa rukiin leikkuu.

Palvelusväki on kaikki poissa kotoa, muut paitsi Jussi, jolla ei ole palvelijan vapauksia. Hän on kyllä jo ripillä käypä mies — kuinka paljon tuohon käsitteeseen sisältyikään silloin, kun se vielä oli kokematta, ja kuinka vähän se toteutuessaan on tuonut mukanaan! Eihän häntä ole kielletty mistään, ei hänelle juuri puhuta muuta kuin käskyjä tai moitteita, mutta hän on tämän talon vallitsevan hengen kahlehtima. Sen paino on entisistä painonpäivistä paljon lisääntynyt, etenkin ripillepääsyn jälkeen se on tullut yhä

tuntuvammaksi. Kaksi viikkoa on kulunut siitä, kun isäntä häntä viimeksi löi heinäniitulla. Kun hän sen jälkeen puoleksi itkien kiroili toisille miehille ja uhkaili, ettei hän enää jää tähän taloon tämän vuoden perästä, sanoi muuan torppari: "Vai ei se Jussi enää meinaa ottaa pestiä tulevaksi vuodeksi."

— En perkeles otakaan, nyyhkytti Jussi.

— Taitaa olla vielä tämänvuotinenkin pestis saamatta, jatkoi torppari, ja Jussi vaistosi, että hänen uhkauksistaan tehtiin penseätä pilaa, että hänen asemassaan oli jotakin erikoista, josta hän ei ollut selvillä. Tänä sunnuntaina, hiljaisena jälkipuolisen hetkenä, hän sitten sattui olemaan karjapiian kanssa kahden pirtissä. Piika, joka muuten oli ainainen avosuu, puheli siinä päätään kammattessaan vallan sävyisästi Jussin kanssa, vaikkei hän ulkona työjoukossa Jussille, pahanpäiväiselle kyörtille, viitsinyt vastailia muuta kuin ylimielisiä rivouksia. Nyt tämän kahdenkeskisen leppeyden liikuttamana Jussi uskalsi kysyä häneltä yhä arempia asioita; muun muassa hän kysyi, mitä ne miehet silloin siellä niityllä olivat tarkoittaneet. Eikö hänkin saisi muuttaa talosta, niinkuin Manta itsekin aikoo muuttaa?

— Kyllä-mar sen tiedät, ettet sinä mihinkään mene, sanoi Manta ja katseli päivää vasten, oliko kampa tuonut mitään mukanaan. — Isäntä on sun köyhänä vuonna ottanut, eikä sulla ole mitään sanomista, ennenkun lailliseksi tulet.

— Koska minä sitte lailliseksi tulen?

— Höh, silloin kun muutkin ihmiset, yhdenkolmatta vanhana. Ei ripillepääsy siis ollutkaan mitään, piti vielä tulla lailliseksi.

Jussin mieli sumeni. Hän sanoi Mantalle:

— Älkää muuttako tekään, Manta.

— Kyl-lä. Tää plikka ei maistele enää Tuorilan Kallen jouluräättejä, sanoi Manta jälleen tavallisekseen muuttuen ja lähti pystypäin pirtistä ulos kylälle sunnuntain vapauteen. Jussi jäi yksin pirttiin ja tunki olonsa täysin samanlaiseksi kuin ensi viikkoina tähän taloon tultuaan. Ripillepääsyn ilo oli lopullisesti pilalla, ahdistava lapsuuden tunne täytti mielen, kaipasi taas Nikkilän oloja. Yhdenkolmatta ... vasta kuudentoista. Kuinka pian olivatkaan kuluneet tähänastiset ihanat ajat.

Jussi hätkähti, kun isäntä avasi pirtin oven.

— Mihinkä Manta meni?

— En minä tiedä.

— No saat sinä sitten lähteä Töllinperään viemään leikkuusanoja. — Isäntä luetteli täsmällisesti kaikki ne etäisen torppakulman asumukset, joihin hänen oli poikettava. — Mutta kulje kauniisti.

Tuorilan talon henki ei ulotu kauaksi. Siitä ei ole enää jälkeäkään sillä hiekkaisella tiellä, jota myöten Jussi vaeltaa tyvenen sunnuntai-illan lähestyessä. Jalka nousee kevyesti, huuli tavoittelee vihellystä ja mielessä viihtyy vapaan renkiyden harhakuva. Tekisi mieli hiukan hoilata, mutta männynlatvojen kauas katsova valaistus estää siitä. Vasta sitten kun sumu alkaa nousta soista ja yölintu narskuttaa...

Näin onnellista matkaa ei Jussi ole tehnyt sitten kun hän Tuorilaan tuli. Siistin mäntymetsän monet iltavaikutelmat yhä pehmentävät vapautunutta mieltä. Onhan hän täysi renki, ripillä käypä mies. Mitä siitä vaikkei voisikaan muualle muuttaa, paikkakunnan paraita talojahan Tuorila onkin. — Minä makaan jo pirtissä; kun saisin jostain itselleni kaapin... Mutta isäntähän on minun enoni, äiti-vainaan veli; minähän olen sukulaistalossa, minä olen parempi kuin renki, minun ei *tarvitse* muuttaa pois. Jos renkiä ei pidetä, niin sen on muutettava... Kumminkin on hyvä, että saan maata pirtissä, ja kaapinkin minä vielä saan, minä saan sen niin ja niin...

Kallioiselle mäelle näkyy yhtäkkiä laaja töllikulma peltoineen, aitoineen, asumuksineen. Oikealla kädellä, etäisimmän metsänrannan kohdalla on yksinänsä punainen aurinko luoden raukeata valoa yli paikkakunnan, jonka ilma tänne mäenpäälle asti on täynnä onnea ja vapautta. On mahdotonta kuvitella, että kukaan tuolla tiuskaisi toistaan, jokainen saa pyhäiltana lähteä minne tahtoo, lapsetkin. Täällä on semmoisia torppia, jotka pitävät renkiä; kun pääsisi tänne. Nyt hän ainakin viipyy täällä niin myöhäiseen kuin suinkin.

Roukossa näytään leikattavan, on väkeä kolmessa sarassa. Vähän päästä aina joku kohoo kumaroistaan ja heittää päänsä yli karttuneen kourauksen. Äijä tarjoo sahtia, muutamat ovat selvästi päissään. — Jos tulee tappelu, jos minua lyödään...

Useimmat käskettävänsä Jussi tapasi Roukon talkoopellolla. Hän kävi hiukan arastellen jokaisen tykönä ja sanoi sanottavansa niinkuin jonkin läksyn. Jonkun äijän silmät harittivat pahasti, parta oli

märkänä ja suu omituisessa kureessa, kun kuunteli Jussin puhetta.

— Joko Kallen ruis varisee? kysyi äijä tiuskaavalla äänellä.

— Ei se vielä varise, mutta — vastasi Jussi ujoillen ja hiukan peläten. Kukaan ei kumminkaan ruvennut häntä kiusaamaan. Hän palasi takaisin tielle ja jatkoi matkaansa niiden luo, joita ei ollut täällä tavannut.

On viileä ilta-yö, Roukossa on leikkuutanssit ja Tuorilan Jussikin on siellä vielä. Perimmäisestä asumuksesta, jonne hän vei leikkuusanaa, lähti hänen mukaansa rippikoulutoveri ja se poikkeutti hänet Roukkoon. Pirtti on täynnä hämärää humua ja sahdin samentamaa puhetta, siellä on jossain nurkassa ihana olla sen, joka odottamattaan on ensi kerran eläissään tanssiin joutunut. Roukolla on suuri pirtti, siellä sujuu tanssi hyvin ja kuuluu komealta viulun ääni. Paljon on maailmassa sentään semmoista, joka on korkeammalla ja suurempaa kuin Tuorilan talon henki. Mikä olisi Tuorilan isäntä tai emäntä täällä tässä tanssijoukossa? Täysin soveltumaton, melkein hullunkurinen ilmiö. Mutta Jussilta sujuu täällä ihmeellisen hyvin. Hän on monta kertaa käynyt pihamaalla eikä kukaan ole kiusannut, onpa häneltä kyselykin, keitä kaikkia Tuorilaan tulee leikkaamaan. Hän on saanut sahtia kuten muutkin, hän on yhden pojan kanssa ollut lattiallakin polkkaa koettamassa ja aikoo mennä vieläkin. Kukaan ei kiinnitä huomiota siihen, että hän viipyy näin kauan sananvientimatalla. On ihana yö, ihanampi kuin mikään entinen.

Kumminkin täytyy Jussin tavan takaa pistäytyä ulkosalle ja siellä itselleen vakuuttaa, että hän tarkalleen on toimittanut perille kaikki isännän käskyt. Siinä seisoessaan hän näkee hämyisen yön läpi sen mäen, jolta hän kauan sitten iltapäivällä katseli tänne alas. Tuorilassa nukutaan jo, ei isäntä tiedä, milloin hän palaa, eikä voi häntä torua. Mantahan on myös täällä, hän menee vasta Mantan kanssa. Nyt hän palaa pirttiin ja pyrkii vielä sahtihaarikalle. Hän on ripillä käypä mies, jumaliste, mitä Tuorilan äijän häneen tulee?

Sentään hän nyt jo lähtisikin, mutta eihän hän yksin voi lähteä pitkälle metsämatkalle ja Manta tanssii vielä kuumimmillaan. Näyttää siltä kuin ei Manta hänen kanssansa oikein aikoisikaan. Kun hän on hiipinyt sen lähelle ja jotain yrittänyt puhua, niin ei ole kuulevinaan. Se istuu poikien sylissäkin. Tuleekohan siitä jonkun ämmä?

* * * * *

Puolenyön aikaan kulkee Jussi sitä samaa hiekkaista männikkötietä taas takaisin Tuorilaa kohden. Mutta nyt hän ei ole yksin. Joukossa on Manta ja eräs toinen kylän tyttö ja viisi miestä. Hän, Jussi, on kuudentena, mutta hän tuntee selvästi, ettei hän vielä ole mies. Kun miehet kiusoittelevat tyttöjä ja Jussikin yhtyy kiusaamaan Mantaa, niin tämä sanoo äreästi: "Älä siinä häristele; sin-olet iso imemään ja pieni muuten vieressä makaamaan." Jussi tuntee olevansa hienoksi vaivaksi koko joukolle ja vain siksi, ettei hän mitään käsitä, sallitaan hänen siinä kieppua.

Mutta ei Jussi ihan niin käsittämätön ole. Tänä tanssiyönä hän on päässyt paljon lähemmäksi monia asioita, joita hän usein unta odotellessaan on ajatellut. Hän käsittää, että entiset Sikomäen leikit olivat ellottavaa lapsellisuutta.

Jo tullaan aukeaan kylään. Jussin sydän sykähtää pahasti, hän huomaa, että tämä joukko on jotenkin Tuorilan isäntäväkeä vastaan. Talon henki alkaa taas tuntua, se kohoo ja käy pelottavaksi, samalla kun äskeisen tanssin kuva käy mitättömäksi ja vetäytyy etäälle, niinkuin pakenisi. Nyt vasta Jussi huomaa, että hän on juonut siellä sahtiakin, sen vaikutus on jo haihtumassa. Jos hän nyt saisi valita, niin tahtoisihan mieluummin olla nukuksissa pirtin sängyssä, ehtoolla aikoinaan kotiin palanneena. Yön viileys, uni ja nälkäkin tuntuvat, ja tämä seura on hänelle, klopille, melkein vihamielinen. Ei hän enää mene tanssiin.

Mutta kun koko joukko suuntaa kulkunsa Tuorilan luhtien eteen, niin ei Jussikaan osaa siitä erota; ei sittenkään, vaikka Manta jokseenkin karkeasti käsklee hänen mennä tiehensä. Miehet telmivät tyttöjen kanssa, ja kun yksi yrittää nostaa paikoiltaan luhdin solaan johtavat portaat, niin ne putoavatkin alas niin, että koko kartano kajahtaa. Miehet livistävät mikä minnekin, sillä pakarin ovelta näkyy Tuorilan isännän hahmo. Hän syöksyy luhdin eteen pamppu kädessä. Manta yksin on jäänyt paikoilleen, miehet ovat tiessään ja Jussi on päässyt rehuaitan alle. Isäntä huusi kiukkuisesti hänen nimeään, mutta ei lähtenyt perässä. Jussi kuulee isännän ja Mantan ottelun.

— Talon on arkiomet ja työt, mutta minun on pyhät ja yöt, sanoo Manta komeasti.

Kun Jussi piilopaikkaansa kuuli, että isäntä jo oli poistunut ja Manta kiivennyt luhtiinsa, lähti hänkin hiipimään pirttiä kohden. Mutta yhtäkkiä seisoisäntä hänen edessään sama pamppu vielä kourassa.

— Vai sillä lailla — ne olivat isännän ainoat sanat, kun hän otti Jussia niskasta ja löi pari kertaa

pakarioihin. Äskeiset miehet kuulivat vielä Jussin parahduksen ja tunsivat sisuksissaan vastenmielisen väärteen. Eivät he Jussia säälineet, mutta heitä tympäisi se, ettei heissä ollut miestä sitä estämään. He aikoivat kumminkin vähän päästä yrittää toisen kerran Mantan luhtiin.

Jussi puri pirtin sängyssä hammastaan, ettei enää nyyhkyttäisi. Häpeän vihlaus kävi läpi luonnon aina kun pampun jäljet tuntuivat. Mielessä survoi sekaisin entistä Nikkilän aikaa, tätä Tuorilassa oloa, ripilläkäynnin mietteitä ja äskeistä tanssia. — Mihin minä lopulta oikein joudun?

Lähinnä hän joutuu seuraavana päivänä leikkuupellolle sitelemään ja sai pitkin päivää kuulla kiusottavia viittauksia viimeöiseen. Leikkuun loputtua hän joutui riihelle, sitten kyntämään, sitten rankoja keräämään ja niin edelleen. Pian olivat käsillä talviset päivät, hakojen hakkuu ja sonnan teko. — Mihin hän lopulta oikein joutuu? tämä Jussin elämän peruskysymys heräsi aina silloin tällöin, kun hän oli kolhaissut jonkun olemuksensa särmän johonkin ympäristön esteeseen ja sen jälkeen yksinään murjotti.

Maailman elämä meni eteenpäin, Tuorila edellä muita taloja. Kaukana oli jo Tuorilan pirtti-elämä esimerkiksi entisestä Nikkilän pirtti-elämästä. Tuorilassa oli kaksi asuinriviä; toisessa väkipirtti ja sen ohessa tupa, kyökki ja kaksi kamaria, joissa asui vanha emäntä naimattoman tyttärensä kanssa; toisessa taas pakari, isännän ja emännän kamari ja niitten takana joitain yhä hienompia huoneita, joihin papit ja muut sen kaltaiset vietiin. Sekä pirtissä että pakarissa loisti jo iltaisin öljylamppu tasaisella valollaan karkoittaen entisajan pikku henget etäisemmiltäkin nurkkahyllyiltä. Taloon on yöpynyt kulkukauppias, omituisen ovela äijä, jolta ei vahingossakaan pääse aivan suoraa sanaa. Hänen laukussaan on koreanuppisia neuloja ja arkkilauluja. Ei ole asiaa, josta hän ei osaisi sanoa lukitsevaa sanaa, itseensä nähden hän on kiusoittavan salaperäinen. Renki Taavetti, joka kanssa tavallisen hyvin tietää että tämä maailma seisoo metkujen varassa, haluaa kukistaa äijän ylemmyyden koskettamalla sivumennen hänelle itselleen ylen tuttuihin Pietarinradan työmaihin, johonkin silloiseen "varttesmanniin".

— Jaa Vänttistä meinaat, sanoo äijä oitis.

Ja siitä alkaa niinkuin hiljainen kilpailu Taavetin ja äijän välillä, kumpi on paremmin perillä kaikista hätätalven työmaalla vallinneista juonista ja etenkin Vänttisestä, joka piti kuolleitakin palkanmaksukirjoissa.

Taavetin ja äijän puheista kuultaa laajemman maailman tuntuja. Kun sattumalta tulee äänettömyys, on kuin kuuluisi pirtin ulkopuolelta uuden ajan nouseva havina. Pirttiväki lähtee pakariin ehtoolliselle, ja heidän mielialassaan on niinkuin jotain isetietoisuuden itua, Taavetti on olevinaan suurempi kuin isäntä. Mutta kun he tulevat pakariin, näkevät he kuinka isäntä viereisessä huoneessa laskee kädestään aviisin; näkyy se lukukin, joka on jokaisen aviisin yläreunassa: *Suometar*.

Isäntä on vielä salaperäisempi mies kuin kauppaäijä ja sittenkin enempi kuin Taavetti. Kukaan ei käsitä, miksei se myy metsäänsä, vaikka ostajia käy yhtämittaa. Kun Tavelakin myi ja sai toistatuhatta markkaa — toista tuhatta... Ja kumminkin Tuorila ahdistaa torppareita metsänpittelystä. Voiko siis metsästä vielä saada enemmänkin kuin toistatuhatta?

Isäntä on ruvennut pitämään Jussia hiukan höllemmällä; hän saa olla melkein niinkuin muutkin rengit. Ruumis varttuu ja sitkistyy, mutta mieli pysyy entisellään. Hän osaa jo jotenkin ne tavalliset toimet, joihin häntä käsketään. Kumminkin hän aina vainuaa, että isäntä häntä vieroo. Kun hänen ensimmäinen kiulun teelmänsä menee pesään, niin isäntä ei siitä suutu, vaan nauraa happamesti. Ja kun Jussia satutaan ehdottamaan johonkin vaativampaan tehtävään, niin isäntä hymähtää. Isäntä vieroo Jussissa oman sukunsa heikkoutta. Tämä suhde saattaa Jussin vielä surullisemmaksi kuin aikaisempi ankaruus. Hän vaistoo joka hetki, että hänen suotaisiin lähtevän Tuorilasta; mutta minne hän menisi?

Isäntäväen välinpitämättömyys tekee hänet entistä varovaisemmaksi; hän koettaa olla niin huomaamaton kuin suinkin. Vaikeinta on pyhäisin, kun ei oikein tiedä, olisiko lupa lähteä kylälle, ja kotonakin on liiaksi silmissä. Kun suurus on syöty ja arkisaappaat tervattu, lähtevät kaikki muut miehet kylälle ja Jussi jää yksin sunnuntailakeaan pirttiin; joskus nukkuu muuripenkillä pitäjää kiertävä ruotivaivainen. Joku lapsuuden aikainen näperrys tulee mieleen, Jussi alkaa yrittellä sitä, vaikei se näissä oloissa enää vähäkään huvita. Emäntä nousee isolta puolelta pirttiin päin. Hän tulee tarkastamaan, onko pirtti siivottu, onko sängyissä puhtaat raidit. Poistuessaan hän laimeasti käskee Jussia lukemaan; tekee sen jonnekin muualle katsoen, vain jotain sanoakseen.

Kun joulukuukaus on hyvin lähellä, tietää Jussi, ettei häntä enää tänä vuonna karkoiteta. Joulunpyhät ovat pitkän pitkät. Eräänä pikkupyhänä on kirkonkylässä ylioppilaitten seuranäytelmät, Tuorilan isäntä ja emäntäkin lähtevät sinne kilisevin kelloin. Silloin Jussi laulahtaa pirtissä ja tavoittelee polkan askelia. Sitten hän arkailematta lähtee naapuritaloon kyläilemään, taskussaan muutamia luumunkiviä, joita hän tavan takaa imee suussaan. Naapuritalo on pieni ja vanhanaikainen, hiukan entisen Nikkilän tapainen. Pirtin seinät ja katto ovat täällä vielä vanhaan tapaan joulukuksi vuoratut valkoisilla päreillä, pöydässä on

liina, siankinkku, leipäkori ja sahtituoppi ja niitten yläpuolella himmeli. Isäntä on lempeä hyvänpuheliias äijä, joka sanoo Jussia Juhaksi ja kohtelee häntä niinkuin kylänmiestä ainakin. Ulkona tiellä helähtävät tavan takaa iloiset joulukellot, ja lämmin sahti antaa Jussille taas pitkästä ajasta hiukan elämäniloa ja varmuutta.

Ei Jussia vielä karkoitettu Tuorilasta joulun jälkeenkään, ei kevään kuluessa eikä kesän tullessa. Vasta lähempänä syksyä se tapahtui.

Tuorila ei myynyt metsäänsä ajattelemattomasti, kuten niin monet talolliset siihen aikaan. Hän vertaili vasta kaadettua Tavelan metsää omaan metsäänsä, tarkasteli Tavelan puut vielä jäälläkin, kun ne suuriin läjiin telattuina odottivat jättien lähtöä. Tietysti hänkin metsänsä myy, mutta hän maltaa mielensä. Seurauksena tästä oli, että Tuorilan metsästä tuli kauppa vasta sitten kun useimmat paikkakunnan metsät jo olivat ensikertaan kaadetut. Tuorilan saama hinta hämmästytti kaikkia ja kiinnitti kuntalaisten huomion tuohon viisaaseen mieheen. Voi sanoa, että tuosta ensimmäisestä metsäkaupasta alkoi Kalle eli Karle Tuorilan nousu myös yhteiskunnan luottamusmiehenä.

Yhtenä metsäkaupan seurauksena oli tavallaan myös Jussin joutuminen pois Tuorilasta.

Tuorilan isännässä ja emännässä tapahtui näihin aikoihin suuri sisällinenkin nousu. Heidän varallisuutensa oli köyhistä vuosista alkaen nopeasti kasvanut ja nyt viimeksi onnellisen metsäkaupan johdosta lisääntynyt kaksinkertaiseksi. Rikastuminenhan on kuin onkin maallisen onnen huomattavin muoto ja onni merkitsee aina myös koettelemusta. Kysytään, onko sinussa miestä kestämaan onnea. Tuorilan pariskuntaa alettiin yhä enemmän vetää pitäjän parempaan seurapiiriin, jossa heräävän suomalaisuuden aate parhaillaan kohoili. Tuorilaiset tajusivat tämän aatteen koko valtavuuden ja merkityksen, sen avaama tulevaisuuden kuva nostatti vaistomaista arvokkuutta. Sen aatteen valossa saivat metsien hinnatkin merkityksensä, se ikäänkuin jalosti rikastumisen. Koko tämä aika oli Tuorilan pariskunnalle hiljaisen hillittävän riemun aikaa.

Semmoinen tunne vaatii jonkinlaista purkautumista, on vain varottava että purkautuminenkin tapahtuu arvokkaasti. Monena pariskunnan kahdenkeskisenä hetkenä sitä asiaa valmistettiin, kunnes syyspuolessa sitten päätettiin pitää Tuorilassa pidot, joihin, paitsi vertaisia, myös kutsutaan ne herrasväet, jotka tämmöisiin pitoihin yleensä olivat mahdolliset. Pitäjässä asuskeli näet muutamia semmoisia vaikeanimisiä ja vihaisen näköisiä umpiruotsikkoja herrasväkiä, joita ei milloinkaan oltu talonpoikain pidoissa nähty. Pitokelpoisistakin muutamat kyllä olivat ruotsinmielisiä, mutta siksi vilkkaita ja hyväluontoisia, että mielellään tulivat pitoihin totia juomaan ja fennomanien kanssa väittelemään.

Tänä kohtalokkaana päivänä oltiin Tuorilassa riihellä, mutta Jussin käskettiin päivällisen jälkeen pysyä kotona ja siistiytyä, ollakseen ottamassa vastaan vieraitten hevosia ja niitä edelleen hoitamassa.

Oli puoli-pilvinen hiukan epämääräinen sää. Jussi oleili pihan piirissä ja odotti, tuntien taas pitkästä ajasta tuota aito tuorilaista epämukavuuden ja osaamattomuuden tunnetta. Hänellä ei vielä ollut selvää käsitystä siitä, mitä hänen tänä iltapäivänä oikeastaan pitäisi toimittaa; sen hän vain tiesi, että tämä hänen lievä tukaluutensa aiheutui Tuorilan isännän aivoituksista. Jussi tuli taas ajatelleeksi, että isäntä oli hänen enonsa, hänen äitinsä veli. Se oli yhä useammin tullut hänen mieleensä näinä aikoina, kun tuo tuorilaisten nousu aamusta iltaan vallitsi koko talon ilmapiiriä. Oli niinkuin isäntä olisi tehnyt tuota nousuaan jollakin tavoin luvottomasti, katsomatta milloinkaan Jussia silmiin, vaikka Jussi oli hänen sisarensa poika. Jussi oli tänä suvena jo kerran mennyt niin pitkälle, että jossain käänteessä miesmäisesti pyrki ottamaan puheeksi isännän hyvät metsäkaupat. Isäntä loi häneen silloin hyvin avoimen, melkein lempeän katseen, joka vaikutti pahemmin kuin korvapuusti. Nyt oli isäntä järjestänyt tämmöiset pidot ja pannut Jussinkin muuttamaan vaatteita keskellä päivää. Isäntä itse liuskeli parta ajettuna ja sortuuki yllä ja oli Jussin sivuuttaessaan sen näköinen kuin olisi jo ennakolta estänyt Jussia ryhtymästä näistä pidoista puhelemaan.

Ensimmäisenä saapui valkoisine kauluksineen ja silkkihattuineen kirkkoväärti ja hänen emäntänsä. Heidän kärryjensä takaistuimelta ilmestyi herra Konanteri, pitäjää kiertelevä maisteri, joka nyt sattui olemaan selväpäämpi ja puolella väkisellä viinan toivossa oli vääntäytynyt kirkkoväärtin rattaille. Samaan satoon tuli myös kappeliseurakunnan pastori, pikilakkinen äreän näköinen vanhus yllään ikikulunut vaateparsi; hän oli nainut piikansa eikä sen vuoksi tuonut vaimoaan pitoihin. Tuli myös susivouti, ruotsia oppinut talonpoika, jota köyhä kansa pelkäsi ja vihasi. Tuli vähitellen suurin osa noista henkilöistä, jotka pitäjän vanhempi väki vieläkin niin hyvin muistaa ja joitten erikoisia luonteenpiirteitä se mielellään kuvailee.

Jussi hoiteli hevosia, kanniskeli niille silloin tällöin heiniä ja vettä, tarkasteli ajopelejä ja vertaili niitä toisiinsa tuntien koko ajan, että tämä hänen toimiskelunsa on perin tylsää ja ettei se vastaa sitä, mikä kaiketi olisi tarkoitus. Vasta hämärän tullessa ja pitoäänien kiihtyessä hänen mielialansa hiukan vapautui, varsinkin kun katsojaväkeä alkoi hiiviskellä nurkissa. Tuli tuttuja poikia Töllinperästä, olipa

mukana kaukaisen metsämökin, Toivolan poika, Kustaa, yksi Jussin rippikoulutovereita. Varovasti tirskuen he seurasivat kuinka herra Konanteri tuotiin väkisin ulos ison puolen pääovesta ja jäi sitten nyyhkyttämään kuopan seinustalle. Lopulta tuli siihen joku herra ja nuhteli Konanteria ruotsin kielellä. Konanteri porasi ja sanoi suomeksi, ettei kukaan herroista kelpaa Snellmanin saappaita blankkaamaan. Pojat kuuntelivat ja ihmettelivät, sillä he eivät tunteneet pitäjässä ketään Nelmanni-nimistä herraa.

Jussi ei ollut nauttinut mitään sitten päivällisen, nälkä ja uneliaisuus olivat jo pahasti häntä vaivanneet, mutta tuossa takapihan joukossa ne pian unohtuivat. Jussi oli siellä talon miehenä ainakin samanarvoinen kuin muutkin pojat, ja se seikka toi illan kuluessa jotakin uutta ennen kokematonta viehätystä. Tässä Tuorilan pito-yön humussa hän seitsemäntoistavuotiaana ensi kerran elässään koki yksilöllisen itsenäisyyden tunnetta. Jostain käsittämättömästä syystä hänessä siinä toverien telmiessä sykähti sellainen ajatus, että hän jo tulee maailmassa itse toimeen. Hän on ollut Tuorilassa niin-ja-niin monta vuotta, kokenut silloin ja silloin sellaista ja sellaista; nyt on tämmöiset pidot eikä hänellä ole mitään yhteistä noitten kanssa, jotka tuolla pitävät pitoja, mutta näitten kanssa täällä on. Lievä ilkeys ja outo pelottomuus tulvahteli mieleen, kun hän siellä takapihalla piti kujetta katsojapoikien kanssa. Hän oli riehakampi ja puheliaampi kuin koskaan.

Välillä hän Toivolan Kustaan kanssa lähti pirttiin. Sielläkin heidän silmänsä etsi häijyn kurin mahdollisuutta, mutta he hätkähtivät hiukan, kun näkivät Jussin sängyssä herra Konanterin uneen uupuneena. He hiipivät lähemmäksi saadakseen kerran oikein arkailematta tarkastella mimmainen herra on; sillä täysi herrahan Konanteri on, vaikka joskus on vähän sekapäinen, kun se on juonut maisterin-virkansa. Mutta se on enempi lukenut kuin vallesmanni, melkein yhtä paljon kuin rovasti. Kas nyt se aukoo silmiään. Pojat hiipivät taas ulos pirtistä, livahtavat rinnatusten turvalliselle takapihalle, josta muut katsojapojat jo ovat hävinneet. Pojat ovat tulleet ystäviksi. Toivolan Kustaan ruskeat silmät kiiluvat hatun röydän alta, ja tuleva Toivolan Jussi kyselee häneltä tuttavallisesti kaikenlaista. Piakkoin aletaan raivata tietä Tuorilan metsään ensitalvista tukinajoa varten, Kustaakin menee siihen työhön. Jussia hurmaa Kustaasta uhoova vapauden henki ja hän utelisi mielellänsä enemmän, mutta Kustaa tahtoo vaistomaisesti lisätä omaa tärkeyttään ja etsiskelee uusia kujeita. Hän katselee kärryjen pyöriä, mulkoilee hattunsa alta ja kysyy vihdoon Jussilta:

— Tiedätkös missä ruuviavain on?

— Tien kyllä.

Kun avain oli haettu, ryhtyi Kustaa vääntämään auki pyörien muttereita. Hän ei vääntänyt niitä ihan irti, vaan jätti ne täperälleen akseliin kiinni, ja vain toisen pyörän kustakin rattaista, toisen jätti vallan kajoamatta. Jussi katseli ja sanoi: "Älä helvetissä." Mutta Kustaa ei puhunut mitään, väänteli vain, ja kun oli saanut kaikki väänneltyä, niin heitti avaimen menemään ja hävisi äkkiä itsekin.

Jussi ei oikein sulautunut tähän Kustaan kepposeen. Hän ymmärsi, mitä siitä seuraisi, pelkäsi ja epäröi, lähteäkö heti pakoon Kustaan perässä. Sentään hän meni ja etsi avaimen ja rupesi hätäisesti ja välillä aina kuulostellen vääntämään muttereita takaisin kiinni. Hän ehtikin jo hiukan pyöräyttää useimpia, mutta kaksi pyörää oli vielä auttamatta, kun hänen täytyi kiireesti livistää, sillä ensimmäiset pitovieraat kuuluivat jo tulevan hevosilleen.

Hän pääsi huomaamatta pirttiin, jossa Konanteri yhä nukkui hänen sängyssään. Hänen oli mentävä muurin taakse piikojen tyhjään sänkyyn. Sinne hän kyyristyi ja pamppailevaa sydäntään kuunnellen odotti mitä pian oli tapahtuva, niinkuin odotetaan valtavaa räjähdystä. Mutta aika kului kulumistaan eikä muuta kuulunut kuin kellon käynti ja Konanterin hengitys — Konanterin, joka taannoin oli porannut jonkun tuntemattoman Nelmannin tähden.

Vihdoin viimein kuuluvat isännän askeleet, ovi aukeaa ja kysytään: — Onko Taavetti siellä?

Ei kuulu vastausta; Taavetti on omilla matkoillaan. Isäntä tulee kumminkin pirttiin niin pitkälle, että näkee Jussin, jolle hillityn kiihkeästi pui nyrkkiään ja puraisee hammastaan. Sitten hän poistuu ja Jussi jää edelleen kyyrynsä odottamaan. Pakosalle yrittäminen ei pälkähdä hänen päähänsä.

Puoli tuntia kului ennenkuin isäntä tuli. Hän tuli ja kävi Jussin tukkaan kiinni ja tempasi pojan sängystä lattialle. Kun Jussi yritti haparoida kiinni hänen käsivarteensa, sanoi hän:

— Vai vielä iestellään.

Isäntä oli niin kiukkuinen, että hän melkein itki. Tämä surkea loppu ei ennustanut hyvää hänen sydämensä salatuille unelmille, jotka tästä pito-illasta tavan takaa olivat vilahtaneet ensituleviin valtiopäivämiesvaaleihin. Suoraman mutkassa oli rovastin kärrynpyörä irtaantunut ja rovastia itseään pahanpäiväisesti sattunut. Kirkkoväärtin pyörä oli irtaantunut jo ennenkuin hän pääsi rattaille, ja siitä huomattiin ajoissa tarkastaa jahtivoudin pyörä. Tuorilan juhlayö oli äkkiä muuttunut mitä

tuskallisimmaksi arkiaamuksi. Syy oli Jussin, tuon ilkeän tomppelin, jota isäntä oli täällä vuosia holhonnut oman entisen alhaisuutensa muistuttajana ja jonka tylsä hahmo aina oli ollut ikäänkuin näkymättömänä salaisena harana hänen, täysivoimaisen ikämiehen tiellä.

Konanterikin heräsi isännän ja Jussin otteluun.

— Älkääs huoliko, minä taidan olla sen pojan sängyssä, supisi Konanteri uneliaan hyvänsuovasti.

— Konanteri makaa siinä vaan, ei sitä sänkyä nyt tarvita, sanoi isäntä ja työntäen Jussin ulos ovesta jatkoi: — Kas tuota tietä noin, sinne mistä olet tullutkin.

Oli jo selvää aamua, kun Jussi lähestyi Toivolaa, etäistä korpimaan asumusta. Paljastuneet, korkealle jääneet kuusten juuret ulottuivat sylimittaisina poikki pehmeäpohjaisen tien, jolle aurinko jo runkojen välistä lähetteli aikaisia aamusoilujaan. Saatu selkäsauna ei tällä kertaa tuntunut ollenkaan niin katkeralta kuin viime suvena silloin tanssin jälkeen. Hän vain hoki mielessään, Tuorilaa ajatellen: "Kyllä minä sinulle vielä näytän — vielä minä näytän." Semmoinen hokeminen piti mieltä vireessä, vaikei hänellä ollutkaan mitään selvää aietta, mitä hän Tuorilalle "näyttäisi". Näлкä ja mielenliikutus laimensivat sisua ja pyrkivät heruttamaan kyyneliä seitsemäntoistavuotiaan kiroilevan miehen silmään. Hiukan usvainen korpimaisema paljasteli aikaisena aamuhetkenä joitakin pieniä vivahduksia lapsuuden ajoilta.

Hän oli siinä kehityksensä vaiheessa, että se, joka hänet oli nähnyt lapsena, olisi hänet vielä tässä tuntenut, ja se, joka hänet näki hänen elämänsä viime vuosina, olisi ehkä myös tuntenut hänet tästä aamunäkemästä. Nämä olivat ikäänkuin hänen ensimmäiset selvät askeleensa hyvin kaukana odottavaa kohtaloa kohden.

III

Miehuutta kohden

Jussi ei ollut niin varsin tervetullut vieras Toivolaan. Aamu oli siksi aikainen, että siellä vielä maattiin, ja kun Tuorilan Jussi ensin tunnettiin, niin luultiin että on jokin hätä. Jussi sai moneen kertaan vakuuttaa, ettei ole mitään hätää. "No mitä sinä sitten tulit?" — "Muuten vaan", vastasi Jussi nolosti hymyillen eikä osannut sen enempää. Miina oli vetänyt hameen yllensä ja pyrki jo kiusaantumaan. Kustaa oli ollut ehtoolla Tuorilassa päin — Miina silmäsi epäilevästi sänkyyn, jossa poika nukkui aamu-unisessa asennossa. — Mitähän te kyörtit taas olette tehneet? sanoi Miina. Toivola oli Tuorilan maalla; oli vähän arkaa talon vuoksi.

Asumuksen mies, vanhan ja heikon näköinen äijän kessu, katseli vain sängystään eikä nähtävästi aikonutkaan tähän asiaan muulla tavoin puuttua. Miina jatkoi ällistelyään, Jussi kiemurteli ja hymyili, mutta ei saanut sen paremmin selitetyksi. Häntä ärsytti Miinan terhakka hämmästys; miksei hän saanut olla niinkuin kotonaan? Sitenhän tästä paraiten olisi päästy. Vihdoin Miina sanoi:

— Oikase nyt tuohon äijän viereen, tulet mistä hyvänsä; — ja rупesi itse pukeutumaan.

Jussi riisui saappaansa ja takkinsa ja meni sijalle, jolta Miina äsken oli noussut. Siinä hän nyt makasi tuon puhumattoman äijän vieressä tässä tuparähjässä, jossa hän vain joskus oli poikennut jotain sanaa tuoden, niinkuin ylempää, Tuorilasta käsin. Valvotun yön ja monien voimakkaitten elämysten jälkeen oli hänen tajunnassaan omituisen vieras vire, äkkiä muodostunut pakollinen suhde tähän asumukseen tuntui vastenmieliseltä, melkein — niin, melkein kadutti. Juuri unen tullessa väreili mielessä kotoinen Nikkilä ihan elävänä ja entisellään. Raukeat aivot loivat tuon harhakuvan omaksi levokseen ja vapauttaakseen hetkiseksi tiedottomasti kamppailevan sielun viime aikojen ja viime vuosien pakkosuhteista, joissa se oli katkeamatta ollut siitä asti, kun kelkkakuormaa tehtiin Nikkilän pirtin edessä eräänä aamuna suurena kuolontalvena. Niin kauan siitä oli aikaa. Jussi nukkuu, syvempää unta kuin seitsemään vuoteen. Hetken päästä hän ei enää "näe" mitään unia, mutta hyvin syvällä unijatunnankin alapuolella liikkuvat haikeat virrat nykyisyydestä silloisuuteen. Niinkuin syvin olemus etenisi selkä edellä tulevaisuutta kohden.

Tämän miehen elämäkerta on vaikeassa taitteessa; on taas alettava alusta. On edessä pitkiä turhia vuosia, jotka vievät tuleviin, vieraisiin aikoihin; on niinkuin olisi Jussin elämä saanut jo edes tähän

päätyä... Hän nukkuu yhtä mittaa iltaan asti. Kun hän hiljalleen heräili, huomasi hän ensin olevansa puolipukeissaan ja sitten, että hänen ympärillään vallitsi omituinen luonnoton olo; ei ollut aamu. Asumuksen salaperäinen äijä istui muuripenkillä ja Miina hääräsi ja puhui jotakin pitkää juttua. Pojat, nuorempi Kustaa ja vanhempi Iisakki söivät, olivat nähtävästi juuri palanneet jostain. Heti tunsu Jussi taas oudon suhteensa tämän asumuksen väkeen ja oloon: että hänen näinkin pientä oloa oli katseltava alhaalta päin. Hän oli herännyt niin hiljaa, ettei sitä oltu huomattu, ja niin hän vaistomaisesti teki uneliaan liikkeen ja oli nukkuvinaan takaisin. Miina puheli väelleen hyvin luottavaisella äänellä:

"... Siellä se nyt on meillä — minä sanoin — mutta minä tuln ottaan asioista selvän — minä meinasin — etten minä rupee sillä lailla hyysään kenenkään renkiä minä sanoin —"

— No mitä Tuorilan äijä sanoi? kysyi Iisakki pää piimätuopissa.

— Ei se muuta kun meinasin vaan, ettei hän pidä väliä, missä semmoinen iileskotti on, mutta minä sanoin, että ette suinkaan nyt omaa sukulaistanne sillä lailla aja maantielle, ettei muuta ole kuin yhdet rääsyt päällä — minä sanoin — kai sillä nyt jotakin muitakin vaaterenkaleita on, jos hän niinkun työtäkin sais — minä sanoin — enkä minäkään sitä vallan ilman rupee pitää — minä sanoin — ei se nyt ainakaan tänäpäpä meiltäkään lähde, niin että kyllä minä vien jos on jotakin — minä meinasin...

Tämä papatus viihdytti Jussia, kun hän huomasi, että Miina oli käynyt Tuorilassa; se jännityshän oli nyt poissa. Olipa Miina tuonut hänen vaatteitaankin. Mutta siitä mutterien kiertämisestä ei Miina puhunut mitään. Kustaa vain söi.

Iisakki kysyi:

— Eikö tuo yhtään rahaa antanut?

Jussi piti silmänsä kiinni, mutta hän tunsu, kuinka Miina ensin silmäsi sänkyyn päin ja sitten vastasi hiukan muuttuneella äänellä:

— No minä sanoin isännälle sitten, että kai sille nyt sentään on sopivaa joku penni rahaakin antaa. Isäntä meinasin siihen, että saa Jussi itte tulla palkoillensa, mutta minä sanoin siihen, että se on siltä pojalta tulematta — minä sanoin — ja emäntä meni sitte ja toi tän kaksikymmentä markkaa, muttei sitä tarte sille —

Miina huitasi päällänsä sänkyyn päin ja oli hetkisen vaiti. Sitten hän alkoi taas entisellä äänellään:

— Mutta eikö sekin ole, että mennä ja aukoa kymmenistä rattaista kaikki mutterit — mikä pitää mieleenkin tuoman — kun mies on muuten niinkun nukkuneen rukous, ettei luulisi semmosta huomaavankaan. Olitko sinä poika siellä eilen ehtoolla? Jona päivänä sinä vaan semmosiin rupeet, niin —

— En minä ole kenenkään muttereita aukonut, vastasi Kustaa tyyneellä äänellä.

Jussi rupesi nyt teeskentelemään heräämistä, kiskoitteli, ähisi ja massutti suutaan. Miina katseli sänkyyn päin kasvoilla ilme, joka ei ollenkaan sopinut hänen äskeiseen puheeseensa.

— Ähä, jopa mutterimestarikin huomaa päivän.

Miinan äskeiset puheet, jotka Jussi oli päässyt kuulemaan, olivat omansa jatkamaan sitä vierauden tunnetta, jota hän tätä väkeä kohtaan tunsu. Tuorilassa vietetyt seitsemän vuotta olivat kaikesta huolimatta jättäneet häneen jälkensä. Nämä olivat köyhiä, hiukan kavalia ihmisiä. Kustaatakin Jussi nyt vieroi, ja näytti siltä kuin ei Kustaakaan olisi Jussista tänne välittänyt. Kun osaisi täältä jonnekin lähteä. — Mutta Miinalla on Tuorilan antama kaksikymmentä markkaa.

Jussille annettiin kahvia ja sitten hän sai yksinänsä syödä ehtoollista. Hän oli ollut syömättä toista vuorokautta, mutta sittenkin tahtoivat palat takellella kurkussa. Makuusija tehtiin nyt penkille sivuakkunan alle. Se oli kova ja kapea, ei sopinut nytkään riisuutua. Kokopäiväisestä makaamisesta oli hän kumminkin niin raukea, että heti nukkui uudelleen. Mutta kun hän sitten yöllä putosi penkiltä lattialle, sai hän valvoa pitkät ajat, katsella syys-yön himmeätä taivasta ja kuunnella toisten hengitystä, jossa siinäkin oli vieras, kyllästyttävä sävy. Niinä valvomishetkinä oli kumminkin helppo nyt vasta luoda itselleen selvä käsitys siitä mitä oikeastaan oli tapahtunut.

Toivola oli yksinäinen asumus sen laajan metsäkappaleen keskellä, jonka Tuorila nyt oli niin edullisesti myynyt. Jo ennen joulua oli hakkuun määrä alkaa. Toivolassa odotettiin hartaasti sitä alkua siitä koituvan ansion ja myös elämän vilkastumisen vuoksi. Miinaa vain salaa harmitti se, että hän oli liian vanha — olisipa hän niin-ja-niin paljon nuorempi... Mutta kyllä hän nytkin tulee mutkansa muistamaan.

Jussin sallittiin edelleen oleilla asumuksessa. Pihan piirissä oli tekeillä uusi pirtti, siinä oli jo vesikatto ja muuri, ikkunat ja permannot puuttuivat. Nyt syksyllä oli Iisakki ryhtynyt hiljaisiin toimiin pirtin valmistamiseksi ja siinä sai Jussikin olla apuna. Sulavapuheinen Miina antoi hänen kumminkin ymmärtää, etteivät semmoiset näpertelyt mitenkään riittäneet hänen ylläpidostaan, mutta koska tässä nyt on piakkoin toiveita paremmistakin työmaista, niin antoi hän Jussille etukäteen. Saisi sitten ensimmäisistä palkoistaan hyvittää tätäkin aikaa. Jussi kuunteli puheita ja ikävöi, makasi yönsä penkillä ja ikävöi.

Tuomiosunnuntaina kirkonajan jälkeen sitten tapahtui jyrkkä muutos Toivolan elämässä. Parin tunnin aikana saapui asumukseen lähemmä viisikymmentä miestä eväineen, sahoineen, kirveineen. Pihalta kuului äänestä melua, kun toistakymmentä hevosta hyvin varustettuine kuormineen piti saada väliaikaisesti sijoitetuksi asumuksen nurkkiin. Jossain heitettiin joitakin tiellä olevia kampeita loitommaksi, outoa murretta kuului. Sisään astui lyhyt ja tuores tukkipäällikkö, joka jo ovissa huusi niin lujasti, että ikihiljainen Toivolan äijäkin hätkähti ja höpähti jonkun kuulumattoman sanan.

— No onkos se mamman kahvipannu kuumana, täältä tulloo vieraita?

— En minä ainakaan tiedä täksi päiväksi vieraita käskeneeni, tokaisee Miina siihen tapaan kuin hän todellakin olisi kahtakymmentä vuotta nuorempi.

— Käskemättä ne parhaat vieraat aina tullookin.

Ennen iltaa oli Toivolasta tyystin hävinnyt asumuksen oma henki. Vaikka Miina olikin heti ensi hetkestä asettunut miehiin nähden omituisen nyreälle kannalle, niin ei se mitään merkinnyt. Miina hukkuu joukkoon ja hänen puhetulvansa, joka tavallisissa oloissa aina virtasi ylinnä, kuivui nyt melkein kuulumattomiin. Nämä eivät ottaneet selkoa mistään vakiintuneista tavoista. Tuntui oudolta kuulla, kuinka joku äänekkäästi ja eloisasti huusi jotain asumuksen "papalle", tuolle hiljaiselle kyhkylälle, jota ei tavallisesti kukaan koskaan puhutellut. Kun Miina ehtoolla epäilevästi päylyi nurkkiaan, sanottiin hänelle suoraan, että tässä joukossa ei kellään ole tuumankaan mittaisia kynsiä, pitemmistä puhumattakaan, ja jos ne jollekin kasvavat, niin ne pian leikataan, oli hän kuka hyvänsä.

Ensimmäinen yö oli vaikea; sekä pirtti että sauna olivat pakaten täynnä.

— Onhan tässä vähän ahdasta, sanoi päällikkö oikaistessaan oljille, mutta onpa hyvä pirtti tekopuolissa.

Aamulla ensi töiksi nähtiinkin ihmeitä. Koko miehistö pantiin valmistamaan uutta pirttiä. Joku tiesi, että vanhat kirkonlasit olivat korjauksen jälkeen myytävänä, ja niin päällikkö — jonka nimi muuten kuului olevan Keinonen — lähti siitä paikasta niitä noutamaan ja ennen iltaa lämpäsi Toivolan uusi pirtti ensi kertaa ja seuraavan yön makasi suurin osa miehistä siellä.

Maanantaiaamuna lähdettiin miehissä katselemaan, "mimmoisia mäntyjä se Tuorilan pappa oli Ruusenlöövin papalle kasvattanut". Pirtissä oli Miina äkäisesti tiuskannut Jussille päällikön kuullen:

— No etkö sinä meinaa työhön pyrkiä, vai luuletko että sinua kumarrellaan — kun on jo viikkokausia tässä toistaisen päälle ruokittu.

— Puun juurelle vaan, kuka kävelemään pääsee, sanoi siihen päällikkö lyöden kintaitaan yhteen. Pihassa mennessä kysyi hän Jussilta:

— Mikäs sen nuoren miehen nimi onkaan?

Jussi ei ensin älynnyt ketä nuorta miestä päällikkö tarkoitti ja vastasi ensin: "Jaa minkä?" Päällikkö kävi häntä käsivarresta ja sanoi: "Ei kun hänen nimensä." Tämä oli kiusallisen juhlallista: nuori mies, hän — ja täytyi vielä nimensä sanoa, oikein ääneen.

— Entäs liikanimi?

Siinä oli uusi pulma. Jussi ei ollut koskaan tarvinnut mitään liikanimeä eikä ollut ihan varma, merkitsikö se hänen toista ristinimeään.

— Mikä on kodin nimi? kysyi päällikkö.

Jussi katsahti ympärilleen ja sanoi: "Toivola."

Näin tuli entisestä Nikkilän, sittemmin Tuorilan Jussista Johan Toivola. Sennimisenä hän kävi ensimmäisen raha-ansionsa ensimmäistä jännittävää päivää alkamaan. Monta hankaluutta ilmestyi. Jussilla ei ollut kintaita, ne täytyi ottaa palkkaa vastaan päällikön varastosta. Ei ollut petkeltä eikä kirvestäkään. Ensimmäinen päivä oli pitkä; tuli monesti mieleen, ettei hänellä ole sen parempaa kotia

kuin Toivola.

Talvi eteni joulua kohden ja työmaan olot vakiintuivat. Suurin osa miehistä asui edelleen uudessa pirtissä, jota kirkonlasiensa vuoksi oli ruvettu kutsumaan Temppeleksi. Iltaisin siellä pelattiin korttia ja pidettiin muutenkin aika humua. Joskus siellä kävi kaupustelijoita ja kerrottiin jo käyneen tyttöjäkin. Jussi asui vanhassa pirtissä ikämiesten kanssa. Häntä vaivasi yhäti jokin nimetön avuttomuus. Toivolan Miina säilytti alussa omaksumansa ärtyisän tavan kaikkiakin miehiä kohtaan, mutta Jussia hän tuntui suorastaan vihaavan. Jussi oli Iisakin parina kaatamassa, Iisakki otti heidän yhteisen viikkotilinsä ja kahdesta ensimmäisestä tilistä ei Jussi nähnyt penniäkään. Hän oli Toivolan ruuissa, mutta sanallakaan ei oltu sovittu maksusta. Hän ymmärsi ansaitsevansa saman kuin Iisakkikin ja Iisakilla oli rahaa hyvästi, samoin Kustaalla, joka oli hevostmiehenä. Jussi yritti kerran ihmetellä tätä asiaa Kustaalle.

— Ikka on voittanut korttipelissä, sanoi Kustaa asiantuntijan äänellä. Kustaakin oli alun pitäin asettunut Jussiin nähden jonkinlaisen kylmän ylemmyyden kannalle. Siitä Tuorilan pitoyöstäkään ei ollut tietävinään, ja kun Jussi niinkuin siihen yhteiseen viitaten tässä nykyisessä sähinässä yritti häntä lähennellä, niin muuttui hän tyyliksi. Nytkin kun Jussi valitti rahattomuuttaan, sanoi Kustaa:

— Mitäs sinä rahalla teet? Ja äiti ottaa kanssa siitä kun sinä olit meillä niin kauan.

— Niin mutta teidän saatiin isännältä kaksikymmentä markkaa, sanoo Jussi hiukan kiihtyen.

Siihen pamauttaa Kustaa käsittämättömän raa'asti:

— Mitä sinä mökötät!

On niinkuin koko työmaa miehineen päällikköineen olisi Kustaan takana ja Jussi vallan yksin, juuri selkäänsä saamaisillaan.

Päällikkö on leikkisä mies, nimestään alkaen. Tuskin on kuultu hänen milloinkaan sanovan mitään suoraan ja vakavasti. Mutta tämä piirre on hänellä vain verho, johon on kätkeytynä muita ominaisuuksia, semmoisia vähemmän näkyviä, joita ei ole ainoallakaan hänen alaisellaan. Ei osaa sanoa mitä se on — se on vain sitä, että hän on päällikkö ja toiset ovat miehiä. Miehet ovat hänen kanssaan kylläkin läheisiä, mutta jos he ryhtyisivät tutkimaan, kuka on läheisin, niin eivät he siitä pääsisi selville. He luultavasti huomaisivat ettei sittenkään kukaan ole häntä lähellä.

Kaikkein läheisin luulee olevansa Toivolan Miina; hän on Keinosen kanssa sakeimmat sutkaukset vaihtanut. Keinonen tietää hyvin Miinan metkut ja Miina luulee tietävänsä Keinosen metkut. Mutta on eräs metku, jota Miina harjoittaa ikäänkuin Keinoselta salaa ja se vivahtaa siltä kuin hän luulisi pystyvänsä Keinosta paremmaksi. Ja semmoiset luulot Keinonen sievästi aikanansa hälventää.

Jossain tilaisuudessa Keinonen siis huomaa, ettei Jussilla ole rahaa, vaikka tili on maksettu aivan äsken eikä Jussi ole voinut mihinkään tuhlata.

— Ei meidän metsässä saa vallan rahatonna olla olleskaan, sanoo hän leikillisen ankarasti Jussille. Mutta seuraavassa palkanmaksussa hän sanoo, että hän selvyyden vuoksi maksaa nyt kullekin osansa, eikä parittain kuten tähän asti. Niin saa Jussikin rahat käteensä, kahdeksatta markkaa.

Mutta kun Jussi tili-iltana hiukan myöhemmin saapuu pirttiin, on siellä ukkonen ilmassa, sillä Iisakki on jo tullut edeltäpäin, Iisakki ja Kustaa ovat jo syömässä ja Jussikin aikoo käskyä odottamatta istua pöytään kuten ennenkin. Mutta siellä ei ole lusikkaa, ja kun Jussi sitä kysyy, sanoo Miina, vielä itseään hilliten:

— Kun on omat rahat, niin saa olla omat lusikatkin.

Jussi menee itse sitä hyllyltä kopeloimaan, mutta Miina, joka on mielettömän sähinän vallassa, lyö häntä kauhalla sormiin ja sanoo:

— Sepä nyt pirullista rahtaamista on, kun ei enää saa ollenkaan paikkojansa varjeltua, kun minä sen sanon, että — Siitä lähti tulva vyörymään. Tulvan pääsisällys oli se, että Jussia on täällä ruokittu monta pitkää viikkoa sen jälkeen kun hänet hylkynä ihmisistä karkoitettiin eikä ole maksanut pennin pyöriäistä siltä ajalta — ja niin edelleen. Keinonen on parhaalla tuulellaan, kun hän samassa saapuu pirttiin, ja herttaisimmalla Savon kielellään hän alkaa Miinan perinpohjaisen nujertamisen.

— Mittee se mamma nyt omalle pojulleen niin älmentää? on ensimmäinen kavala kysymys. Sitten hän omalla tavallaan saa Miinan vaihtamaan puhetulvansa ähkimiseksi ja ottaa selvän, kuinka kauan Jussi on täällä ollut. Sitten hän kysyy, paljonko "sen tämän nuoren miehen" on päivältä maksettava. — "Minä otan mitä minä tahdon, ja siihen ei tule kenenkään mitään, ja minä sanon ettei meidän koppiin tartte tulla kenenkään käräjiä pitääan..." Toiset miehet katsovat jo nauraen Keinoseen, niinkuin olisi tämä

joutumassa alakynteen.

— No elkeehän nyt emäntä muistuttoo sitä koppiasiaa; ettekö työ muista kuinka vinhaan myö tässä taanoin saatiin teillekin koppi. Pian myö mokoma rottelo tehään alusta pitäin. — Sitten hän päättää, että Miinalle saa "tästä nuoresta miehestä" riittää se minkä hän itsekin maksaa ja kysyy Jussilta, paljonko tämä jo on maksanut. Jussi selittää että hänen kaksi tiliänsä on mennyt, ja sitä paitsi Miina sai Tuorilasta kaksikymmentä... Silloin Miina räjähtää ja se räjähdys on ankarampi kuin mikään edellinen, hän huutaa, vapisee ja itkee. Keinonenkin punastuu ja vihdoin tiuskaa semmoisella äänellä, ettei sitä vielä ole tällä työmaalla kuultu:

— Ellei työ nyt paa suuta suipolleen, niin tässä tulloo tupen rapinat.

Seurasi vihainen vaitiolo. Keinonen kääntyi hitaasti ympäri ja loi toisiinkin läsnäolijoihin jyrkän, pyöreän katseen, vaikkeivät nämä olleet sanaakaan hiiskuneet.

Jussin elämässä ei ollut eikä tullut toista tapausta, jolloin hän näin selvästi olisi saanut oikeutta. Juttu päättyi niin, että Jussi sai pitää kaikki rahansa ja Keinonen lupasi huolehtia, että Miina tästä puoleen sai mitä hänelle kuului. Myös lupasi hän ottaa selon siitä kahdestakymmenestä markasta. Miina oli masennettu, hänen voimaton kiukkunsa ilmeni vain ähkimisenä ja hillittynä paiskomisena. Makuusijansa sai Jussi muuttaa Temppeliin.

Jussi meni pihamaalle, hypisteli kasvun alussa olevaa partaansa ja kuunteli hevosten hörähdyksiä ja miesten puheen juminaa. Ensi kerran eläissään hänellä oli omaa rahaa taskussaan; ne olivat riepun käärittynä ja hän piteli niitä tavan takaa. Siinä yksin seisoessaan hän tunsu suuren työmaan koko valtavuuden. Tukkimetsä — se käsite jatkuu jonnekin ylhäälle päin, siellä on suuria ja yhä suurempia herroja; siellä on rahaa, niin paljon rahaa, ettei se lopu koskaan. Peloittaa olla sen kanssa näin tekemisissä, melkein ahdistaa. Raha on outoa, se ikäänkuin vaatii häneltä jotain.

Hän menee Temppeliin, jossa hänen nyt ensi yö on maattava. Siellä käy korttipeli ja iloinen rähinä. Huomenna on sunnuntai ja silloin lähdetään taas miehissä kirkkoon. Edessä oleva lepopäivä tekee miehet lempeän hyväntahtoisiksi ja raukean leikkiliksiksi. Monilta paikkakunnilta saapuneet miehet kertovat kummitusjuttuja ja susiseikkailuja. Puhelu veltostuu vähitellen, kunnes muuan Jämijärven äijä alkaa jokailtaisen vale-epistolansa, jota toiset puolirivoilla sukkeluuksilla ikäänkuin tuuppivat eteenpäin. Joku muistaa siinä Jussinkin jupakan ja vähän aikaa on hän pilailun esineenä. Jussi suhtautuu pilaan kankeasti ja vähän äreästi, mutta kukaan ei sentään viitsi ruveta häntä pahemmin kiusaamaan. Jussi on oikeastaan suurikasvuinen mukula, joka suotta täällä rähjää.

Lopulta miehet painuivat oljille. Joukon yhteismieliala on tänä lauantai-iltana erikoisen hempeä. Äijämiehet ajattelevat itsekseen ansioitaan ja mitä niillä tekevät sitten kun taas kotiin asettuvat, nuoret miehet ajattelevat huomista kirkkomatkaa. Työmaan henki elää romanttista aikaansa.

Jussi ajattelee muuttunutta suhdettaan Toivolan Miinaan ja sitä, ettei hänellä ole kotia. Muistaa myös äitiään semmoisena, kuin se oli silloin kun yhdessä Tuorilaan vaellettiin. Muistaa vielä sen kuolinyön, joka on kuin yksinäinen, kaikista muista ajoista erillinen kohta hänen maailmankuvassaan. Tuleeko vielä kyyneleitä silmiin?

Jussi tunsu Keinosta kohtaan ennen aikaista ja liiallista luottamusta. Kun hän ajattelemattomana ja tottumattomana oli kortilla pelannut rahansa toisille miehille ja sitten ihan tosissaan melkein poru suussa rupesi tahtomaan niitä takaisin, niin ei Keinonen enää käyttänytkään arvovaltaansa hänen hyväkseen, vaan yhtyi laskemaan pilaa hänen häviöstään. Semmoista oli maailma; siinä jäi lopultakin aina yksin. Jussi unohti vähitellen ne haaveelliset iltakuvitelmansa, jotka kohdistuivat äitivainaan, entiseen Sikomäkeen ja Nikkilän aikoihin. Talvi taittui jo, reenjalke kiilsi ja kaadettu mänty tuoksautti keväälle. Rataskelillä hän oli lähtenyt Tuorilasta, edessä ollut talvi, jonka pituutta ei ajatus silloin ollut edes yrittänyt arvioida, se oli nyt jo poistumassa. Mikä tästä taakse jääneestä ajasta oikeastaan oli ollut sitä pitkäätalvea?

Jäällä lenkitettiin jo lautan puomeja. Viikoista katosi niiden entinen jämeä sävy; uittokausi lähestyi. Tuorila oli jäävä tänne isäntineen, emäntineen ja saatuine rahoineen. Komeista puista oli metsässä jäljellä vain kannot ja latvat, oksat ja kaarnanlastut, aina samassa järjestyksessä, niin että ne maan pintaan muodostivat kevyen kuvan hävinneen puun kohtalosta. Yhä kirkastuvien päivien perästä tuli vihdoin se päivä, jona Toivolan Temppelissä oli talven tapauksista jäljellä vain tunkkainen äänetön ilma. Tunsipa Miinakin sinä kirkkaana päivänä olonsa hiukan surunvoittoiseksi.

Suuri osa kaatomiehistä ryhtyi edelleen uittotöihin, muiden mukana myös Jussi — Johan Toivola. Hän sai aivan vapaasti ja itsenäisesti ostaa uudet saappaat, sai itse ryhtyä hankkimaan ruokansa rantakyljen taloista. Yhä lisääntyvä miehuuden tunne täytti mielen. Se oli kyllä arvokas tunne, mutta samalla se ikäänkuin hiukan painosti. Hallussa oleva raha teki levottomaksi; sitä olisi pitänyt aina johonkin

käyttää.

Hitaasti eteni laaja lautta pitkin lounaisen vesistön selkiä pyrkien Kokemäenjokea kohden. Ponttoolla palaa tuli kahvipannun alla ja majakan seinällä pelaavat miehet korttia. Hevonen jatkaa iänikuista kiertoaan vorokkikehyksessä, Keinonen rasvaa pieksujaan.

— Kastaja, lähdes reisuun! sanoo Jussille se mies, jonka kanssa hänen on vuoro soutaa maihin eväitä hakemaan. Jonkun kommelluksen vuoksi sai hän kerran nimen Johannes Kastaja ja senjälkeen sanotaan häntä lyhyesti vain Kastajaksi. Ja kun jollekin vastatulleelle kerrotaan juttuja Toivolan terhakasta Miinasta ja hän kysyy kuka se oli, niin sanotaan: — Se oli tuon Kastajan äiti.

Jussi menee maihin, tänään taas uuteen taloon. Kokemus aina laajenee. Miehen ja vaimoihmisen välinen suhde, josta hänen tietonsa sitten Sikomäen aikojen eivät juuri olleet varmistuneet, selviää hänelle tänä uittosuvena perin pohjin. Myös kokee hän ensimmäisen humalansa, tuon ihmiselle ominaisen, polvesta polveen käytetyn olotilan, johon aina sisältyy kaksi niin erilaista puolta.

Elämä on laajaa ja päältä katsoen huoletonta, mutta pohjalla on kumminkin lievä turvattomuuden tunne. Kun tämä loppuu, niin mihin sitten?

* * * * *

Ei Jussi uittokauden loputtuakaan tuuliajolle joutunut. Hän pysyi yhtä mittaa Keinosen miehenä. Nyt oli ostettavissa metsissä jo puut luettava ennen kaupan tekoa, sillä yksi ja toinen talollinen rohkeni jo määrätä metsästään niin huimat hinnat, ettei aina voinut luvata umpimähkään. Jussi pääsi siis metsänlukijaksi ja kun se työ päättyi, niin kohta taas jo alkoi hakkuu; Satakunnan äijien metsiä ohenneltiin. Se murto uuteen aikaan, jota näлкиintynyt kylvömies jo 1868 kauniina kevännä oli unelmoinut, oli nyt parhaillaan käsillä ja — kuten aina tämmöisissä tapauksissa — vallan toisenlaisena kuin unelmissa.

Jussi varttui mieheksi niinä vuosina, joina hän oli "puulaakin" palveluksessa. Hän oli sattumalta joutunut kulkumieheksi, eikä hän koskaan siihen asemaan oikein vakiintunut. Kun ensimmäinen vuosi oli kulunut ja taas oltiin kaatotöissä jonkun metsätorpan vaiheilla, tunsu hän jo tukkimiehen elämän eivätkä seuraavat vuodet enää hänen "kehitykseensä" suuria vaikuttaneet. Hän olisi mielellään ruvennut rengiksi, mutta paikkakunta oli kaikkialla yhtä outoa ja Tuorilan paikkeille hän ei halunnut. Vaikka hän luonteeltaan oli tullut hiukan umpinaiseksi, kaipasi hän kumminkin Toivolan ajoilta asti tätä tuttua piiriä, jossa eivät koskaan kaikki miehet yhtäikää vaihtuneet. Jos hänen ajatuksensa nyt ehtoisin palasi menneisyyteen, niin se kohdistui aina lopuksi ensimmäisiin Toivolan-aikoihin, kun ei metsätyö vielä ollut alkanut. Sitä hän ajatteli niinkuin jotain vaaran paikkaa, josta tietämättään oli pelastunut. Täytyi ihan itselleen vakuuttaa, ettei hänen enää tarvinnut sinne mennä, ettei todellakaan ollut mitään sellaista unohtunutta seikkaa, joka olisi pakottanut hänet vielä siihen tilaan palaamaan. Ei hän ollut jäänyt sinne mitään velkaa, ei ollut ottanut mitään mukaansa? Ei — ei sieltä voitu hänelle mitään.

Tuorilan-ajat olivat jo niin etäisiä, ettei ajatus niihin enää ollenkaan pystynyt. Talon kuva kyllä joskus saattoi tulla mieleen sattumalta, mutta se ei herättänyt niin minkäänlaista tunnetta. Tuorilan isäntä, emäntä ja lapset olivat hänelle kaikkein etäisimpiä, melkein kuin olemattomia. Se aika ja ne olot: pakarissa seisoskelu ja siisti vuode, ne olivat hänen tajunnastaan pois pyyhkiytyneet. Elämä alkoi siitä, kun hän tuli Toivolaan, ja tämän nykyisen elämän koko sisällys oli siinä, ettei hänen tarvinnut sinne enää palata.

Kunnes tämäkin mielentila kävi harvinaiseksi.

Yhdenkolmatta ikäisenä hän oli keskimittainen, hiukan länkisäärinen, tasatukkainen, harmaa-ihoinen mies. Joukossa hän oli jotenkin huomaamaton; kukaan ei pitemmälti viitsinyt häntä kiusatakaan. Moni elää nuoruutensa kulkurivuosina kaikkein täyteläisintä elämänsä, jonka seikkailuja — sitten kun kuluva aika on ne kullannut — hän ei myöhemmin väsy kertomasta. Näin ei käynyt Jussin. Lepohetkenään hän totesi kuinka tämäkin lautta taas lipui tämän vesistön selkiä ja mimmoisia taloja oli rantakylissä. Korkeintaan tuli mieleen, missä päin viime suvena tähän aikaan kuljettiin, ja että hän nyt jo täydellisesti osaa tämän tukkityön. Hänen ympärillään on miehiä monenlaisia. Jotkut käyvät yksinään salaviehkaa maissa, omilla asioillaan. Jussi ei osaisi lähteä yksinään. Maissa on tyttöjä, mutta ne ovat kaikki ikäänkuin häntä itseään isompia. Ei hän osaa tyttöjä käsitellä muualla kuin omissa kaipaüksissaan. Ei hän osaa niistä edes rivoilla niin sujuvasti kuin muut miehet, puhumattakaan siitä, että voisi yöllä yksinään hiipiä niiden luhteihin, niinkuin tiesi toisten tekevän.

Mutta kesät kumminkin kuluvat. Ja silloisissa kesissä oli niin kauniita kohtia, että vaikka Jussi ei ollut erikoisen altis kauneuksille, niin ne kumminkin häneenkin vaikuttivat. Kolminaisuuden sunnuntain ihanana aamuna etenee höyrylaiva — valkee-paatti — kaupungista maaseutua kohden, mukanaan soittokunta, joka täysin äänin puhaltaa vanhaa lapsuudesta tuttua säveltä. Hiljaisena värinänä käy

liikutus ja hartaus läpi miesten mielen, yksi ja toinen yrittää hyrällä ihmeellisesti vääristyneitä sanoja, joista ei mitään ymmärrä eikä kaipaakaan ymmärtävänsä:

"... ja asema rei ja rannalle toi ja tonavasta keisari maljoja joi. ... sälot tuhkaa ja poroa ja kalvalle kii..."

Juhlallinen liikutus on tarttunut kaikkiin. Keinonen sanoo: "Nyt pojat kaikki samaan vormuun, lähtään kirkkoon."

Puulaakin vaatevarasto on kuormastoveneessä. Kaikki miehet saavat yllensä punaisen takin, valkoiset housut, kiiltävän vyön ja lippalakin; sitten veneisiin ja kohden hempeän viheriäistä kirkkorantaa. Vain vanha kivulloinen töllinäijä, hevostmies, jää yksinään lautalle. Laiva on jo ehtinyt saarten taa, kun miesten venekunta on puolimatassa. Jussikin soutaa yhtä airoa. Hetki on yltäkyläisen sopusointuinen, maat ja metsät ilmaisevat, että niiden hengessä elää kansa onnellisimpia vuosiaan. Tuhanten rantain partahilla loiskuttelevat laineet salaisia sanojaan, joita jossain tämän maan kohdassa kuuntelee suuri lempeä runoilija. Nuo punatakkiset miehet, jotka nyt veneistään nousevat ruohoiselle rannalle, eivät tiedä mikä runoilija on, mutta heidän tiedottomaan tajuntaansa osuvat laineitten sanat lapsellisen helposti. He ovat jo puulaakin miehiä ja osaavat sakeasti rivoilla, mutta hyvin ohut on vielä se kuori, jonka alta löytyy se hempeän puhtoinen väärentämätön sielu, jota suuri runoilija oli ihailnut, milloin oli sattunut heidänlaistensa ohi astelemaan.

Juhlamieli ailahdelti Jussissakin, kun hän toisten mukana milloin nousi seisomaan milloin painoi otsansa kirjalautaan. Kirkon korkea tunnelma hellitteli sitä selittämätöntä jännitystä, jonka alaisena hänen jähmeä elämänsä näinä vuosina oli edistynyt ja jota ajatus oli pyrkinyt käsittämään jonkinlaiseksi turvattomuudentunteeksi. Sen mitä vuodet ovat koonneet, voi yksi hetki vapauttaa. Kirkko oli täynnä ihmisiä, jotka olivat saapuneet sinne kotoansa ja joilla kirkosta palattua oli edessään oma pihamaa viihtyisänä pyhäiltäpäivänä. Noita ihmisiä ja heidän kotiin jääneitä pihamaitaan tuntui lähentelevän kirkon aurinkoisessa ilmassa laajasti aaltoileva veisuus ja Jumalan sana. Itse Keinonenkin tuntui täällä omituisen kutistuneelta ja mahtinsa menettäneeltä. Hänen paras kompansa ei olisi täällä ollut mitään sen helähdysten rinnalla, joka syntyi kun suntio vaihtoi numeroita mustaan kullattuun tauluunsa ja sitten käänsi sen seurakunnan nähtäväksi. Nämä punaiset takithan olivat Keinosta, ja ainakin Jussi häpesi omaa takkiensa. Oli niinkuin olisi pakotettu puhumaan siihen tapaan kuin Keinonen: "mittee työ...?"

Tähän suuntaan Jussin ajatus kulki koko saarnan ajan. Hän muisti sitä kivulloista töllinäijää, joka oli jäänyt ponttoille, muisti sen semmoisena kuin se työnsi tilirahojaan nauhaniekkaan massiinsa, paperin ja hopeat sekaisin. Vaikka kirkossa oli niin juhlallista, tuntui se äijä kumminkin Jussille läheisemmältä kuin Keinonen ja nämä muut tukkimiehet. Se kuului noihin, jotka täältä menevät kotiinsa; joilla on virsikirjat ja nenäliinat.

Saarna kesti kauan ja Jussi sai rauhassa kehittää sellaista harhakuva, että hänkin täältä menee kotiin kirkkomurkinalle vellin ja perunakeiton ääreen. Ei missään ihmisen mielikuvitus, kankeampikin, niin helposti antaudu kuin suvisessa kirkossa saarnan aikana. Tuntui vastahakoiselta kirkonmenon päätyttyä taas palata veneelle. Sinne kumminkin oli palattava, mutta tästä kirkkomatkasta alkaen sai kuluva kesä Jussin tajunnassa uuden sisällyksen.

Syksyllä vei Keinonen miehensä Jussin synnyinpitäjään, vieläpä lukemaan hänen synnyintalonsa Nikkilän komeata ja koskematonta metsää. Kuinka monissa metsissä Jussi jo olikaan Keinosen kanssa saapastellut, kaukaisen Tuorilan metsistä alkaen. Mutta nyt tapahtui yhtenä aamuna, ettei Keinonen enää noussut. Hänen kuolemaansa ei ollut kukaan nähnyt, siinä oli hiven salaperäisyyttä niinkuin hänen elämässäänkin. Työ oli tällöin jo melkein lopussa, ja kun uusi päällikkö saapui, olivat miehet valmiit lähtemään muualle, sillä hakkuuta ei täällä vielä sopinut aloittaa. Jussi yksin jäi; sanoi jäävänsä talvitöitä odottamaan, mutta itsekin hän aavisti, ettei hän enää tämän perästä tukkitöihin rupea. Se ei ollut mikään täsmällinen suunnitelma, monet pienet seikat sen yhdessä vaikuttivat. Hän oli jo neljänkolmatta vuotias, mutta tunsikin miesjoukossa yhä olevansa jonkinlaisessa poikasen asemassa. Se mielentila, jonka hän voimakkaimmin oli kokenut silloin kirkossa saarnan aikana, oli kesän kuluessa usein uudistunut, ja niinkuin siitä johtuen oli hänelle ruvennut karttumaan rahoja säästöön. Kun sitten Keinonen kuoli, oli se Jussille merkki että hänen nyt oli tästä joukosta jäätävä. Jotain merkitsi sekin, että sattui olemaan syntymämaallaan, jossa vielä siellä täällä oli ihmisiä, jotka hän muodolta tunsikin, vaikka niistä, samoin kuin maisemistakin, oli tyystin kadonnut se entinen nälkävuotten takainen henki. Ei ollut Ollilan pappaa, ei Penjamia, ei Nikkilän vanhaa pirttiä eikä Sikomäen pirttiä. Mutta jossain oli vanha vaimo, joka kahvipannua hämmettäessään liikutettuna kyseli, mimmoinen loppu Maija-vainaalla oli ollut.

Vierasta täällä oli ja ensin tuntui vielä turvattomammalta kuin puulaakin miehenä; rahojen kuluminenkin täällä ärsytti. Kumminkaan hän ei voinut lähteä toisten mukana. Mikä sitten lieneekin pääsyynä ollut, sillä kolminaisuuspyhän kotihaaveita nämä olot eivät ollenkaan vastanneet.

Entinen Nikkilän pikku Jussi on nyt isona renkinä Pirjolassa, jonkun matkan päässä synnyinkylästään. 80-luku on alussa.

IV

Elämän helle

Kun maailmaa kiertänyt mies palaa kotiseudulleen, pitää hänen olla vähän niinkuin muita parempi. Hänellä pitää olla hyvät vaatteet, rahaa ja komeahko käytös. Hänen pitää osata tanssia ja nauratella tyttöjä. Jos hän nämä kaikki ehdot täyttää, niin hän menestyy; hän voi päästä voudiksi taloon, saada tyttären vaimokseen, hyvän torpan asuakseen ja miehuutensa loppupäässä ostaa talon, jossa osavasti ponnistellen vihdoinkin pääsee veloistaan. Niin voi käydä ja on monesti käynyt; eivät olevat olot sitä ollenkaan estä. Mutta kuinka mahdottomalta tuntuukaan semmoinen ajatussarja tämän Juhan yhteydessä — (Jussista on kotiseudullaan tullut Juha).

Hänen entinen kotitalonsa Nikkilä on nyt sen kylän paras talo, tai ainakin Ollilan veroinen. Siellä on nyt uusi komea päärakennus, jossa terhakan emäntänsä kanssa asuu Ollilan pappavainaan poika Antto. Emäntä on komeata sukua ja kerrotaan, ettei hän suostunut jalallaan astumaan Nikkilän entiseen tunkkaiseen pirttiin. Eikä hänen tarvinnutkaan, sillä siihen aikaan kun Antto otti talon haltuunsa, sai rakentajia ruokapalkalla; pohjalaisia kirvesmiehiä tunkeutumalla tunki rakennukselle, sitä vaille, etteivät pääsystä tapelleet. Sillä leipä ei loppunut Ollilan sukukunnasta; Ollilan pappas seisoi tiellä ja, poikansa työmaata katsellen, lausui: "Kyl stää sentän niin kauan kelpaa ko leipää ja rahhaa piisaa." Ennen syksyä oli päärakennus valmis ja karjahuoneet korjatut, vieläpä laaja tonttimaa pellon puolelta ympäröity muhkealla kiviaidalla. Jouluksi tuli emäntä. Ja kun tämän jälkeen muisteli Nikkilän entistä oloa, niin tuntui siltä kuin olisi vanha Penjami väkinensä jostain häpeällisestä syystä täältä karkoitettu, niinkuin hän olisi vääryydellä saanut täällä aikoinaan tepastella. Elämä oli nyt suurta ja puhdasta. Ei ollut yksikään renki nähnyt nykyistä emäntää paitasillaan niinkuin oli nähnyt Maijavainaan joka ilta. Vanhin poika kävi kirkolla kansakoulua. Penjamin aikainen metsä myytiin nyt vasta ensi kerran. Entisestä resuisesta Nikkilästä oli tullut paikkakunnan väkevimpiä taloja.

Pieniä olivat Juhan maailman-kokemukset tällaisien asioiden rinnalla. On itsestään selvää, ettei hänestä muuta tullut kuin Pirjolan renki Juha. Pirjola oli pieni vanhanaikainen talo; hän oli ainoa renki. Yksi piika oli.

Pyhäehtoöpäivällä Juha kävelee pitkin tietä, kävelee vaistomaisesti Harjakankaalle päin ja katselee näitä uusia oloja. Hänellä on jalassa uudet narisevat saappaat ja taskussa kolmattakymmentä markkaa. Hän muistaa ikänsä ja toteaa sen yhteydessä, että hän on täysi mies. Entinen Nikkilän pikku Jussi täysi mies; niin ne ajat kuluvat. Kun hän taas näkee Nikkilän uudistetun pihamaan, niin hän ajattelee: "Olet sinä muuttunut, mutta olen minäkin muuttunut." Vanha Penjami ei ole kuluneina vuosina tullut hänen mieleensä, mutta nyt se tulee, ja tapahtuu se kumma, että Juha tuntee myötätuntoa isävainaan muistoa kohtaan. Kun hän astelee tietä Nikkilästä Ollilaan päin, tulee hänen käyntiinsä ja ilmeisiinsä vaistomaisesti Penjami-vainaan valtioiva sävy. Mieleensä värähtää pientä uhman tunnetta Nikkilän ja Ollilan nykyisiä isäntiä kohtaan. Semmoisetkin miehet tässä leveilevät ja myyvät metsää, vaikkeivät tiedä tukkitöistä mitään. On tässä nähty metsiä — ja Nikkilän metsän omisti koskemattomana Penjami, Juhan isä. Ja tämä sen nyt myi niinkuin omansa. Juha kävelee niinkuin olisi itse äskettäin myynyt Nikkilän metsän. On sanomaton nautinto, että hänellä on niinkin paljon rahoja taskussa. Miehestä ei näe päältäpäin kuinka paljon sillä on rahaa.

Juha viipyy retkellensä iltamyöhään ja palaa pienessä humalassa samaa tietä. Ollilan ja Nikkilän välillä hän tavoittelee huudahdusta: "Ollilan nälkäiset!" Hän on Nikkilän Penjamin poika, että sen tiettee! Mutta hän ei huuda lujaa; sen kuulee vain hänen oma tajuntansa, jonka viina on ikäänkuin alastomaksi riisunut; se on sieltä sisuksista katselevinaan häntä, kun hän siinä menessään syvästi ihailee isäänsä Penjamia. Se vain katselee eikä sitä voi karkoittaa. — Penjami omisti kyllä metsät, mutta hän on ne peruuttamattomasti menettänyt. Ehkä se sinua ärsyttää, mutta se on kumminkin tapahtunut vallan laillisesti. Sinä uumoilet semmoista, että sinä olet sen miehen poika, joka omisti talon ja metsät ja että sinä muka — äh — Katso, tämä on eri talo nyt, ei tällä ole mitään tekemistä sinun isäsi kanssa, tämä on Ollilan Anttoon talo; ymmärrätkös? Antto on pappavainaan poika ja pappavainaa tuli Kokemäeltä. Sillä lailla se asia on johdettava; niin sinä sen paremmin ymmärrät. Sinä menet nyt Pirjolan pirttiin maata,

mutta huomaa! — taskussasi on kolmattakymmentä markkaa. Ajattele siitä eteenpäin. Katso muita ihmisiä, kuinka ne asuvat tätä maailmaa, joka on ympärilläsi.

Tämmöistä puheli juopumuksen takainen tajunta, vaikka ei se mitään sanoja käyttänyt.

Ja Juha meni Pirjolan pirttiin maata tänä pyhäehtoon ja sen jälkeen vielä monena sekä pyhä- että arkiehtoon. Hän oli rauhallinen renkimies, jonka sukujuuren vanhemmat ihmiset vielä hyvin tiesivät; se ikäänkuin hymyili hänen pienistä silmistäänkin, niissä ilmeni selvästi Penjami-vainaa, vaikka luonto tuntuikin olevan enemmän Maija-vainaalta saatu. Muutamia omituisuuksia hänellä oli, mutta ne olivat niin vähäpätöisiä, ettei häntä niiden tähden mainittu. Hänen suhteensa rahaankin oli omituinen. Hän otti isännältä palkkansa hyvin tarkoin ja isäntä piti häntä sen vuoksi tuhlarina. Mutta hän ei nykyään tuhlanut, hän vain tahtoi pitää rahat omassa hallussaan. Se ei ollut säästäväisyyttä, sillä säästäväinen renki antaa palkkansa olla nostamatta niin kauan kuin mahdollista.

Hän oli vuoden Pirjolassa. Palveluskumppanina oli hänellä muuan iäkäs piika, joka sitten vuoden lopulla meni naimisiin. "Se riippuu tontista, kuinka piikat naidaan", sanoi Pirjolan isäntä ja uudisti tämän lauseen vielä kahden vuoden päästä, kun Juha — jälleen Pirjolaan palattuaan — joutui naima-asioihin silloisen piian Riinan kanssa.

* * * * *

Rengin ja piian voimakkaimmat sisälliset elämykset sattuvat aina sunnuntai-iltapäivän ja maanantaiaamun välillä. Se on siinä säädystä kohtalokasta aikaa, siinä on monet vaarat vaanimassa. Hetkellinen vapaudentunne on silloin korkeimmillaan, illan tullen se yhä vahvistuu ja voi yön kuluessa vietellä unohtamaan asiallisen elämän seikat ja suhteet. Monen moni ikuistamaton kohtalo on saanut ratkaisevan käänteen juuri maanantain vastaisena yönä; se yö on ollut petollisen hempeänä alkuna monelle raskaalle elämänvaiheelle: on siitä ruveten jouduttu naimisiin, elämän kovahampaisen "todellisuuden" purtaviksi. Ja sen suden suussa ei enää ole jälkeäkään tuon maanantain vastaisen yön hempeydestä. Siellä on päivätöitä ja hallaöitä, kipeitä lapsia ja veltostuneita ämmiä, joita nähdessä on mahdoton kuvitella, minkä näköisiä ne ovat olleet tyttöinä — onko tuon näköisistä koskaan voinut sitä nimitystä käyttääkään? Siellä on lehmän ja lapsen kuolemia, vuotavia pirttejä ja rästiin jääneitä apupäiviä. Siellä on kaikkea muuta mutta ei sopusoinnun hetkiä; sillä suden suussa ei enää kukaan rakasta lähimmäistään. Nuo pienet hetket pyhäaamuisin mökin pihamaalla paitahihasillaan, ne ovat niin vähäpätöisiä, ettei niitä voi ottaa lukuun. Ei mikään ole, silloinkaan, niin etäistä ja vierasta kuin tuo muuan maanantain vastainen yö, josta kaikki tämä alkoi. On aina surunvoittoista nähdä piian ja rengin vakavin kasvoin ryhtyvän jäljittelemään semmoista, mikä jotakin sisältääkseen vaatii vallan toisenlaisia edellytyksiä.

Juhallahan piti olla jokseenkin selvä kokemus tuon pyhäiltapäivän vapaudentunteen petollisuudesta. Olihan se hänelle muinoin Tuorilassa tuottanut kelpo selkäsaunan isännän pampusta. Mutta kaikkien paheitten yhteisenä ominaisuutena on, että ne ratkaisevalla hetkellä saavat ihmisen tyystin unohtamaan aikaisemmin koetut seuraukset; niin on myös vapaudennauttimispaheen. Eikä Juhan kehityskannalta sopinut vaatiakaan, että hän olisi tuommoisista selkäsaunoista tai maanantaiaamujen väsymyksestä ruvennut onkimaan elämän totuuksia ja niitä ohjeekseen ottamaan. Joka pyhäiltäpäivä etenkin suviseen aikaan hän lähti kylälle kuljeskelemaan. Hän kävi tansseissa, vaikkei osannut polkan askeltakaan. Joskus hän myös joutui osalliseksi pieneen ryyppyyn. Näistä ei hänelle koitunut sen kummempia seurauksia. Monta kertaa hän oli läsnä kun tapeltiin, mutta ei koskaan joutunut itse saamiin. Väkevien suhteenkin hän pysyi hyvin kohtuullisena, sillä jostakin syystä hän arkaili ottaa rahallisesti osaa viinan hankintaan. Se ei ollut säästäväisyyttä, hän muuten vain pelkäsi semmoista osuutta. Mutta kun ei hänestä kenellekään ollut harmia, niin tarjottiin hänelle usein ryyppy muutenkin.

Ei Juhalle pyhäehtoisista retkistään mitään koitunut. Ei ollut koituvinaan. Mutta kohtalo olikin hänen kohdalleen järjestänyt nuo "seuraukset" tavallista ovelammin. Yhdestä semmoisesta retkestä oli kuin olikin aivan ratkaiseva seuraus, joka sitten vuosikymmenien riutuessa johti hänen tähän asti jokseenkin värittömän elämänsä semmoisille tolille, että se siellä omissa uumenissaan valtavasti kuvastaa inhimillisen elämän erästä puolta.

Vaikka Juha täällä yksinäisenä renkinä oli olevinaan hyvinkin viisas ja maailmaa kokenut, niin oli hänellä kumminkin muuan kiusallinen aukko: hänellä ei vielääkään ollut minkäänlaista kokemusta vaimoväestä. Joukossa hän kyllä näytti vallan toista; laski joskus harvakantaan jonkin osavan rivouden ja antoi hyväntahtoisille akoille aiheita sanoa: "Ei Juha ole niin hullu, että se naimisiin menisi." Tämmöisestä lauseesta Juha sanomattomasti nautti ja esiintyi yhä varmemmin semmoisena, kuin olisi maailmassa saanut tarpeensa niistä asioista. Mutta kun hän palasi yksinäiselle vuoteelleen ja kuuli muurin takaa Riinan, piian hengityksen, niin silloin oli toista. Hän ei ollut naiseen koskenut, siinäpä se oli. Ja vaikka Riina oli semmoinen kuin oli, niin olisi Juha antanut mitä hyvänsä, jos olisi saanut sen rohkeuden, että olisi voinut hiipiä yli pirtin Riinan sänkyyn. Yhtenä yönä, kun muurin takana oli hyvin hiljaista, niinkuin Riina olisi valvonut, Juha jo hiipi sinnepäin, ryki ja hiipi, mutta huomasi sitten, ettei

Riinaa ollutkaan sängyssään. Juha oikaisi silloin Riinan tyhjäan sänkyyn ja viipyi siellä vähän aikaa. Mutta kun Riina palasi kylältä, oli Juha jo omassa sängyssään, nukkuvinaan.

Riina oli kahdenkolmatta ikäinen, hiukan irrallinen ja löyhäluontoinen piika. Hän ei ollut tämän paikan synnynnäisiä; isäntä oli hänet pestannut Kauppalan markkinoilla puolipiloillaan, kun oli tullut itseään tarjoamaan. Hän teki työnsä ilottomasti ja karkasi yökulkuun niin usein kuin sopi. Pirjolan pirttiin eivät yöpojat uskaltaneet tulla, mutta ei heidän Riinan tähden tarvinnutkaan. Paikkakunnan outous ei Riinalle alunkaan tuottanut esteitä. Jo ensimmäisenä pyhäiltana hän pirtissä laulaa ynisi omia piirilaulujaan, hävisi myöhemmin kylälle ja palasi vasta puolen yön jälkeen. Vallan olosuhteiden vuoksi hänestä tuli Juhana salaisten kaipausten esine. Hän ei Juhasta näyttänyt paljon piittaavan; ynisi laulujaan ja kysyessä vastasi jotain yhtäkaikkista. Mutta Juhana mielikuviutus teki työtään.

Se kohtalokas pyhäehtoo tuli sitten heinä- ja leikkuuajan vaihteessa. Juhana elämäntuntu kohosi sinä iltana korkeimmilleen, siihen ikäänkuin kasaantui kaikkea semmoista, mikä sai Juhana alitajunnasta tavantakaa nousemaan sanattoman kysymyksen: minäkö se olen? nyt minä elän täyttä miehuutta? Sinä iltana hän ryyppäsi omaa viinaansa; oli kolmeen mieheen tuotettu yksi kannu. Sitten mentiin juovuksissa tanssiin, eikä sielläkään käynyt huonosti. Kävi niin, että joku mies tarttui Juhana rinnuksiin ja Juha painoi sen miehen sänkyyn selälleen. Se oli pelkkää leikkiä, mutta Juha oli kuitenkin painanut miehen hartioilleen. Pois lähdetessä Juha pimeässä porstuassa haparoi tyttöjä, ja kun hän sitten yksinään tulla puhki Pirjolaa kohden, läikkyi hänen mielessään vahva tunne siitä, että hän jo kauan on ollut tasapäinen tämän paikkakunnan muun väen kanssa ja yleensä kaikkien ihmisten kanssa.

Hän tulee hämärään pirttiin ja menee heti rohkeasti katsomaan, joko Riina on kotona. — Ei ole vielä, sanoo tyhjä sänky. Juha kävelee varovasti ikkunan ääreen ja jää siihen seisomaan. Aivot eivät omasta puolestaan tee mitään, ne vain ikäänkuin katselevat mitä eteen tuodaan. Juopumisen sisäinen kuva näyttäytyy, näyttäytyy koko tämän elämisen salainen olemus, mutta niin lyhyinä välkähdyksinä, ettei niistä mitenkään saa kiinni tuommoinen Juha. Ruumiin puolella annattaa hiukan ylö, mutta sielu ei siitä liikahdakaan.

Hämymisellä tiellä tulee Riina seurassaan kaksi miestä. Humalansa takaa Juha nauttii siitä tiedosta, että nuo miehet eivät tule pirttiin, mutta Riina tulee. Juha on ikkunan ääressä siihen asti kunnes Riina avaa oven. Silloin hän lähtee liikehtimään Riinaa kohden.

Ensi kertaa eläissään Johan Penjaminpoika nyt seitsemättäkolmattavuotiaana pitelee vaimoihmistä koko käsivarsillaan. Hän tekee sen juopumuksensa ja tämän illan aikaisempien elämysten turvistä; sen tekee tämänkin ruumis omin neuvoin, aivot vain toteavat, mitä tapahtuu. Miehen koko olemus ikäänkuin irtautuu entisyyden kiinteydestä ja nousee ilmaan. Vaimoihminen ei sanottavasti vastustele, hän on yhtäkaikkisen laiskahko. Lopulta hän sanoo: "Mikä vanhan jäärän nyt niin on virkistänyt?" Niissä sanoissa on Juhalle autuus. Ne antavat pohjaa hänen olemukselleen, kun se nyt liehuu ilmassa.

Mutta kun hän myöhemmin makaa omassa sängyssään, on humala täysin haihtunut. Hän kokee yhden suurimmista pettymyksistä, mitä miehinen ihminen, parempikin, täällä maanpäällä saa kokea. Hän on raukean tyhjyyden vallassa, mutta siitä huolimatta näyttää elämällä ja maailmalla olevan aivan uudet kasvot katsellessaan häntä siihen makuulle. Yksi lyhyt tapaus on taas ikäänkuin kahmaissut noiden kuluneiden renkivuosien lukemattomat pikku seikat ja tapaukset yhdeksi kokonaisuudeksi; mies on elämänsä kiipeilyssä joutunut uudelle astimelle, ei voi sanoa ylemmäksikö vai alemmäksi. Ennenkuin uni tulee, kuvittelee hän jo ehkä itseään tulevana töllinäijänä. Nekin kuvittelut voivat vielä tällä asteella olla varsin viehättäviä.

Oli tärkeä sattuma, että Juhana lähentelyt olivat piialle, Riinalle, niin otollisia. Elämässä muodostuu joskus niin hivelevän sopusointuisia sattumia. Riina oli aivan yksinäinen olento tämän taivaan alla ja epäili sen lisäksi olevansa raskaana miehestä, jota hän ei missään tapauksessa tulisi omaksensa saamaan. Sillä vaikka joskus onkin sattunut, että talon perillinen on nainut piian, niin ymmärsi Riina, ettei hän ole niitä piikoja, joista emäntiä tehdään, eikä missään tapauksessa nyt enää, kun näin on käynyt. Juhana kohtaan oli hänen suhteensa näihin asti ollut täysin puolueeton; tässä ei siis esiintynyt mitään sielullisia vastahakoisuuksia, joiden tammöisessä tapauksessa joskus sanotaan tehneen naisesta marttyyrin. Riina kävi edelleenkin tansseissa, mutta pysyi ehdottoman uskollisena Juhallensa. Lievä julkeuden vivahdus oli tullut hänen olemukseensa, ikäänkuin siltä varalta, että ihmiset alkaisivat nähdä hänestä vaivaa.

Sattuneen tapauksen jälkeen oli Juhalle naimisiinmeno sellainen selviö, jossa ei ollut hituistakaan enempäa arvelemista. Hänen koko sisäinen ja osaksi ulkonainenkin elämänsä järjestyi siitä hetkestä alkaen sille perustalle. Mieluisa tuskastuminen vallitsi hänen ajatustaan, kun hän kiinteästi suunnitteli ja arvioi tulevaisuutta. Hänen tästä puolin joka-iltaiset käyntinsä Riinan luona muurin toisella puolella olivat vain pientä sivuasiana, jota siinä tärkeämmän ohessa myös oli hoidettava. Riina ei ollut hänelle mitään muuta kuin se vaimoihminen, jonka kanssa hänen oli mentävä yhteen. Hän ei tiennyt Riinan

suvusta eikä synnyistä niin mitään (vasta seuraavana suvena, kun he jo olivat naimisissa, ilmestyi muuan akka, joka oli kuin vanha rastas ja jonka Juha ymmärsi Riinan äidiksi) — eivätkä he yhdessä maatessaan milloinkaan puhelleet naimisiin menosta. Mitäpä siinä oli puhumista. Juha oli jotenkin hajamielinen ja Riina oli yhtäkaikkainen, eikä mitään järkyttäviä kohtauksia sattunut. Juha teki työnsä tavallista tunnollisemmin. Isäntä, jolla oli hyvä vainu, pääsi pian asiasta selville, ja kun hän oli ihmistuntija ja lautamies, ei hän hätäillyt. Kumminkin johti hän niin, että asia tuli Juhan kanssa puheeksi, ja kun se kerran puheeksi tuli, niin puhuttiin se loppuun asti. Isäntä sai selville Juhan rahavarat ja suunnitelmat: Juha olisi halunnut torpan paikkaa Pirjolan maalta. Isäntä katseli rauhallisena toisaalle, niinkuin olisi jäänyt asiaa miettimään. Ei hän sitä kumminkaan hetkeäkään miettinyt. Hän näki edessään Juhan, Riinan ja rahat, nuo kolme seikkaa, jotka nyt lapsekkaasti kuvastelivat yhdessä muodostavansa muka hyvinkin lupaavan elämänperusteen, mutta joiden kestämyyden tuo iäkäs isäntämies pettymättömästi vaistosi. Hän tunsu hyväntahtoisuutta, sääliä ja vastenmielisyyttä tätä asiaa kohtaan, mutta minkäänlaisiin tekemisiin hän ei voinut antautua. Hän ei siis antanut Juhan torppatoiveisiin mitään selvää vastausta, mutta itse naimisiasialle hän osoitti sitä suurempaa myötätuntoa ja harrastusta. Hän soi Juhalle muutamia isällisen miehekkäitä kehoituksia, eikä Juha suinkaan tästä keskustelusta masentunut vaan päinvastoin yhä kohosi. Pirjolan vanha isäntä pysyi Juhan koko eliniän hänen myötätuntoisessa muistissaan. Joskus myöhemmin, isännän jo ollessa vaarina, Juha vaikeina aikoinaan häntä lähestyi ja sai aina osakseen niin ylivoimaista hyväntahtoisuutta, että itse asia useimmiten jäi vallan puhumatta. Juhan elämä oli pelkkää nousua koko sen ajan, minkä hän viipyi Pirjolassa — häihin asti, jotka isäntä yksin kustansi.

Naimisiin menon otti Riina ensin puheeksi, teki sen tuttavallisen tyyliä sanoilla ja ilmaisi siinä niinkuin sivumennen, kuinka hänen asiansa olivat. Eihän siinä ollut mitään odottamatonta, pitihän Juhan se käsittää, mutta kumminkin kahahti tuskan hiki hänen päähänsä. Kaukana oli senikäinen Juha entisestä tukkimiehestä. Ajatus takoi kaikkia mahdollisia ja mahdottomia asioita yhtäaikaan. Naimisiasia sai nyt tykkänään uuden sisällön; nyt vasta se oli *peruuttamaton* ja sitä paitsi määrätyn ajan sisään toteutettava. Minne mennä asumaan? Jonkun nurkkaan hyrrylle — se oli kauhastava ajatus. Jos isäntä antaisikin torpanmaan, niin eihän sinne siihen mennessä ehtisi saada edes kolminurkkaista koppia. Ei Juhan rahat semmoisiin riittä osiksikaan. Eikä hän itse osaa edes rakennusta hakata. Juha ähki ja kääntyili Riinan sängyssä. Riina vain makasi laiskassa asennossa niinkuin olisi nautiskellut Juhan levottomuudesta.

Päivällä Juha teki työtä yhä uutterammin, niinkuin olisi siten yrittänyt ylläpitää torppatoiveitaan, vaikka mahdollisuudet ajan lyhentyessä yhä vähenivät. Riinan raskaus näkyi jo selvästi ja herätti Juhassa kummallisen kiusallisia mielialoja. Se oli niinkuin jokin vieras seikka joka saapuu; jonka kanssa hänellä ei tunnu olevan mitään tekemistä, mutta joka kumminkin vetoaa häneen. Juhan tietoisuuteen ei koskaan kohonnut edes selvää epäilystä tästä hänen isyydestään, eikä tämä juttu kylän ämmienkään kesken päässyt kuiskausta suurempaan vauhtiin ja unohtui pian kokonaan, kun Juha ja Riina olivat vakiintuneet tavallisiksi tölliläisiksi. Mutta Juhalle pysyi tämä hänen ensimmäinen lapsensa aina salaperäisen vieraana ja Riina pyrki alati näräilemään sen puolesta, ihan aiheettomastikin.

Tölliläisiä heistä siis tuli, mutta ei Pirjolan alustalaisia, vaan Yrjölän. Ihan viime tingassa, kun kuulutuskirja jo oli otettu, antoi isäntä lopullisen vastauksensa: ettei hänellä ollut sopivaa töllinpaikkaa — "ja ethän sinä nyt tällä kertaa uuteen tölliin pystyisikään, mutta meneppäs tuon Yrjölän äijän puheille, sillä on vallan mahona se Kräpsälä, suuri asumus ja hyvät maat, kun vaan asuu. On huoneetkin reilassa ja minä luulen, että kyllä se sinut ottaa." Ei Pirjola vaan pahoittanut Juhan mieltä; hän oli Juhan tietämättä jo valmistellut asiaa.

Niinpä siis Juha eräänä sunnuntaina istui monta tuntia Yrjölän äijän kamarissa. Yrjölän äijä puhua lässytti isäntämiehen puheitaan, yski ja meni tavan takaa piippuhyllynsä ääreen lataamaan piippuaan. Juhalle hän ei tarjonnut. Juha punoitti ja hieroi hikoilevia kämmeniään. Jonkinlainen kauppa kumminkin syntyi. Kun ei Juha nyt vielä voinut ottaa haltuunsa torpan kaikkia maita, niin ei osattu tehdä minkäänlaista kontrahtiakaan. "Kylläs siellä ainakin minun aikani olla saat, kun vaan kunniallisesti elät ja työtä teet", sanoi Yrjölä. Toistaiseksi oli Juhan tehtävä päivä viikossa omin ruuin.

Juhan mielessä riitelivät vapautuksen ja takertumisen tunteet, kun hän palasi Pirjolaan. Oli niinkuin olisi kymmenen eri läpeä jo inenyt hänen vähiä rahojaan. Mutta eteenpäin oltiin kumminkin menossa.

Sattui niin, että isäntä, Riina ja Juha joutuivat kolmisiin, kun Juha palasi uutisineen Yrjölästä. Muodostui hiukan juhlallinen hetki, johon isäntä vuodatti ainaisen toivorikkautensa ilmoittamalla, että hän kustantaa häät, koska heiltä nyt kerran aina piika naidaan. "Sinä Juha olet ollut uskollinen palvelija, pysy vaan yhtäläisenä omallakin pellollasi, kyllä Herra sinua siunaa", sanoi isäntä ja päätti tämän hetken leikkillisesti virkkoen:

— Niinkuin varis vuovaa toiselta vainiolta toiselle vainiolle, niin nyt siis Juha ja Riinakin vuovaavat Pirjolasta Yrjölään.

Sisäisen tyydytyksen tunne kuvastui isännän koko olemuksesta.

Häät vietettiin sitten piakkoin Pirjolan pirtissä. Niiden huminaan hukkuivat tyystin melkein kaikki tähänastinen; ainoa mikä ei hukkunut oli Riinan siunattu tila. Se ilmaisi itsensä tunnista tuntiin, huminan jo väsähtäessäkin. Pihamaalla kuokkaväen kesken tapeltiin kelpolailailla, mutta sulhanen ei siitä mitään tiennyt; hän oli juopuneena nukkunut pakarikamarin sänkyyn. Mies nukkui, mutta korvat olivat avoinna ja niiden kautta saapuivat humunsekaiset viulunsävelet hänen unitajuntaansa ja pitivät siellä yllä semmoista poikkeuksellista onnentilaa, joka ei milloinkaan valjeilla, eikä toista kertaa unessakaan, auennut tämän elämänvaeltajan tajuttavaksi.

Mutta Riina kokosi yön kuluessa neljäntäkymmentä markkaa häälahjoja, puolta enemmän kuin Pirjolan edellinen piika oli saanut. Hän kävi pihalla hillitsemässä tappelijoitakin, joista reippaimmat seurasivat häntä pirttiin tanssimaan ja antoivat nekin monta markkaa.

Torppa oli kaukana salolla talon metsäkappaleen keskellä. Se oli pitkät ajat ollut autiona ja niin perusteellisesti rappeutunut, ettei tavallisessa puheessa enää muistettu sen oikeata nimeä. Sitä sanottiin kyllä Kräpsäläksi, mutta kuulihan sen outokin, ettei semmoinen voinut olla oikea nimi. Hävinneet asukkaat olivat olleet hiukan sekaista väkeä ja hankkineet itselleen haukkumanimen. Juhan ja Riinan sinne muutettua ruvettiin asumusta Juhan liian nimen mukaan sanomaan Toivolaksi. Ainoastaan talon isäntä, kiusatessaan Juhaa myöhästymisestä tai muusta semmoisesta, puhutteli häntäkin vielä Kräpsälän isännäksi.

Nuori pari muutti uuteen omaan kotiinsa pyhäinpäiväviikolla. Sää ja keli olivat omansa vapauttamaan Juhan turhista haaveista; Juha sai nähdä tulevan "taksvärkki"-tiensä sen luonteenomaisimmassa kunnossa. Pyörät vajosivat toisin paikoin kappoihin asti, ja hevonen ponnisti kaula pitkällä ja tuskastunein ilmein niinkuin olisi pelännyt maan päältä häviävänsä. Pariskunnan kaikki irtain omaisuus oli elorattailla. Siinä oli Juhan kaappi — hänen Tuorilan aikainen unelmansa — ja Riinan pohjalaismallinen kirstu koreine kukkasineen. Oli siinä sänky, jonka kehä oli maannut kymmenen vuotta Pirjolan pirtin alla, mutta pohjalaudat sen sijaan olivat uutuuden valkoiset. Se oli tullut maksamaan yhden hopeaisen markan ja oli samaan kauppaan saatu vielä yksi lyhde olkiakin. Oli siinä jonkinlainen saavi, ämpäri ja kiulukin, oli malminen jalkapannu, kivivati ja *neljä* lusikkaa; kalustossa oli siis jotakin yli tarpeenkin. Kaikki tämä oli lievän kiihtymyksen vallassa haettu ja hankittu. Oli mukana kaikkia niitä raaka-aineitakin, joita aloittelevat tölliläiset ruokapöytänsä tarvitsevat: oli viisi naulaa silakoita, leiviskä leipää, kaksi nelikkoo perunoita ja kaksi naulaa suolaa. Ne oli kaikki rahalla ostettu ja jäljellä oli vielä niin paljon, että varmasti tiesi selkiävänsä kyytimiehen palkasta. Alku oli siis verraten lupaava, sillä monen moneen asumukseen on Suomen maassa menty paljon heikommilla edellytyksillä ja on vallan hyvin menestytty.

Eikä tältä parilta näyttänyt puuttuvan sitä sisäistä vireyttä, joka tämmöisessä yrityksessä on pääasia. Äänestä soinnahdi hillittävä uho, kun he katkaisematta pitivät yllä puhelua kyytimiehen kanssa. Etenkin Riina tyhjensi kaikki piikuuden aikaiset sutkauksensa, kun hän mukana ponnistellen hyppi pahimpien kuilujen yli, niin että hänen korkea kumpunsa arveluttavasti heilahteli. Jo vihdoinkin näkyi matkan määrä, harmaa malkakattoinen huoneryhmä alakuloisen salon keskellä. Sitä lähestyttiin ja lähestyttiin, kunnes seisottiin suojattoman oviaukon edessä. Mitäs muuta kuin säppäleet sisälle vaan. Ensimmäinen ajattelemattomuus tuli ilmi: Juha oli kyllä käynyt kokoomassa puita metsään, mutta ei ollut huomannut tuoda sylvystä, jota "kotiin"; ei hankittu saada kyytimiehelle kahvia. Sattui sentään olemaan vanhaa aidan risua lähettyvillä. Suurella vaivalla saatiin se lopulta pesän suussa syyttämään. Vaisu päivän osoitti jo silloin hämyä merkkejä.

Kyytimiehen mentyä humahti heidän tajuntaansa hävinneen asumuksen raaka rauha. Riinaa pyrki jo itkettämään, kun hänen mieleensä tulivat äsken jääneen onnellisen piikuuden ajat. Näin hänen tiensä siis on häntä johtanut! Juha taas liikkui ja katseli ympärilleen, nähden joka askeleella suunnattoman määrän kaikenlaisia puuttuvaisuuksia. Hän hätkähti joka kerta kun hän muisti heidän ruokavaransa. Ne riittivät siihen ja siihen asti — entä sitten? Nyt ei talvisydän saa työtä talollisiltakaan.

Näin alkoi pariskunnan tölliläiselämä ja saavutti ennen pitkää kaikki luonnolliset pikku piirteensä. Se valtasi heidän ulkonaisen ja sisällisen ihmisensä, se näkyi vaatteista ja siitä kuinka ne riippuivat yllä, se näkyi kasvojen vakinaisista ilmeistä, miehen parrasta ja vaimon hiuksista, heidän kummankin ruumiinsa ryhdistä. Jo ennen joulua oli Riina Juhan poissa ollessa käynyt kylässä vaihtamassa leipiä kahviin. Ainoakaan päivä ei mennyt ilman sananväännettä, joskus riideltiin; se oli niinsanottua elämän sisällystä, joka kullekin päivälle antoi pienen erilaisuuden, mutta ennen kaikkea vahvan ja jämeän yhtäläisyyden. Joskus kävi Juha kylän taloissa töissä, ja kun hän sieltä palasi, taskussaan päiväpalkka kuusikymmentä penniä, oli hän erityisen ärtyisä. Hän oli syönyt talossa ehtoollista, eikä hänen siis enää sopinut syödä kotona, vaikka nälkä olikin. Kahvia hän joi ja siinä ohessa näräili Riinan laiminlyönneistä. Riinalla oli hänen siunattu tilansa hyvänä tukena; sen toten hän nyt alussa antautui veteläksi, ja siitä jäi tämä ominaisuus häneen pysyvästi. Sillä kun lapsi oli syntynyt, niin oli siinä hoitamista, ja kun se hiukan

varttui, niin oli toinen tulossa ja äidillä sama oikeus vetelyyteen ja laiminlyönteihin.

Ensi aikoina näytti elämä niinkuin arvelevan, mihin suuntaan nyt tätäkin paria olisi lähdeävä viemään. Se arveli sitä joulun asti ja päätti sitten: nouskoot nyt hiukan, kun ovat vielä alussa ja kuvittelevat nousevansa. Tukki-liike, joka on niin paljon siunausta Suomenmaan kaikille säädyille tuottanut, tuli vielä kerran Toivolan Juhankin avuksi. Noin neljän virstan päässä oli tänä talvena hakkuupaikka ja siellä kävi Juha yhtä mittaa kolmatta kuukautta. Siellä hän oli silloinkin kun Riina ypyöksin synnytti maailmaan ensimmäisen lapsensa, pojan, jonka nimeksi sittemmin pantiin Kalle Johannes.

Sinä ehtona kotiin tullessaan Juha säikähti niin, ettei hän tullut ajatelleeksi pojan luonnottoman aikaista syntymistä. Nähtyään ettei mitään hätää ollut, toipui hän kyllä säikähdyksestä, mutta jäljelle jäi omituinen autiuden tunne, jonka syytä hän ei ymmärtänyt. Oli niinkuin jokin näkymätön seikka olisi seisahtunut hänen eteensä ja kysynyt: "Kuka sinä olet?" — Nyt on minulla jo lapsikin ruokittavanani. — Taas valtasi Juhun ankara hetkellinen ahdistus. Taas hän muisti rahaa — jota hänellä nytkin oli jonkin verran olevinaan, mutta joka ei kumminkaan mihinkään riittäisi.

Matala talvipäivä muuttui ensin väihkyväksi hämyksi ja sitten yöksi. Toivolan pirtissä makasi kolme olentoa, jotka tänä yönä tiedottomasti vieroivat toisiaan. Lapsikaan ei tahtonut oppia imemään; se itki tavan takaa.

Kuitenkin oli tuo helmikuun ilta vain semmoinen yksinäinen elämänkohta, kun kehittymätönkin sielu syvyydessään liikahtaa. Elämä piti päätöksensä ja antoi Toivolan pariskunnan tehdä nousua. Tästä noususta saapui sanomia myös Yrjölän vanhan äijän korviin, vaikka Juha olikin vain kartellen hänelle oloistaan viittaillut. Isäntä tiesi jo että Toivolassa on lehmä, ei tosin oma vaan ruokkolehmä. Hevonen, pääsiäismarkkinoilta tuotu kama, sen sijaan oli oma. Lehmälle oli isäntä itse myöntänyt laidunluvan viittätoista apupäivää vastaan, mutta hevosen laitumen oli Juha ilmoittanut vuokranneensa muualta. Nämä tiedot herättivät kumminkin isännässä epäluulonsekaisia ajatuksia, ja kun kesä oli ehtinyt kauneimpaan kukkaansa, nähtiin hänen lähtevän talostansa korpea kohden. Huonon rintansa uhallakin hän päätti itse käydä tarkastamassa uuden torpparinsa toimia.

Isäntä ei mennyt suoraan asumukseen, vaan kääntyi vähän ennen veräjää vasemmalle ja tuli pellon reunalle vasta etäämmällä semmoisesta metsän kohdasta, josta ei häntä ollut helppo huomata. — Hei pirkele, pääsi tuolta vanhalta läähättävältä mieheltä varsin nuorekkaasti, kun hän näki uuden torpparinsa aivoitukset. — Vai sillä lailla täällä maailmaa asutaan, niinkuin laivan perää! Hänen mielialansa ei ollut pelkkää suuttumusta, siinä oli jotain muutakin, joka omituisesti ravisti vanhaa sielua. Niinkuin olisi Juha jo ollut salavihkaa pyrkimässä hänen kanssaan tasaväkiseksi. — Vai sillä lailla — no katsotaanpas!

Juhalla oli viljelyksessä hyvinkin toista tynnyrinalaa maata, vaikka puhe oli tähän asti ollut korkeintaan viidestätoista kapanalasta. Ohra näytti siinä kasvavan hämmästyttävän hyvin, vaikka maa oli ollut kauan mahona. Mutta Juha oli huomannut vanhalta Kräpsälältä jääneen mädänneen tunkion ja laahannut sen pellolle ja paikoitellen vielä kattanut, nähtävästi hevoslannan sekaisilla pahnoilla. Niinpä niin — mutta kun isäntä katsoi Juhun uutta aita, niin ei hän tiennyt pitikö hänen nauraa vaiko kirotta. Uusi pintainen aita poikki pellon rajoittamassa viljeltyä peltoa viljelemättömästä! Aidakset, seipäät ja vitsakset parhaasta lähimmästä kuusikosta! Ja aidan takana vanhalla pellolla seisoi rauhallisena hevonen makaavan lehmän vieressä. Vai siinä se oli se muualta vuokrattu hevosenlaidun! Suuttumuksesta virkein mielin alkoi isäntä hitaasti kävellä pihamaata kohden.

Asumuksessa säikähdettiin kauheasti. Juhun silmät olivat kuin harmaat napit ja Riina yritti salavihkaa siivoilla pirttiä vielä kun isäntä jo seisoi pihassa. Isäntä huomasi säikähdynsä ja leppyi sen johdosta melkoisesti. Kumminkin hän piti ankaran saarnan ja antoi Juhun ja Riinan ensin tulla siihen käsitykseen, että nyt on torpasta lähdeävä. Isännällä ei kumminkaan ollut kiirettä ja se oli hyvä merkki. Lopulta istui portaalla ja alkoi leppeämmällä äänellä puhua toiseen suuntaan. Kun Juhalla nyt kerran oli hevonen ja jo lehmänkin alku, niin saattoihan hän ottaa haltuunsa torpan kaikki maat ja tehdä niistä esimerkiksi niin-ja-niin monta hevospäivää, niin-ja-niin monta jalkapäivää ja niin-ja-niin monta apupäivää, tuoden taloon niin-ja-niin paljon marjoja, niin-ja-niin monta kiulua, ämpäriä ja saavia ja Riina kehrätä niin-ja-niin paljon pellavia...

Tästä päivästä, joka jo oli uhannut päättyä surullisesti, tulikin melkein juhlapäivä. Ennen lähtöään tuli isäntä vielä pirttiinkin ja joi siellä kahvia. Isännän lähdeyttä vallitsi pirtissä hiljainen, kohonnut tunnelma. Juhasta oli tuleva semmoinen "vahva" torppari, joka saattaa kilpailla heikon talon kanssa.

Juhan ei ollut päähänkään pistänyt ruveta millään lailla arvioimaan isännän tarjousta. Kun oli jo niin pelästynyt sen häätöuhkaa! Ei nyt muuta kuin työhön kiinni vaan ja aita uuteen paikkaan. Oli sekin järjeä, kun se jo siihen tuli taottua. Ei sitä isäntä suotta haukkunut.

Juhasta oli tullut suuri torppari; häntä ruvettiin vähitellen sanomaankin Janneksi.

* * * * *

On suvinen sunnuntai. Janne istuu paitahisasillaan pihamaalla ja haaveilee elämänsä yleistä paranemista. Se oli niinkuin jotain tautia. Hän katseli ulospullistuvaa lahoa pirtin nurkkaa ja ajatus ponnisteli. Hänen täytyi myöntää itselleen se varmuus, ettei hän enää eläissään tule uudessa pirtissä asumaan. Tukka on lähtenyt päästä ja hampaat kuluvat salaisesti. Akka on tuolla pirtissä ja lapsia, ja niitä tulee vielä lisää. Mutta huono on tuo pirtti, eikä kannata esitelläkään, että talon metsästä saisi uuden tehdä. — Ja millä minä sen teettäisin? Siinä olisi joka ainoa sauma vieraalla teetettävä. Se oli Jannen tietoisuuden arimpia kohtia, ettei hän osannut rakennustyötä; semmoinen hiljainen elämän perusonnettomuus.

Mutta jos ajaisi alas tuon vanhan pirttiromelon ja koettaisi siitä koota uuden vähän pienemmän? Sitä ei talokaan voisi panna vastaan, kun ei tarvitsisi metsään kajota. Samalla se olisi niinkuin pientä nousua ja voisi päästä varmempiin väleihin talon kanssa. — Minä ansaitseen talvella paperinajossa ... oli se sentään onni etten myynyt hevostani, rahat olisivat menneet ja sitten minun olisi hukka perinyt. Kyllä tästä täytyy ruveta paremmin menemään, ja akkaa täytyy kanssa ruveta vähän opastamaan. Ei se muuta kuin leimehtii mukuloitten kanssa ja kaikki on aina päin seiniä kun kotiin tulee.

Janne lähtee kävelemään hakaan päin. Herännyt toivorikkaus kaipaa nähdäkseen sitä hevosta, jolla tulevana talvena paperia ajetaan. Siinä se seisoo veräjän lähetyvillä laihana ja yrmeän näköisenä karpäsiä huiskien. Se vilauttaa ilkeämielisesti silmiään ikäänkuin tahtoisi sanoa, että tässä minä olen, toteuta sinä vaan haaveesi.

Siinä se on hevonen ja tuolla on tölli ja töllissä monihenkisen elämä, joka menee menoaan päivästä päivään, oli asiat sitten hyvin tai huonosti. Sitä menoa ei voi katkaista, ei siitä vapautua. Kun uusi lapsi tulee maailmaan, niin se meno vain laajenee ja hänen, Jannen, on oltava mukana. Ja siihen kuuluu vielä talo ja isäntäkin ja se ettei ole niin kontrahdin lappuakaan. Kokonainen sarja voimia, jotka näennäisesti eripuraisina kumminkin hetki hetkeltä vetävät jotakin jonnekin päin.

Ruis tuleentuu. Sitä olisi oikeastaan pitänyt tänä pyhäehtoon leikata, kun huomenna ja ylihuomenna on oltava talossa, mutta Jannen mielessä on kumma haluttomuus. Eikä se nyt vielä keskiviikkoon mennessä varise; saa sitte alkaa aamusta. Kaikki sopii aina paremmin alkaa aamusta.

Kello on puoli kolme, koillinen taivaanranta punertaa aamua, mutta päivää ei sieltä vielä kuulu tuntikauteen. Toivolan pirtissä makaa akka suu raollaan kuorsaten ja siellä täällä parittain muutamia hänen synnyttämiään lapsia; näkyy paljaita pakaroita ja käsivarsia. Janne yksin on ylhäällä. Hän liikkuu varovaisesti, ettei herättäisi joukkoaan. Hän kirookkin vain hiljaa sähisten, kun hän haistaa maitoleiliään. Sitä ei ole pesty sitten viime kerran ja nyt sieltä lemahtaa saastainen ellottava haju. Hän luo uudelleen katseensa nukkuvaa akkaan. Ei taas muistanut ehtoolla käskeä pesemään, ja sanomatta se (akka) ei sitä ikinä muista. Janne hymähtää tuskastuneesti ja lähtee täyttämään leiliä. Ei löydä suppiloa ja ilman ei leiliin voi kaataa. Nyt hän on jo poissa pirtistä ja voi kirotta ääneen. Likaisella kahvikupilla hän sitten vaivalloisesti täyttää leilin.

Sitten leipiä konttiin. Vasten tahtoon Janne nytkin tekee sen havainnon, että leipävarasto on huvennut liian pian: siitä on kävellyt niitä muuallekin kuin suuhun. Kaikkea menee läpi kätten, ei se siitä parane vaikka mimmoista meteliä pitäisi. Siellä se kuorsaa akka mukuloinensa pirtissä ja tässä minä hankin taloon leikkaamaan. Missähän minun sirppini on? ja sekin on tahkoamaton; talossa pitää tahkota. Kun Janne sitten mennessään näkee kaipaamansa suppilon pirtin nurkalla lasten leikkipaikalla, niin on se toki viimeinen kotiharmi tänä aamuna. Hän menee jo aamun kosteata polkua ja nauttii mielessään siitä, ettei kannettava työkalu tällä kertaa ole sen raskaampi. Taakse jäävä nukkuvä töllikin saa jo täältä etäältä osakseen melkein myötätuntoisen ajatuksen. Haaveet alkavat; tämä aamuinen taloonmeno tuo aina jonkun hyvän ajatuksen.

Työhön mennään neljältä ja matka kestää tunnin. Mutta nyt pitää hiukan kiiruhtaa kun on sirppi tahkottava. Sattuu kumminkin niin, että isäntä tämmöisenä tärkeänä päivänä soittaa aamukellon jo neljänneistä aikaisemmin ja väki on jo menossa kun Janne saapuu. Isäntä seisoo pihassa suu muikeassa hymyssä.

— Aina sen Kräpsälän isännän vaan makaa ämmä paidan liepeen päällä, kun ei pääse aikansa liikkeelle, sanoo isäntä, yskii ja kääntyy toisaalle. Janne vie evänsä pirtin portaalle ja kiiruhtaa mukaan; sirppi jää tahkoamatta, mennessä hiukan yrittää kovasimella hieroa.

Epäilemättä oli Suomen torpparilaitoksessa jo siihenkin aikaan yhtä ja toista epäkohtaa. Toivolan Janne ei tosin vielä tuntenut koko epäkohta-sanaa eikä käsitettä; hän vain yritti ja harmitteli. Tänäkin päivänä oli vasta viitisen tuntia leikattu, kun siinä kymmenen korvissa rupesi satamaan ja satoi niin,

että isäntä lakkautti leikkuun. "Tulette sitten huomenaamuna jos ilmaa on", sanoi isäntä. Haluttoman näköisinä torpparit ja muut päiväläiset ottivat eväänsä ja lähtivät sateessa talsimaan kukin taholleen kotia kohden, jossa pahantuulisina torailivat ämmiensä ja mukuloittensa kanssa lopun päivää. Ja katso, seuraavana päivänä oli kuin olikin "ilmaa". Taas kuljettiin virstojen mittaiset taipaleet leiliä, konttia ja sirppiä kantaen ja — saatiin leikata vain neljä tuntia, kun jo satoi ja alkoi taas sama vaellus takaisin niljaantuneita teitä pitkin. Työpäivän pituus oli siihen aikaan viisitoista tuntia, joista näin kahtena päivänä vasta yhdeksän oli tullut tehtyä. Loppuviikossa tuli sitten poutia, jolloin torpparien rukiit hiljallensa varisivat, kun äijien oli välttämättä oltava talossa. Sunnuntaina sitten täytyi yrittää. Täytyi vaikka ripilläkäyntikin lykätä syksymmäksi, niin harmillista kuin se täältä pahan tien takaa silloin olikin.

Silloin sen pahan tien todella tuli tuntemaan, kun oli mentävä taloon syyskyntöön. Silloin ei kyllä tarvinnut Jannenkaan nousta ennen kolmea, mutta siinä oli tietämistä kuinka löysi ruskean hevosensa: valkoisen kanssa olisi kyllä kelvannut. Mutta jos ruskea sattui seisomaan niin, ettei kello helähtänyt, niin silloin sitä ei pimeässä erottanut muusta kuin huokauksesta. Sitten oli edessä se paha tie, jossa pyörät painuivat kappojaan myöten. Rattailia oli aura ja kiinteä aisavehje kakkuloineen sekä eväät. Se oli hankala kuorma, joka pahoissa paikoissa pyrki herahtamaan pois.

Kyntöpäivä oli muuten raskaampia päiviä, etenkin hevoselle. Isäntä oli silloin itse pellolla melkein koko päivän; hän oli elämänsä aikana viisastunut torpparien suhteen, sillä jos ei isäntää pellolla ollut, niin tuskin siellä silloin tuppi heilui. Torpparien toten venyttelivät vielä talon omatkin miehet. Isäntä käveli pellolla keppi kädessä, käveli ja yski kosteassa ilmassa. Hän seiso saralla ja katseli kuinka Toivolan Jussi kiroten ja kiljuen tempoi hevostaan. Mutta hän vainusi, että sen hoputtaminen oli näennäistä ja kun hevonen hänen kohdallaan taas huohottaen ja suupieliään venytellen pysähtyi, niin antoi isäntä sanaa sanomatta sille kelpo läimäyksen kepistään. Ja kyllä se silloin pääsi. Mitä pitemmälle päivä ehti, sitä useammin täytyi isännän heristellä sille keppiään, ja sittenkin se päivän mittaan jäi aikalailla jällelle talon hevosista. Harmillisia olivat torpparien päivätyöt, etenkin hevospäivät, niin isännälle kuin torpparille.

Tuota aikaista aamukaahimista koettivat muutamat torpparit välttää siten, että tulivat vehkeineen taloon jo illalla. Mutta Toivolan Jannea se ei auttanut; hän oli kerran yrittänyt, kun aamulla oli mentävä jo kahdelta pellavasaunaan, mutta ei ollut nukkunut yhtään ja oli jo puoli yhden aikaan noussut ja harmissaan vienyt kelloa puolitoista tuntia eteenpäin ja sitten herättänyt toiset miehet. Luonnonvoimia vastaan ovat näet väkevämmätkin heikkoja ja Jannessä nyt vaikutti semmoinen luonnonvoima, ettei hän saanut unen päästä kiinni muualla kuin kotona Riinan vieressä. Kaikesta yhteiselämän hankaluudesta, kaikista torailuista ja mököttelyistä huolimatta tapahtui näet joka ilta yhä vielä se pieni asia, että Janne laski kätensä Riinan kaulalle. Hän laski sen sinne ja taputteli muutaman kerran hartioihin, pusersi ja taas taputti — niin-niin, se on totta, niin hän teki ja sitten hän vasta nukkui. Eikä enää lähtenyt toista kertaa taloon yöksi, vaan nousi pellavasauna-aamuinakin mieluummin kello yhdeltä, otti raskaan loukun olkapäällensä ja pilkkopimeänä syysyönä ponnisteli tuon kuraisen taipaleen.

Tämmöinen pellavapäivä oli muuten vuoden ankarimpia työpäiviä. Loukutuksessa pyrki aina tulemaan kilpailua ja sitä kesti kello kahdesta päivänsaloon asti; yhdet ryypyt saatiin välillä. Sitten syötiin aamiainen ja mentiin eväitten kanssa metsään rankoja kokoomaan. Siellä oltiin iltapimeään asti.

Siihen tapaan tehtiin työtä noina kansamme onnellisimpina vuosikymmeninä, kun aineellinen ja henkinen edistys täällä pohjan perilläkin otti jättiläisaskelia pienen katajaisen kansan keskuudessa, joka pelkäsi Jumalaa ja vilpittömästi rakasti suurta lempeätä hallitsijaansa.

Toivolan Jannen paperinajosta tuli seuraavana talvena täysi tosi. Siitä sai rahaa, saattoi olla pussissa toistakymmentä markkaa kun tuli kotiin kahden päivän matkalta. Ei se ollut kaikki paperista saatua, siinä oli voirahaa myös. Ja sillä rahalla oli semmoinen ominaisuus, ettei siitä tiennyt, mihin se joutui. Ei osannut sanoa, että olisi juuri entistä paremmin elettykään. Paperinajon varjopuolet sensijaan olivat selvät, vaikkei Toivolan Janne niitä tahtonut huomata. Hevonen laihtui ja laiskiintui, niin että kun oli talossa päivätöissä, saattoi isännän keppi jo läimähtää sen lautasille muulloinkin kuin kyntöpellolla. Sonta sattui kanssa usein jäämään navettaan ja lehmää kuivattiin oljilla, kun ei ehditty hakoja hakata.

Semmoista se oli, mutta kymmenmarkkanen vietti aina uusille paperimatkoille. Yhä useammin sattui noita aikaisia aamuja, kun Tampereelle hankittiin, ja myöhäisiä iltoja, kun sieltä palattiin. Ehtipä joku jo ristiä Toivolan Paperi-Janneksi, kun hänet hevosineen ainakin pari kertaa viikossa nähtiin Kuuskosken tehtaan paperivarastolla. Ja kun Jannen kotokulmalla jotain tarvittiin, niin sanottiin:

— Pitää mennä Toivolaan; kyllä Janne tuo Tampereelta, kun menee paperia viemään.

Mutta sitten tuli se kohtalokas paperimatka.

Janne oli ostanut kaksi ja puoli litraa viinaa ja se puoli litraa oli hänen omaansa. Oli kylmä, jalkoja ja kasvoja palelsi, hevonen oli hyyrteessä. Puolimatassa Janne otti ensimmäisen ryydyn ja niin alkoi

toteutua sananlasku siitä, kuinka käy jos antaa pikkusormensa. Janne oli kelpo humalassa kun hän saapui kotokulmalle ja poikkosi antamaan toisille viinantuottajille heidän osuuttaan. Kun Jannella jo oli hyvä alku, niin jatkettiin, eikä Jannella ollut kiirettä. Hän viipyi lähimmässä naapurissa liki puoleen yöhön, riiteli vähän ja sopi taas. Mutta riidan aikana oli asumuksen ämmä häntä pistellyt Riinan salaisista leivänmyynneistä. Jannellahan oli niistä kyllä vihiä, mutta kumminkin hän kuohahti, ja kun ei oikein tiennyt, millä olisi tuota pystynokkaista ämmää masentanut, niin keksi ikkunan keskipuusta naapurin taskukellon ja rupesi vaatimaan sitä ostaakseen. Mitäs naapuri sillä väliä piti, kun vain hinnoista sovittiin. Niistä sovittiin ja Janne lähti taskussaan kello ja vähän toista markkaa rahaa. Mutta mielessä meuroi entinen Nikkilän Penjami.

Ähisten hän ajoi pihaan, riisui horjuvan hevosensa ja sitten — sitten meni pirttiin. Siellä maattiin. Janne otti tulen lamppuun ja sanoi hiljaa mutta uhkaavalla äänellä: "Vai tällä lailla täällä maataan." Hän riisuu takkinsa, ei herätä. Hän riisuu liivinsä, lyö sen olan takaa permantoon kiljaisten: "Ylös hulttiomet!" Riina, Kalle ja Hiltu pöykähtävät ylös kuin iskun saaneina ja vähältä pitää, etteivät he saakin, sillä Janne on siepannut pesän edestä makkarahalon ja juoksee huutaen ja kiroten ympäri pirttiä. Akka ja lapset pelastuvat puolipukeissa ovesta pihalle talviseen yöhön. Ei ole ennen tällaista tämän perheen keskuudessa tapahtunut.

Janne ähkii yksin pirtissä. Ei hän aivan yksin ole; sängyssä makaa valveillaan liikkumattomana pikku Ville, joka ennen oli kaikkein ketterin. Sen liikkumattomuus on outoa; Janne lähestyy sitä, humala alkaa haihtua. Poika parkaisee, mutta ei nouse. — Loukkasinko minä sinua äsken? Ei vastausta muuta kuin vapiseva katse. Janne on onneton ja neuvoton, hän katselee ympärilleen, näkee lattialla liivinsä ja kellon sirpaleita. Kumartuu katsomaan: hajalla on Topiaan ankkuri. Janne muistaa kaikki ja luhistuu kokoon. Hänhän on äsken palannut Tampereelta paperia viemästä.

Raivo on asettunut ja sijaan tullut tylsä mykkyys. Riina ja lapset hiipivät kangistuneina ja itkien pirttiin. Kalle on erikoisesti peloissaan. Mutta ei isä mitään huomaa, hän istuu ja tuijottaa yhteen kohtaan. Sitten hän alkaa torkahdella; pääsee omin neuvoin sänkyyn, jonne puolipukeissaan nukkuu.

Kylläpä tämä nyt on aikaa. Riinalta pääsee vapiseva, itkunsekainen huokaus. Ei ole Janne vielä päässyt selville, mitä täällä sen poissa ollessa on tapahtunut; muista asioista se raivosi. Riina vetää hameen ylleen, mennäkseen tarkastamaan rekeä ja hevosta. Hän näkee Kallen luihun katseen. Kalle löi eilen Villeä kalikalla selkärankaan, niin että siitä taitaa tulla vaivainen. Vastenmielisen tuskan aalto läikähtää Riinan mielessä: juuri äsken hän selvemmin kuin koskaan näki Kallen muodossa sen isän, sen *todellisen* isän, piirteitä. Tympeä, jalostumaton katkeruus puristaa Riinaa.

Taas oli elämä järkähtänyt uudelle asteelle. Huomenis olisi Jannen ollut mentävä hevosineen taloon päivätöihin, mutta siihen ei pystynyt hevonen, eikä kunnolla mieskään. Päivä sai jäädä rästiin. Janne ajoi sontaa navetasta pihaan, kun lehmän säki hankki jo hipaista navetan kattoa. Sonta oli tänä talvena jäänyt ajamatta pellolle paperin ajon vuoksi. Ja tähänastisesta paperin ajosta oli nyt yhteistuloksena vähän toista markkaa rahaa — ja pirtin lattialla taskukellon sirpaleita. Ja sängyssään makasi yhä Ville selkä kipeänä.

Sanomattoman apea oli tämä päivä. Eivät voineet nuo onnettomat edes toisiaan haukkua, kun kaikilla oli suuria syitä. Kalle-pojan elämä tuli kuitenkin tästä puoleen niin tukalaksi, että Riina salavihkaa toimitti hänelle palveluspaikan kauaksi kylälle. Sitä tietä Kalle hävisi kotoaan. Vanhimmaksi lapseksi jäi silloin Hiltu, kalpea ja vaitelias tyttö. Mutta Riina oli paraillaan raskaana ja siitä syntyi myös tyttö, Lempi. Sen jälkeenkään vielä tuli poika, Martti. Niin niitä tuli.

Näissä oloissa ei juuri tapahdu mitään suuria, kertakaikkisia romahduksia, niinkuin kehittyneemmissä oloissa. Tapahtuu vain pieniä nykäyksiä, jotka siirtävät elämän menoa ikäänkuin astimelta toiselle. Kun nykäys on ohi, niin ei sitä taas enää muistetakaan, vaan jatketaan uudella tasolla. Sillä samaa elämäähän se on kaikissa muodoissaan, eikä sen suhteen ole olemassa muuta ehdotonta, kuin että se on eletävä.

Ville taisi ensin vähän toipua kivustaan, se jo liikkui, söi ja nukkui. Mutta sitten alkoi selkä taas vihoitella ja rupesi lopulta mätänemään. Silloin oli jo aikaa unohdettu ne monet tärisevät seikat, jotka sattuivat siihen aikaan kun Villekin sai alun kipuunsa. Elettiin vain ja asuttiin yhä riutuvaa asumusta. Höllyttiin; saatettiin tehdä niinkin ajattelematon teko, että myytiin hevonen.

Niin kuluvat vuodet ja täyttyvät vuosikymmenet.

Toivolan Juhana — häntä sopii jo taas sanoa Juhaksi — elämänkaari on loivasti laskenut, keski-ikä kiinteämpi elämänote on lientynyt. Kun puolueettomasti katselee hänen nykyistä elämäänsä, on siitä jo löytävinään semmoista pitkän, syvän huokauksen tunnelmaa, joka käy hyvin ansaitun unen edellä. Mutta kun paikkoja särkee, niin uni ei tule; saa huomata monta semmoista huokausta, ennenkuin pää kallistuu. Ehtii monesti katkeroitua ja jälleen leppyä, ennenkuin suuri vapauttava uni saapuu.

Juha myi hevosensa ja rahat on tullut kulutettua. Viimeiset menivät apteekkiin Villen lääkkeitä, takaisin tuli vain pennin rahoja. Nyt on jo moniviikkoiset hevospäivät rästissä ja vähän on tullut tehtyä apupäiviäkin; vasta kaksitoista, ja kesä on puolessa. Hän on koettanut puhua isännälle, ettei vielä ole löytänyt soveliaista hevosta ostaakseen. Isäntä ei ole puhunut mitään.

Vanha Yrjölä on kuollut jo. Tämä on hänen poikansa Taavetti, joka nyt on isäntänä. Se on käynyt maamieskoulunkin. Se on sanonut, etteivät isänaikaiset tollinkaupat sido häntä, poikaa; hänen ei niitä tarvitse tuntea jollei tahdo. Hän on saanut talon ostokaupalla, eikä hän ole kiinnekirjoissa huomannut mitään tölleistä puhuttavan. Näin se sanoi isännäksi tullessaan, mutta on se sentään näihin asti kaikki torpparinsa "tuntenut".

Kuinka nyt sitten vanhan Toivolan ruvennee käymään niitten hevospäivien tähden?

On tyven, helteinen sunnuntaipäivä, kolmen aika. Toivolan Juha istuu pirtin kynnyksellä paitahihassillaan, avopäin ja avojaloin. Ulkonaisesti on lämmin ja suloinen olla, ja niinpä melkein on sisäisestikin. Ei jaksa, ei aina jaksa miettiä sitä hevosasiaakaan, mutta ei vielä juuri tahdo päästää täyteen tietoisuuteen sitäkään varmuutta, ettei enää omaa hevosta saisi. On seisahdus niinkuin tuulten kääntyessä. Lienteä ikämiehen mieliala, joka ei ole kaukana kyynelistä.

Avoimesta pirtinovesta kuuluu silloin tällöin kipeän Villen heikko uikutus. Riina menee kysymään, ottaisiko se häppää. Muuta ei sille enää osata kuin suun kastinta antaa. Ei sen syömisestä ole enää aikoihin mitään tullut. Lääkkeet loppuivat. Vaikkeivät ne mitään auttaneet, niin tahtoi niitä kumminkin olevaksi nyt kun loppu lähenee. On niin masentavaa, kun ei edes niitä ole. Ei muuta kuin suun kastinta, jota lapsi aina nöyrästi ottaa.

Mitä kauemmin Juha siinä istuu, sitä useamman uikutuksen ja häpäntarjouksen hän kuulee. Maailmalla oleva Kalle, tämän kivun alkusyy, ei sattumaltakaan tule hänen mieleensä. Eikä hän tällä hetkellä ole vihainen Riinallekaan. Riina on veltto, mutta tämän ristinsä se kantaa nurkumatta.

Tämmöinen pehminnyt murhe luo Juhaan omituisen sopusoinnun tunteen. Päivän uuvuttava ihanuus saa Juhan silmissä saman väreen, ja kun taas tulee mieleen se hevoskysymys, tuntuu se nyt helpommalta. Villen uikutus on niinkuin siunaus sille asialle; niinkuin pyytäisi Villekin hevosta. Niinkuin Ville kärsimyksillensä sitä juuri ansaitsisi.

Juha nousee, ei hän nyt juuri sillekään asialle aio lähteä, muuten hän vain vetää saappaat jalkaansa ja takin yllensä ja lähtee kävelemään. Kumminkin hän kävelee yhä pitemmälle kylää kohden ja tietää kävelevänsä aina Pirjolaan asti. Siellä hän vasta päättää, puhuuko hän vanhalle isännälle mitään tästä asiasta. Ehkä hän näkee vanhan isännän jossain ulkosalla, niin että voi luontevasti puhua muista asioista, jos ei siitä isosta asiasta viitsisikään.

Ja Pirjolan vaari onkin tupakkimaallansa ja he puhuvat varsin mukavasti muista asioista. Kysyypä vaari leppeällä äänellensä kuinka poika jaksaa, eikö vielä ole loppunut. Ei ole vielä. — Jaa, kauan sitäkin laps'parkaa koetellaan. Vaari lähtee sisälle päin ja sanoo: — Etkös poikkee tupakille? — En minä nyt taida, pitäisi tästä käydä vähän etäämmällä, vastaa Juha ja nielaisee tyhjän palan.

Ja hän kävelee edelleen päättämättä mitään. Ruumis aistimineen etenee pitkin kaartoilevaa tietä, mutta mieli ei ota osaa siihen etenemiseen. Ja niin hän pyhäisenä ehtoon kävelee sisään semmoisen talon ovista, joka koko paikkakunnalla on hänelle vieraimpia. Hän tulee Harjakankaan Nikkilän uusiin huoneisiin. Ja kun hän kerran on vieraitten ihmisten katon alle tullut, on hänen puhuttava asiansa, muuten häntä luultaisiin hulluksi. Hän puhuu asiansa entiselle Ollilan Anttoole, joka nyt on keski-ikäinen mies. Eikä asia tunnu Anttoosta ollenkaan vastenmieliseltä. Hänen puheensa on yhtä äänekäs kuin huutaisi hän tallin luo rengille, mitkä valjaat tämän on otettava. Juha puhuu sydämellisimmällä äänellään Villen pitkälliset kivut, lääkkeitten hinnat ja kaikki tyynni. Kaiken lopuksi sanoo Anttoo:

— Ko mää sen suoraan sanon, nin mää tiän sen niin nuukasti, etten mää ikänä sais takasin penniäkkään, ja mää oon semmonen miäs, etten mää heitä rahojani kaevoon.

Hän liikehtii nuorekkaasti pitkin huonetta, hakee jotakin ja poistuu sitten. Juhakin nousee ja lähtee eikä ole vähääkään murtunut. Mutta kyökin kautta ei hän enää rohkene mennä; hän hiipii isolle kuistille, jonka monet pienet lasit ovien käydessä vihaisesti helisevät. Kun on päässyt pihan halki ulos raitille, tuntuu vapaalta ja turvalliselta. — Tulipa hän kulkeneeksi kauas kotoa tänä pyhäehtoon. Ilma jo viilenee ja siinä väreilee hieno puunto pitkän onnellisen päivän jälkeen.

Kylän viljat tekevät terää ja korpeen päästyä tuoksuu mättäinen maa kostealta. Näin vaeltaen ei kurjinkaan ihminen ajattele pelkkiä arkiasioita. Ei ajattele Juhakaan alkavan viikon töitä, ei ajattele enää edes hevosasiaansa. Hänen ympärillään leyhytyy tyvenen kesäyön kaihoisa tuntu, johon tiedottomasti sisältyy pieniä muistoja pitkän elämän etäisimmistä kohdista. Luonnoton onnen aavistus pitää häntä valheellisessa vireessä. Kotona pirtissä maataan jo; on Villekin saanut levon risaisella

vuoteellaan. Riina hiukan herää, kun Juha oikaisee hänen viereensä, mutta nukkuu heti takaisin; tahtoo tyystin käyttää tämän ajan, kun Villekin nukkuu.

Onnellinen on Suomen suviyö. Kun luonto arkisella puolellaan on vuosikymmenien kuluessa miehen valmiiksi pehmittänyt, lykännyt ja vetänyt häntä myötä- ja vastoinkäymisten harhauttavalla tiellä, vetää se jonain kesäyönä ikämiehen tajunnasta kaikki päivälliset koetuskivensä pois ja antaa tajunnan valua haaveellisen maisemansa kosteaan rauhaan... Nikkilässä käynti oli vain paisuttanut Juhan omituista mielentilaa. Mikään ei olisi mahdottomampaa kuin ruveta nyt kuvittelemaan töitä ja ponnistuksia. Toista tietä nyt on onni tuleva. Ville hengittää sängyssään; ei Juha toivo sen kuolemaa, mutta ei hän suinkaan kuvittele sen paranevankaan; ei se sitä ole... Juha ei saa unta tuntikauteen, ei hän yritäkään. Ajatus löytää lopulta varman suunnan. Hän ei mene enää Pirjolaan eikä Nikkiläänkään, vaan hän lähtee Tuorilaan, sinne Tampereen taakse. Siellähän on sukua. Ei hän ajattele hevosen hintaa eikä mitään täsmällistä, muuten hänen vain on sinne nyt lähdettävä, tänä suvena. Kun ajatus on tämän löydön tehnyt, niin se tyyntyy. Hän nousee sängystä, käväisee paitasillaan rappusilla ja palaa pian takaisin, niinkuin pelkäisi öisen taivaan hävittävän hänen kypsyneen ajatuksensa. Sitten hän nukkuu.

Mutta aamulla hän herää ja todellakin lähtee tuolle pitkälle taipaleelle. Hän selittää Riinalle Tuorilan oloja ja tekee salaperäisiä viittauksia, ettei hän tältä matkalta tyhjänä palaa. Riina mutisee jotain apupäivistä, kipeästä pojasta ja muista semmoisista, mutta sitten hän antautuu yhtäkaikkisesti ja Juha saa lähteä tuolle unissakävijä-retkelleen, josta hän lopullisesti heräsi vasta Tuorilassa.

Tämmöinen omituinen vaihe kävi uuden kauden edellä, joka tuon kauan kestävän Juhan vielä oli läpäistävä.

Juhan eno K. Tuorila oli kuollut mainehikkaana talollisena ja jättänyt taloon valistuneen, kohonneen hengen, johon ei ollenkaan sopinut hämäräperäisen Juhan vierailu. Talo oli nuorten perillisten hallussa. Nuori isäntä tunsu pian Juhan ja vei kyökistä kamariin paraati-eteisen läpi. Juuri sillä hetkellä kilisi eteisessä telefooni, jota konetta ei Juha ollut näin läheltä ikänä nähnyt. Puhumaan tuli muuan roteva nuori herra, joka oli isännän nuorempi veli. Se puhui kyllä suomenkieltä, mutta ei Juha siitä mitään ymmärtänyt, vaikka kuuli joka sanan, kun ovet olivat auki: "... kansanrunot ... vepsäläiset..." — Käske täälläkin käymään, huusi isäntämies kamarista.

Sen saman herran kanssa Juha sitten paraasta päästä joutui olemaankin ja oli se hänelle kovin hyväntahtoinen. Se vain ahdisti häneltäkin "kansanrunoja", joista Juha ei tiennyt mitä ne olivat. "Tarinan" hän nyt juuri aavisti ja kihelmöi mielessään, kun ei ponnistamallaan sattunut yhtään "tarinaa" muistamaan, ei vaikka sun pahus olisi. Sen sijaan johdatti hän huulensa puhumaan kotioiloistaan ja niitäkin herra kuunteli sanoen usein: jaha. Lopuksi antoi hänelle *kymmenen markkaa* ja johdatti hänet siihen huoneeseen, johon hänelle oli sija valmistettu. Sitten poistui ja sanoi: "Hyvää yötä!" — Sama toivo, vastasi Juha.

Juha jäi yksin huoneeseen, jossa oli huumaavan raitis ilma ja tavaton puhtauden haju. Juhan koko tannetulo-matka näyttäytyi nyt täältä puhtauden keskeltä jonain ihmeellisenä seikkana, jota hän itse ei ollut ollenkaan johtanut. Juha tutki sängyn ihmeellistä raitijärjestelmää. Raidit olivat ohutta, kovin valkoista liinaa ja niitä oli kaksi, toinen oli käsittämättömästi takerrettu peittoon. Juha irroitti sen ja levitti allensa, muisti vielä kymmenmarkkasensa ja oikaisi sitten sänkyyn.

Jostain hyvin kaukaa oli kuuluvinaan Villen uikutus, siten että hän vasta hetken päästä huomasi, että se oli ollut sitä. Äkillinen haikea kaipaus valtasi koko olemuksen. Hänen mielensä heräsi pitkästä harhastaan, mutta uupunut ruumis nukahti ylivoimaiseen puhtauden tuoksuun.

V

Kuolema panee parastansa

Mätäkuun päivä on helteinen ja pitkä. Semmoisen päivän luonne tuntuu paraiten kaksipenikulmaisella kankaalla, joka leviää kahden viljavan pitäjän välillä ja jonka halki kaartoilee ylimuistoisesti tunnettu maantie, Pohjanmaan tie. Sitä tietä yksin kulkeissaan ovat miehet sukupolvea toiseen tunteneet veressään lieviä erämaankauhun värähdyksiä, kaupungista palaten rattaila istuessaan ovat he, sumea katse sisäänpäin kääntyneenä, noiden pitkien virstojen kuluessa tarkastelleet viinan paljastamaa omaa lapsellista perusolemustaan, ovat kertailleet entisyyttään ja suunnitelleet tulevaisuuttaan ja vihdoin ensimmäisen kylän hämmöttäessä vapautuksesta mylväisseet. Siellä

keskikankaalla on pienillä ahteen nykämilläkin omat nimensä, jotka hyvin tunnetaan toisissa kolmansissa pitäjissä; niitten ahteitten perusteella on niin monta kertaa matkan kulua arvioitu, niitä kiiveten on ajateltu kuinka asiat ovat kotona, on salaa nöyrytty suuren tuntemattoman paineen alla. Molemmiin puolin tietä leviää alati saman kokoinen ja näköinen mäntymetsä, jota ei osaa kuvitella kenenkään omaksi. Siellä ei liverrä lintu eikä pyrähdä jänis. Yhteen paikkaan on kerran maailmassa yritetty tehdä tölliä, lienee jo asuttukin, mutta ei ole pitkälle jaksettu. Akkunoitten umpinainen laudoitus on jo sekin harmaantunut.

Vain paarmat seuraavat suvisena aikana pitäjistä toiseen koko tuon matkan kuumenevan hevosen ympärillä kiehäten.

On sydänpäivä. Eräässä vississä kangastien kohdassa istuu pientarella helteen uuvuttama Toivolan Juha. Silloin hän oli Tuorilassa, siitä on jo kappale kolmatta vuorokautta kun hän lähti, ja nyt hän on vasta tässä. Hitaasti on kulunut matka. Hän on ollut yötä Tampereella tutussa kauppiaan kortterituvassa, hän on aamulla torilta ostanut rievän ja syönyt sen. Hän on myös ostanut puolen kiloa kahvia ja saman verran sokeria ja rahapussissaan hänellä on kahdeksan markkaa ja viisi penniä ja kolme penniä. Sen verran hänellä on jäljellä siitä kymmenestä markasta, minkä nuori Tuorila antoi. On kiusallista ratkaista, mihin sen käyttäisi. Väkiainetta olisi kyllä hiukan tehnyt mieli, mutta ei ollut sittenkään voimia mennä viinapuotiin. Ne markat olivat tämän juhlallisen matkan tulos ja sen vuoksi kolminkertaisessa arvossa. Ne polttivat ja ärsyttivät. Kotona odotti kaksikymmentä kohtaa, joihin ne välttämättä olisi ollut pantava, ja useimpiin niistä ne eivät riittäneet. Ei niillä mitään hevosta osteta — ja sitäpaitsi: hevonen, hm. Se ajatus päättyi aina katkeraan hymähdykseen.

Kankaan syvässä rauhassa voi Juha antaa mielensä apeudelle täyden vallan. Täällä ei tarvitse kenellekään ärtyillä eikä olla olevinaan salaviisas. Hän on lähestymässä kotipitäjäänsä pitkän matkan jälkeen — ylihuomenaamuna tulee lähdestä viikko — ja sellaisen paluun tunnelma on aina lienteen surunvoittoinen, oli matka sitten ollut vaikka kuinka nolo. Ja varsinkin jos matka on nolo ollut, pyrkii vanha miestä melkein itkettämään, kun hän taas lähestyy tuttua, kurjaa kotoaan. Ja nyt on Toivolan Juha jo vanha. Hän vaistoa, että tämä matka, hänen pisin matkansa vuosikymmeniin, on ollut ikäänkuin semmoinen salakavala kynnyks, jonka toisella puolella on niin syvä askel, että äkkinäinen siitä astuessaan pahasti hetkahtaa. Toivolan Jussi on hetkahtanut vanhuuteen. Hän tuntee sen nyt siinä istuessaan, palattuaan niiltä mailta, missä hän kerran lapsuuden päättyessä näki äitinsä kuolevan.

Vanhuus on nyt tullut ja yksi sen liittolaisia, itsetutkistelun paholainen, on ensi kerran oikein rautakourin tarrautunut turvattomaan Jussiin. Tämä viisipäiväinen matka on ikäänkuin lyhyt yhteenveto koko hänen elämänsä aivoituksista ja aherruksista; se siirtyy ikäänkuin kauemmaksi, hänen oikein nähtäväkseen, ja siihen johtuvat kaikki ne tuhannet ja taas tuhannet elämän pienoisseitkat, jotka eivät koskaan perimmiltään ole olleet myönteisiä. Niitä on niin, niin, niin paljon, että kun ne kaikki yhtäaikaa pyrkivät aivoihin ajateltaviksi, niin ruumis vaistomaisesti väännähtää ja tahtoi lähteä jatkamaan matkaa, kuten niin monesti ennen. Mutta nyt pitää paholainen puolensa. — Sinä olet väsynyt, päivä on kuuma, matkaa on vielä pitkälti ja kotona odottaa sinua se, minkä hyvin tiedät; istu sinä vain, sukulaisissa kävijä.

Muistaessaan sen kakaramaisen toivorikkauden, jonka vallassa hän lähti, hän sylkäisee. Päivätyö jäi tekemättä tältä viikolta; kuinka mones rästipäivä se jo onkaan? Hevospäivät on tekemättä keväästä asti; minä myin hevoseni, minä siis tosiaan myin sen ja vasta nyt jymähtää mieleni pohjaan asti se totuus, etten enää saa uutta. Niistä rahoista on jäljellä nuo apteekista saadut kolme penniä, jotka ovat jääneet tuonne pussin pohjalle. Tähän liittyy välittömästi yhä katkerampi ajatussarja: Riina — sen minä silloin nain — se on se sama ihminen — sen kanssa minä olen kaikki nämä vuodet vaeltanut ja sen vieressä yöni maannut... Koko Riina-käsite humauttaa myös niinkuin jokin upo-uusi, valtava seikka Juhan tajuntaan ... hän näkee kaikki Riinan vastenmieliset puolet suunnattomana, peruuttamattomana tosiasiana, johon hän on käsittämättömästi kiintynyt. Riina ei riipu hänestä eikä hän Riinasta; he riippuvat rinnatusten elämästä. Näkymättömiä johteita myöten he vuosikymmenien tukaluuksissa huomaamattaan ovat imeneet itseensä toinen toisensa happamen olemuksen; kun he toisilleen riitelevät, riitelevät he itselleen. Joka suvi he käyvät yhdessä rippikirkossa, eivätkä he osaa yötänsä maata muualla kuin saman peiton alla, enää mitään toisilleen puhumatta, yskien, käännellen ja huokaillen.

Vanhaksi tulleen Juhan näivettyneessä tajunnassa yrittellee nyt se luonnonilmiö, *prosessi*, jota sanotaan elämänkatsomuksen muodostumiseksi. Tuo kaljupäinen laiha Jussi kyllä oppisi paljon, paljon helpommin lentämään kuin noita mainittuja sanoja ja niiden merkitystä käsittämään, mutta sittenkin itse ilmiö hänessäkin vaan aikanaan alkaa, aivan kuin syksyllä lehti putoo puusta, vaikkei puu tunnekaan siihen kuuluvaa kasviopillista *prosessia*. Juha luulee nyt selvästi näkevänsä, mitä elämä on. Se on niinkuin jotakin hapanta ja tylsää ainetta, jota ihmiselle annetaan paljon enemmän kuin hän voi käsitellä, niin että hän aina on sen tähden puolinäännyksissä, aina siihen tukehtumaisillaan; niinkuin olisi yksin latomiehenä suunnattoman suuressa heinäladossa, johon kymmenen hevosparia yhtämittaa

Kuolemanajatus ponnauttaa Juhan ylös maantien pientarelta ja saa hänet jotenkin nopsasti astumaan eteenpäin. Hän on vanha, viidenkymmenen ikäinen; kuinka ja koska hän kuolee? Häneen ei tahdo pystyä ajatus, että jollakin lailla murtuisi se laaja yhdistelmä, jonka muodostavat hän ja hänen väkensä ja kaikki siihen kuuluvat suuret ja pienet seikat hamasta — mistä? — maailman alusta; muuten sitä ei voi sanoa, niin kaikkikäsittelevä asia se on. Tuo yhdistelmähän on yhtä kuin maailma. Toiset ihmiset, joita ympärillä elää ja kuolee, ne ovat niitä yhdistelmään kuuluvia seikkoja. — Mutta minä kumminkin kuolen. Mimmoinen on hengenlähtö? Jumala? Tässä on nyt se aukko, johon Jumala kuuluu. Nyt minä vasta käsittän Jumalan. Se panee minun kuolemani sujumaan hyvin, se tasoittaa siinä jollakin lailla niin, ettei tämä käsittämätön, tylsä, suuri ja välttämätön maailma eli elämä siihen luhistu, kun minä kuolen.

Juhan alkuperäistä mielenkäyntiä on mahdoton sanoilla tulkita. Hän on yksinänsä palaamassa tuolta typerältä ja tuorilaisille niin tuiki käsittämättömältä matkalta, jonka perillä hänen salaviisailta aikeiltaan niin tyynni paloi siivet. Ja kun hän yksin ajatuksissaan vaeltaa, tuntee hän järkkymättä olevansa tämän tajuamansa elämän keskus, aivan niinkuin hän alati on taivaan kuvun keskuksessa. Hän on yksin ja maailma on hänen ympärillään; tämä päivä on niinkuin aren ja juhlan sekoitus, kun hän peräti uupuneena ja muuten toivotonlaahustaa jo tuttuja, kotoisia maita. Oma pirttikin on niinkuin toisenlainen, niinkuin sekin olisi sille jotain ajatellut. Ehkä siellä vielä on hiukan leipää ja ainakin sitä saa nyt kahdeksalla markalla ison joukon. Olenpa päässyt kotiin. Ihmeen oudolta vaan tuntuu.

Viimeisillä voimillaan Juha nousee kuistin kaksi porrasta, pääsee porstuaan, avaa oven ja saa nenäänsä tutun, ummehtuneen lahoppuun lemun. Riina istuu peräpenkillä ja laittelee jotakin outoa valkoista vaatetta, eikä kysy mitään (tervehdyssanoja ei oman väen kesken käytetä). Villeä ei näy.

Pirtin outo ulkonäkö paisuttaa yhä jo tiellä alkanutta vaikutelmaansa. Ville on sillä aikaa loppunut. Juha panee koirannahkareppunsa ovipieleen naulaan. Odotellaan kumpi ensin alkaisi puhua. Lapsetkin ovat ääneti. Monien kyselyjen kautta, joissa on ikäänkuin hillittyä ärtymystä, lähestytään vähitellen pääasiaa, jolloin Juha yksin joutuu kyselijäksi.

Juha on riisunut saappaat jalastaan ja takin yltään ja istuu illan viiletessä pirtin kuistilla. Pyhäpäivänsekainen tunnelma jatkuu vielä, mutta hänen alussaan oleva elämäntutkimuksensa on saanut kolauksen ja uhkaa horjua. Villen kuolema on niin suuri huojennus, ettei sitä äkiltään tahdo jaksaa käsittää. Alkaisiko tuo hapan ja tylsä aine hänen kohdaltaan hiukan jaota ja raikastua, niin että vielä voisi sukeltautua tästä elämän merestä sen pinnalle hengittämään.

Tuorilan-matkakin alkoi saada uutta väriä. Kymmenen markkaa kuudessa päivässä, eihän se niin huonoa ollut eikä se muu nolous enää tänne asti tunnu. Saadaan poika hautaan — mutta entäs sitten? Oli, oli elämällä vanhaa ärsytystä jäljellä, ei se pitkälle huojentanut.

Mutta joka tapauksessa oli kuolema tehnyt sen, että Juha siinä portaalla istuessaan oli paljon entistään virkeämpi. Sen kuuli siitäkkin, että hän niin terhakasti ärjähteli pihassa telmiville nuoremmille lapsille.

* * * * *

Mutta luonto kallistuu taas hitaasti syksyä kohden. Keskellä kesää syksy jo hiipii korpimaiden Vehmaihin lehvistöihin ja alakuloisiin laihopeltoihin. Paitahisillaan vielä tarjetaan ja paidan repeämästä uho vanhakin iho vielä lämmintä ruskeutta. Lämmin on haravanvarsi, jota suonikas käsi käyttelee, ja lämmin on se tuoksu, joka lähtee pirtinpäähän kootuista mäkiheinistä. Äsken sidottujen vihtojen tuoksu on niinkuin virkeämpää ja viileämpää. Lämmöllä, valolla ja tuoksulla sydänmaan suuri luonto huuhtoo keskuudessaan piilevän ihmispesän pikku kurjuudet, niin etteivät *sen* tuoksut pääse vallitseviksi. Mutta sillä on yhä se ikuinen surunvoittoinen sivupiirteensä. Ensin se juhannukseen asti hiipii toiveina multaisilla seinustoilla, mutta ennenkuin se on toiveet täyttännyt, sisältyy siihen jo muiston väre. Elokuussa on keskipäivä vielä uuvuttavan kyläinen, mutta sen valossa on jo peittelemättömänä tuo alakuloisuus, kun se paistaa mökin pikkutyön niskaan, ruskeaan niukkaankin hiussaparon.

Metsätöllin alueillakin on kesäkauden elämällä samat ulkonaiset vaiheet kuin keskipitäjän aukeilla. Täälläkin toistuvat niinkuin heikkona kaikuna suurempien alojen voimaperäiset kynnot, kylvöt ja leikkuut. Se on ihmislasten osa, että heidän on niitä heikkoinakin yritettävä. Eikä tarmottominkaan voi niitä tykkänään laiminlyödä. Raskaan työkauden kuluessa hän on ilta illalta yhä väsyneempi, ja kun vuodet vierivät, väsy hän enemmän myös kesä kesältä.

Kuolemantapaus virkistää. Toivolassakin oli Ville-pojan kuoltua elämä pitkät ajat niinkuin puolta juhlaa. Oli niinkuin olisi yhtä mittaa työn kidutuksessakin katseltu taakse päin läpäistyihin vuosiin ja vuosikymmeniin — ja menneillä ajoilla on kaikissa olosuhteissa hiukan pyhäistä hohdetta. Itse Juha tuntui äreämmältä sen vuoksi, että hän oli harvasanaisempi. Hänen jäljellä olevat niskahiuksensa

näyttivät nousevan entistä enemmän harilleen ja hänen pienissä silmissään oli omituinen haperan tuikea ilme. Hän yritti taas käydä säännöllisesti talossa päivätöissä. Isäntä antoi hänen käydä eikä enää häntä hevospäivistä ahdistellut. Kun talon pihamaalla loikoiltiin päivällislepoa ja puhelu jostain asiasta kävi kiihkeämmäksi, veti vanha Toivola esiin Jumalan ja piti pitkän esitelmän, jossa kyllä ilmeni tuo "hapan" elämäkatsomus, mutta samalla jonkinlaista paasaavaa tiukkailua, joka isäntään ja miehiin teki kylmentävän vaikutuksen. Saattoi helposti havaita, että Toivolan Juha oli näinä aikoina, ihan tänä suvena, paljon vanhentunut.

Mutta se oli vain tuota hiljaista juhلاميeltä. Juhalla oli sellainen sisäinen varmuus, että kuolemantapaus oli kohottanut hänen arvoaan, ei ihmisten edessä vaan hänen itsensä edessä ja tavallaan niinkuin Jumalankin edessä. Hän oli nyt kanssa niitä miehiä, jotka ovat niinkuin paremmin tuttuja Jumalan kanssa, aivan kuin joku työmies on jonkun patruunan kanssa, niin ettei tarvitse makeilla eikä silmien edessä pyrhädellä. Suurin osa noista tavallisista tyhjän aikaisista ihmisistä ei ole ikinä ajatellut Jumalasta muuta kuin nimen, ja sen vuoksi pitää niille puheen tullen joskus ihan kivahtaa.

Kun Juha tuttua aidanvierutietä palaa talosta Toivolaan, ei hänen mielessään tänä syyssuvena enää temmo mitään ärtyneitä suunnitelmia eikä häntä kiusaa entisten suunnitelmien pettyminen. Tuorilasta palattua on ollut niinkuin jotain väliaikaa, jotain hienoa odotusta. Villen kuolema kyllä oli jo, mutta tuntuu ihan selvästi, että elämä vieläkin hakee jotakin uutta suuntaa. Onhan paljon avoimia asioita; täytyyhän tämän asumuksen suhteenkin jotain uutta eteensä ottaa, kun ei hevosta ole. Ajatus vain on kummallisen haluton sitä kysymystä pohtimaan. On vain isännälle kiitollinen joka kerrasta, kun se ei ota sitä puheeksi. Tässä on ikäänkuin jotain muuta ensin järjestettävä, mutta mitä se on, siitä ei ajatus pääse selville. Odotellaan vain paikoillaan päivästä päivään.

Väsytys on Toivolassa vuosien kuluessa ollut hyvin tavallinen olotila. Riinalla, vaimolla, oli synnynnäisesti velto ja tarmoton luonne, jota eivät suolavesi, perunat ja piimä kypsimmälläkään iällä saaneet terästymään. Lapsi sylissä istuessaan hän usein oli aprikoinut sen typerän halun olemusta, joka piiankin ajaa naimisiin, koetti oikein avoimesti mennä itseensä ja muistutella omaa silloista mielenjohtoaan. Piian olossa on se suuri ihanuus, ettei siinä ehtoolla maatapannessaan tarvitse ajatella mitä huomenna tehdään ja mitä tänään on jäänyt tekemättä. Ne ovat piialle olemattomia kysymyksiä, mutta töllin ämmälle ne ovat jatkuvana piinana. Mutta lapsen saamisessa ovat taas asiat päinvastoin. Lapsen saaminen on nyt itsessään semmoinen seikka kuin se on, mutta piialle se merkitsee hulttiomuuden ilmitulemistä, kun se taas ämmälle merkitsee vain ylimalkaista elämän harmautta, johon sivulta päin suhtaudutaan melkein osanotolla. Ja kun elämän harmaus siinä kohden kumminkin on ja pysyy vaimoväen kannettavana, niin pyrkii siis piikakin aina naimisiin. Emännän haukkumiset ehkä myöskin siihen kannustavat — vapauteen mukamas — mutta sille järjenjuoksulle on Toivolan Riinakin monta kertaa katkerasti hymähtänyt muistellessaan piikuutensa irrallisia päiviä. Niitä on mukava muistella silloin kun äijä on poissa kotoa, pesän edessä kahvipannun kiehumista odottaessa.

Riinaa väsytti. Viimeisen synnytyksen jälkeen oli häneen hänen vaimollisissa menoissaan tullut semmoista vikaa, jota ei ilennyt eikä julennut toisillekaan ämmille puhua, vielä vähemmän Juhalle. Tänä suvena se oli tullut erityisen pahaksi, se väsytti ja masensi, ruohoja kantaessa joskus pyrki pyörryttämään. Kun ei siitä voinut mitään puhua, aiheutti se monenlaista muutakin tukaluutta. Täytyi saada äijä toiseen sänkyyn makaamaan. Riina esitti asian niinkuin jonkin selvän ennakkopäätöksen, hiukan ärtyisästi ja sen enempi selittämättä. Äijä katsoi pitkään ja taipui, arvaten asian omalla tavallaan; äijä oli kanssa viime aikoina muuttunut.

Vaikeampaa oli väsymys ja hiljainen heikkeneminen. Nyt täytyi jo pakostakin tehdä pieniä laiminlyöntejä yhtä mittaa. Yhä useammin tuli äijän poissa ollessa heittäytyttyä sängylle kyljelleen ja siinä viivyttyä. Hiltu oli kyllä erinomainen lapsi yrittämään, oli vallan niinkuin vierasta verta, mutta se ei sittenkään tahtonut saada askareita sujumaan, vaikka olikin jo ripillä käypä. Eikä sitä aina jaksanut toruakaan, kun se oli niinkuin enkelin varjo ja kanssa heikko voimiltaan. Mistään pahuudesta sitä ei ollut tarvinnut milloinkaan piiskata; jos uhkasikin, niin se jo pallahti haikeasti poraamaan, vielä tuolla iällä kun monet jo hyppäävät poikanulikoitten perässä. Hiltu oli niin hentoinen ja näihin oloihin sopimaton, että jos se olisi kuollut, niin tuskin Riina olisi kyyneltä heruttanut. Ei Riina häntä aina viitsinyt käskeä; teki huononakin itse tai lykkäsi toistaiseksi.

Kesän työt vaativat aikanaan tekijänsä. Ne panevat väsyneenkin ponnistamaan. Juha yritti ja Riinakin jotakin yritti. Juha yritti myös tehdä taloon entistä enemmän, ettei vaan isännän mieleen tulisi häätöajatuksia. Kotona hän ylenänsä kiskoi käsikärryillä eloja pellolta riiheen ja sai siinä hänkin häpeällisen ja salattavan tyrävian. Kovaa on elämä. Kesät raskaine töineen ovat ikäänkuin semmoisia peräkkäisiä taipaleita, joille yhä uudestaan on levähtämättä lähdeettävä, vaikka edellisestä kuinka olisi väsynyt. Ei näe sen taivaljakson loppua, eikä tee mieli tuijottaakaan, sillä siellä on yksinkertainen kuolema. Ei muuta.

Oli sitten eräs lauantai-ehtoo, jolloin saunassa oli tavallista makeampi löyly. Makeata se oli ja

runsaasti sitä oli, mutta siinä taisi sittenkin olla salaista häkää, sillä kun Riina palasi saunasta, oli hänen mentävä suoraan makuulle, toin tuskin jaksoi vielä sen verran sängyssä istua, että sai paidan yllensä. Mitään puhumatta hän sitten makasi ja huohotti; ei jaksanut vielä pyhä-aamunakaan nousta. Toivolan Riina oli siis nyt oikein asiallisesti sairaana. Seuraavana päivänä tapahtui jo kylän töllikullmalla tällöinen keskustelu:

— Toivolan Riinakin kuuluu tulleen kipeeksi.

— Vai neh — no koska?

— No se oli ollu saunasa lauantai-ehtoon ja sielä sitä oli ruvennu niin kovasti polttaan, ettei enää meinannu pirttiin päästä. Juha oli meillä tänäpäivänä troppia hakemassa.

— Saiko?

— Oli mulla vähän prisinteerattuja ja sydämenvahvistusta; mutta ei siihen sisälliseen polttoon tahdo mikään auttaa.

Tästä jatkui keskustelu kaikkiin niihin tauteihin, joita eri akat olivat sairastelleet.

Riinan kipu koveni nopeasti, ja hänen vaivojaan vielä lisäsi sen äärimmäinen arkaluontoisuus — se veriin syöpyntynyt käsitys, että tällöinen tauti on saastaista ja häpeällistä. Tulihan se kuitenkin luonnon pakosta ennen pitkää oman perheen jäsenten tietoon. Juha ymmärsi minkä vuoksi Riina oli vaatinut hänet toiseen sänkyyn. Hiltukin pääsi selville äidin kivun laadusta, mutta hänen mielessään säilyi vain muisto tuosta määrätystä saunaillasta, joka oli äidin sänkyyn saattanut. Siitä hän aina laski, kuinka monta viikkoa ja päivää äidin kipu jo oli kestänyt, ja koetti samalla arvella, kuinka pian äiti paranisi. Äidin kuolemaa eivät lapset vielä tulleet ajatelleeksi. Nuoremmille — kaksivuotiaalle Martille ja neljännellä olevalle Lempille — oli äidin sairaus juhlallista poikkeusaikaa, kuten oli ollut Villen kuoleman aika; Martti ei tainnut ajatella vielä mitään. Päivällä he oleskelivat enemmän ulkosalla ja yöllä he eivät heränneet Riinan valitteluihin.

Juhalle oli Riinan sairaus niinkuin jotain tulevaa. Muutamille valituille ihmisille hän kylällä kulkiessaan puhua paasasi siitä mielellään ja kotona hän oli asiallinen ja toimekas. Kun hän oli kantanut Riinalle kaikki tuttavien roppivarat eikä niistä ollut apua, rupesi hän suunnittelemaan apteekkiin menoa. Lehmä lypsi sen verran, että siitä pusertamalla saatiin pari kiloa voita kaupungissa kävijäin mukaan. Siitä saadut rahat eivät kyllä riittäneet apteekkarin antamiin lääkkeisiin, mutta apteekkari oli pohjaltaan hyvänlainen mies ja lupasi odottaa loppua. Pieni juhlallisuuden väre oli siinäkin, kun Juha palasi koko päivän kestäneeltä apteekkimatkaltaan. Lempi ja Martti pyrkivät riitelemään pullon koreasta paperihatusta, ja äiti virkistyi niin paljon, että hän huohotuksensa välissä vallan lempeästi nuhteli lapsia.

Kipu oli luonnollista, muu elämän meno oli yhtä luonnollista. Sen Juha hyvin käsitti, eikä hänen sen vuoksi ollut ollenkaan vaikeata jättää Riinaa päiväkausiksi lasten hoiviin, kun hän itse liikkui kylällä asioillaan. Sitä liikkumista oli nyt entistä enemmän, kun ei enää ollut itsellä hevosta. Pellostaan saadut jyvän vähät täytyi saada jauhoiksi. Ne oli nyt käsirattailla kiskottava matkojen päässä olevaan kyläkunnan myllyyn ja sielläkin oli nykyään tietämistä, koska vuoron sai, kun oli kiirein jauhatuksen aika ja talollisetkin pyrkivät vuoroista riitelemään. Myllymatkalla lähestyi jo puoliyö, kun Juha vihdoin oli palaamassa pitkää korpitietään, nälkiintyneenä ja tavan takaa kaljua päälakeaan pyyhkien. Nämä jauhot olivat nyt kumminkin olevinaan entistä arvokkaampia, sillä pakostakin tuli mieleen se lohduttava seikka, etteivät ne nyt hänen tietämättään minnekään kävele. Kotona odotti sama tuttu olo — ja haju, joka näin yöilmasta tullen pisti nenään entistä ilkeämpänä. Lapset eivät heränneet, vanhat aviopuolisot vain silmäisivät toisiinsa väsyneesti ja alistuneesti, mitään sanomatta.

Näkymätön syöpä teki työtään, ja inhottava mädän haju kävi pirtissä yhä sakeammaksi. Pikkulasten nenät siihen jotenkin tottuivat, kun heidän pitkällisten syyssateiden vuoksi oli yhtä mittaa oltava pirtissä. Hiltu sen paremmin tuli tuntemaan. Hentoine jäsenineen hän totisena kuin kuva liikkui kaikissa äidin entisissä askareissa. Äidille hän ei koskaan puhunut, teki vain sen mitä äiti pyysi. Äidin oli vaikea puhua, eikä hän sen vuoksi paljoa kysellyt askareitten menoa. Hiltu ei hänen huohottavaa muminaansa aina ymmärtänytkään; joskus erotti jotain semmoista että: "mitä — minä — niistä — huolin — Jeesus — auta —" Viimeiset sanat tekivät Hiltuun kaamean vaikutuksen. Hän seisahti ja katsoi suurin silmin äitiä. — Joko kuolema tulee? Äiti huohotti taas liikkumattomana silmät kiinni. Hiltu lähti lypsämään mielessä outo vierauden tunne äitiä kohtaan. Hän oli lapsen mielellä joutunut aikuisen osaan.

Kerran kun Juha taas viiyy myöhäiseen poissa ja nuoremmat lapset jo olivat nukkuneet, nukahti Hiltukin iltahämässä isän sijalle. Hän näki jotain herkkää unta ja kuuli selvästi kuinka äiti huusi häntä nimeltä monta kertaa. Hänen sydämensä seisahti, kun hän heräsi ja huomasi, että äiti todella huusi

hätä. Pirtti oli melkein pimeä: mitä oli tapahtunut? Hän ei uskalla vastata; äiti huutaa vielä kerran. — Mitä? kuuluu Hiltun hätäinen ääni. — Ota lamppuun valkea. Hiltu tottelee ajatellen koko ajan sitä kauheata tosiasiaa, ettei isä ole kotona. Äiti kuolee nyt, ja mihin hän joutuu täällä metsässä! Joko hän herättäisi Lempin ja Martin? Hän ehtii nähdä niiden laihat kasvot sängyssä vieretysten, ennenkuin kääntyy äitiin päin. Äidin tuskastunut ilme viittaa Hiltua luoksensa. Hiltu menee semmoisen tunteen vallassa kuin hän olisi jo yksinään täällä metsän sydämessä. Kumminkin äiti elää vielä ja pyytää häntä johonkin. Pyytää auttamaan, ensi kerran koko sairautensa aikana... Hiltu näkee sairaan kaikki peitetyt asiat, tuntee kostean lämpöisen löyhkän. Häntä annattaa ylö, mutta samalla hän tuntee jotakin ennen kokematon, läheistä tunnetta äitiä kohtaan, niinkuin he äidin kanssa olisivat samanikäiset. Hän huomaa nyt vasta äidin kellastuneen ihon ja suuren laihuuden, joka on muuttanut äidin ilmeen vallan toisenlaiseksi, ikäänkuin puhtaammaksi. Tällä hetkellä ei häntä kauhistaisi, vaikka äiti siihen kuolisikin.

Riina ei kumminkaan vielä sinä yönä kuollut. Juha oli viipynyt sen vuoksi, että oli poikennut Pirjolan vanhan isännän puheille. Hänen aikeensa oli ollut pyytää vaarilta rahaa lainaksi, mutta vaari oli osannut johdatella puhetta niin mukavasti, ettei Juha mitenkään saanut asiaansa puhutuksi. Sen sijaan oli vaari suurella osanotolla kuunnellut hänen kuvailujaan Riinan sairaudesta, eikä ollut ollenkaan väistänyt semmoisiakaan puheita, joissa Jumalankin nimi tuli mainituksi. Lopuksi oli hän seikkaperäisesti selittänyt sen lääkkeen, jonka hän kokemustensa perusteella luuli olevan Riinan taudille kaikkein soveliaimman. Juha ilmaisi tästä niin hyvää mieltä, että hän melkein itsekin uskoi vain sille asialle poikenneensa. Hän saapui kotiin juuri sillä hetkellä, kun Hiltu oli auttelemassa äitiään. Tämän tilanteen outous ja Riinan uusi ilme kyllä nostattivat Juhon tajunnan pohjalle semmoisen varmuuden, ettei Riina enää tarvitse mitään lääkitystä, mutta sitä suuremmalla syyllä oli hänen omasta puolestaan sitä yritettävä. Hän vain harkitsi lähtisikö nyt heti yöllä tarvittavia aineksia etsimään, vai jättäisikö aamuun. Riina näytti hiukan rauhoittuvan, sulki silmänsä ja makasi hiljaa. Juha ja Hiltu menivät myös makuulle, mutta lamppuun jätettiin täksi yöksi tuli.

Kaikki sujui hyvin aamuun asti. Heti päivän valjettua lähti Juha etsimään lääkeaineita, jotka eivät sen kummempia olleet kuin tuomipuun kuoria. Niistä oli keitettävä väkevää lientä ja sitä annettava sairaalle hiukan haaleana. Kun aine oli sangen karvasta, sopi ryyppäysten välillä antaa sokeripalasen.

Aamulla oli Riina niin huono, että Juhon oli hänet nostettava lääkettä nauttimaan. Sairas ei tahtonut mitenkään siitä huolia, mutta kiihkeällä houkutusella sai Juha hänet sentään nielemään kolme aimo suullista. Silloin antoi sairaas kaikki ylö ja tapahtui se semmoisella voimalla, että oli ihme, kun ei jo siihen henki sammunut. Hellä tunne kaiveli Juhon mielen pohjalla, melkein niinkuin olisi tullut rääkänneeksi jotain avutonta pikku eläintä. Siihen menivät hänen lääkitsemisvaivansa. Sairas haparoi kädellään sinne päin, missä kipu asui, Juha nosti peittoa ja näki, että sairaalle oli tullut tavaton verenvuodon kohta. Juha yritti ryhtyä joihinkin toimiin, mutta sairaas äänsi rukoilevan vaisulla äänellä: "antakaa olla". Juha nosti peiton takaisin.

Ne olivat Riinan viimeiset sanat. Sen jälkeen ei hän enää ollut tajuissaan, vaikka elämä kyllä jatkui ehtoopuoleen. Ränstyneessä pirtissä odotteli isä kolmen lapsensa kanssa äidin hengen lähtöä tuntikausia. Välillä joku aina liikahti, istahti ja taas tuli sängyn viereen. Vihdoin viimeinkin saapui viimeinen hengenveto. Toivolan Riina nukkui kuolon uneen, tuo naisolento, joka eläissään oli ollut huono piika ja ehkä vielä huonompi töllinvaimo, mutta joka kumminkin oli joutunut tuohon vaativaan asemaan ja saanut tehtäväkseen useitten uusien ihmislasten maailmaan saattamisen. Hän oli ikänsä ollut tyhjänpäiväinen olento, mutta hänen kuollessaan itkivät hänen lapsensa häntä nyyhkytykseen asti.

Juhakin oli liikutettu. Tämä tapaus muistutti jotenkin hänen äitinsä kuolemaa siellä kaukana vieraalla paikkakunnalla. Tuo vieraan paikkakunnan tunne vihlaasi Juhon muistissa kautta koko hänen aikaisemman elämänsä ja hän tunsu siinä nyyhkivien lastensa läheisyydessä, että tämä oli hänen kotinsa. Silmä pyrki väkisin kostumaan ja nenän kärkeen ilmestyi kirkas pisara.

Vaimon kuolema, varsinkin pitemmän avioliiton jälkeen, tuntuu miehestä siltä kuin revittäisiin hänen olemuksestaan joitakin näkymättömiä, syvälle syöpyneitä juuria. Se tekee voimakkaan vaikutuksen, riippumatta ollenkaan siitä, minkä laatuista nuo juuret ovat olleet. Hyvin monessa tapauksessa on avioelämä molemmille raskasta vaellusta, usein tiedottomasti raskasta. Tällöin merkitsee siis puolison kuolema taakasta vapautumista, ja jos eloon jäänyt on raaka luonteeltaan, niin ei hän sitä peittelekään. Mutta moni tuntee vapautumisen ohella myös haikeata kaipausta, mieliala on surunvoittoisen onnellinen. Niihin aukkoihin, joita poisrevityt juuret ovat jättäneet, pyrkii semmoinen ihminen silloin vaistomaisesti kiinnittämään lapsiaan; niiden juurruttaminen ei tuo mukanaan mitään taakan tuntua, vaan kevyen ja puhtaan korvauksen. Niin muodostui tämä kohta Toivolan Juhallekin.

Riinan kuolinpäivänä ja sen jälkipäivinä tunsu Juha olonsa niin leppeän sopusointuiseksi, ettei ollut sen vertaista kokenut sitten kuin sinä yönä, jona hän pääsi varmuuteen siitä, että hän saa Riinan. Hän ei ärjynyt lapsille, vaan hääri niitten kanssa, niinkuin joku vanha äidillinen lintu. Nyt elämä vasta juhlaa oli. Kaikki sekaiset torpan asiat ja muut semmoiset olivat pyyhkiytyneet vallan pois. Nyt hänet olisi

saanut vaikka häätää, se olisi ollut ihan saman arvoinen tapaus kuin oli se, että varis lensi pellolla silloin kun ruumiille veisattiin. Jos nyt hävisikin torpasta semmoinen mies, jolta oli kuollut vaimo ja jäänyt pieniä lapsia, niin sehän oli pikemmin niinkuin juhllaista, semmoista pehmeämpää kohtalonlaatua, joka ei herätä lähimmäisten raateluhalua, kuten kovempi kohtalo usein tekee. Se luonnollinen arkailu, jota Juha laiminlyötyjen päivätöiden tähden tunsu isäntää kohtaan, oli sekin niin tyystin unohtunut, että hän vallan vapaana miehenä meni puhumaan isännälle huolensa: ei ollut rahaa, että olisi saanut ruumiin hautaan. Ja isäntä antoi — sitä ei Juha ollut epäillytkään — tottakai nyt miehelle, jolta vaimo juuri oli kuollut. Kaikkihan nyt hyvin sujui. Mitä hän nyt sillä hevosellakaan sitten olisi tehnyt? Lehmä oli juuri paraiksi; siitä tuli särvintä ihan riittävästi ja leipäkin nyt riitti, kun yksi syöjä — ja myöjä — oli mennyt pois. Ja varmaan siitä pian menee Hiltukin jonnekin. Juha jää kahden Lempin ja Martin kanssa. Kyllä kaikki hyvin käy. Kaukana oli nyt Juhasta se ahdistus, joka silloin suvella siellä kangastiellä oli vaivannut. Välistä pyrki hyräilyttämään virren värssyä.

Pienissäkin asioissa muutos tuntui. Kun etäisten naapurien ämmiä ennen kävi Toivolassa, näyttäytyi Juha heille yrmeänä, sillä hän vainusi heissä taloutensa hävittäjiä: mitä ne muuta kuin joivat kahvia ja kuljettelivat salapusseja. Nyt oli niitä samoja ämmiä pyydetävä hoitamaan Riina-vainaata arkkuun, ja oli oikein mukavaa kun ne tulivat. Ensin ne olivat totisia, mutta kun kaikki oli ohi ja ruumis riihessä, niin irtosi ämmien kieli väkisinkin siteistään ja sitä vaille, etteivät he jo ruvenneet puhemiehiksi Juhalle. Ämmien lähdettyä tuntui vähän aikaa niinkuin tyhjemmältä. Saisi vaan ruumiin hautaan, ei nyt muuta...

Juhan oli yhä helpompi soveltaa puheensa niin, että ne silloin tällöin sivusivat Jumalan sanaa. Semmoiseen puheeseen, joka nojautuu Jumalan sanaan, on harvalla ihmisellä mitään vastaan sanomista. Kun Juha oli pitänyt huutokaupan, myynyt vanhoja hevosenkaluja ynnä muuta, ilmestyi hän pyhä-aamuna talon kyökkiin. Kun hän oli vähän aikaa siinä puhellut emännän kanssa, tuli isäntä ja käski hänet kamariin, mikä ei Juhalle ollut tapahtunut sitten kun äijävainaan aikana silloin torppaan tullessa. Juha maksoi nyt huutokaupparahoista isännälle velkansa. Itsestään tulivat siinä sitten puheeksi torpanasiat. Isäntä ensin jäykästi huomautti, että Juhalta oli jäänyt iso joukko päiviä rästiin, jonka Juha lempeällä äänellä myönsi, huomauttaen puolestaan, että hänen elämänsä oli tänä suvena ollut kaikin puolin huonoa. Sen isäntä hyvin ymmärsi eikä tahtonut häntä kovia, mutta nyt oli asiat kumminkin selvitettävä. Eihän Juha hevosettomana voinut torpan maita pitää. — Tässä Juha hiukan sävähti ja yritti toimittaa, että ehkä hän vielä —

— Kyllä se on teidän saamatta, sanoi isäntä taas sillä jäykällä tavallaan. — Eikä teistä ole siellä juuri muutenkaan; imette maita ja kähmitte metsää —

— En minä vaan omin lupini — yritti Juha.

— Koskas te saitte luvan sinne Kinnasniitun syrjään? tokaisi isäntä ja katsoi vihaisesti silmiin.

— En minä —

— Kyllä minä tiedän.

Juhan mieli synkkeni. Häätö-ajatus, kun se tuli tätä tietä, oli hirveä ajatus. Selvästi se nyt aikoo häätää, kun se tuolla lailla. Juha ei ollut tätä nuorta isäntää ikänä nähnyt tuommoisena, ei se koskaan ollut semmoisista mitään puhunut.

Isäntä ei aikonut Juhaa häätää, ei olisi kehdannutkaan. Mutta Juha oli aina tuntunut hänestä jollakin lailla ärsyttävältä ja tuosta hienosta ärsytyksestä hän nyt tahtoi tehdä lopun. Juha oli ollut niinkuin liian tuttu, niinkuin olisi näkymättömästi pyrkinyt häntä ylemmäksi. Siitä johtui isännän outo tiukkuus.

Pyhäinen aamupäivä kului regulaattorikellon naksuttaessa, Juha oli isännän kamarissa hiukan kuumilla hiilillä. Kun asiat vähitellen rupesivat kääntymään parempaan päin, muuttui Juhan tuskastuminen hillityksi uhoksi, lämpöiseksi myöntelyksi. Lopullisesti sovittiin niin, että Juha luovutti Toivolan maat talon haltuun paitsi yhtä tynnyrinalaista tilkkua. Hän sai edelleen asua pirtissä, lehmä sai käydä metsässä, ja maassa olevista puista hän sai koota kaksi uutta syltä vuodessa. Näistä eduista oli hänen tehtävä kolmekymmentä päivää omin ruuin ja kymmenen päivää talon ruoassa. Ja jona päivänä hän kajoo luvattomasti metsään, niin silloin tietää mitä seuraa.

Rengit olivat jo kyökissä päivällisellä, kun Juha posket punoittaen meni siitä ohi ulos. — No nyt oli ruumis maassa ja torpan asia selvitetty. Juha kaipasi ja kiiruhti kotiin syömään lastensa kanssa.

* * * * *

Puolukoitten poiminta-aika on parhaillaan.

Juha on Hiltun kanssa marjassa vanhoilla hyvillä paikoilla, joilta ennenkin on Toivolaan rahoja ansaittu. Entisten marjarahojen laita oli kuitenkin hiukan niin ja näin, sillä Juha itse oli marja-aikana

sidottu syystöihin eikä voinut seurata noiden rahojen tuloa eikä menoa. Nyt eivät olleet syystyöt tiellä, nyt oli Juhankin hauska täysin innoin antautua tuohon sievään ja viehättävään ansioon. Marjain poiminta on aivan läpeensä toisenlaista työtä kuin esimerkiksi töllin asuminen. Kun käy tyhjentämässä poiminta-astiansa isompaan koppaan, näkee aina niin somasti kuinka niitä karttuu. Ja se on niin tyystin kaikki puhdasta ansiota, siinä ei tule kysymykseen kontrahdit eikä taksvärkit, ei lumen eikä veden makuut. Torpan asuminen ja muu semmoinen resuaminen ei ole oikeastaan mitään ansiota, se on vain semmoista täytettä, jota elämän on sisällettävä ja johon erottamattomasti kuuluvat akka, mukulat, kivulloisuus ja muu hankaluus. Siinä on Juhakin aikansa ollut, mutta nyt tuntuu vihdoinkin pääsevän ansaitsemaan. Kyllä niitä ansioita aina ilmestyy. Parkin luistaminen ei suju enää tänä vuonna, mutta annas kun ensi suvi tulee, silloin otetaan siitäkkin sievät markat.

Toiminnan piiri pienenee ja käy samalla tiiviimmäksi ja herttaisemmaksi. Lapset jäävät kolmestaan kotiin, kun Juha menee puolukoita myymään. Jäävätpä Lempi ja Martti vallan kahdenkin, kun Hiltu jo menee uusia marjoja poimimaan. Ville on poissa ja äiti on poissa, kuuma suvi on poissa; on syksy — "tytky", kuten Martti sanoo Lempin perässä. On raukea hiljaisuus, monen monessa pirtissä päivä liukuu säteettömänä aamusta iltaan.

Tuttu Toivolan Juha mittaa puolukoita erään huvilan portilla. Hinnasta on jo sovittu ja Juha on itsetietoisesti näköinen, sillä hän tietää jo suunnilleen paljonko hän tulee saamaan rahaa. Roteva huvilan röökynä seuraa mittausta, ja kun se on päättynyt, antaa hän setelin ja kysyy antaessaan:

— Eikös Juhalla ole siellä kotona semmoinen ripillä käypä tyttö?

Juha keskeyttää vaivalloisen päässä laskunsa ja vastaa, että on kyllä, Hiltu.

— Jaa. Minun tätini rehtorska vaan tarvitsisi semmoista palvelustyttöä ja hän ottaisi mieluummin maalta, kun hän on vanha ja vakavahenkinen leski-ihminen. Eikös teidän tyttö ole semmoinen yksivakainen?

Juhan on yhä puolukoitten hinta laskuerissä. Hän vastailee hajamielisesti ja höpisee hermostuneesti. Saa vihdoin summan selville ja pussiaan kaivaessaan tokaisee:

— Kyllä Hiltu semmoinen on, ettei se siitä parane. Jaa mikä se on se röökynän tati?

Päivä on samea mutta niin hiljainen, että kukon laulu kuuluu etäisestä talosta. Kylien halki vaeltaa Juha maantietä pitkin korpeaan kohden tyhjä koppa selässä ja rahat taskussa. Hiltu pääsee terehtörskän tykö piiaksi. Yhä jatkuu vapautuminen ja kohoaminen. Sitä tietä Hiltu vielä nousee. Minunkin likkani kelpaa herrasväkeen piiaksi. Aina se sieltä voi jotain hivuttaa Lempille ja Martillekin. Yhä vähemmän tarvitaan elämiseen, kun Hiltukin vielä menee pois. Kyllä minä lehmän hoidan. Niinä päivinä on huonompaa, kun minä olen talossa, mutta kyllä se menee. Juha alkaa laskea ja suunnitella olojansa, jotka nyt tuntuvat melkein liian valoisilta. Täysin tyvenessä, kosteassa ilmassa kuuluu yhä kukkojen laulua. Pyrkii väkisin mieleen, ettei tämä rauha tiedä hyvää.

Hiltu nyt kumminkin menee piiaksi. Asian kuultuaan hän itkee hiukan, jostain syystä tulee äiti-vainaa taas mieleen. Hän ei sentään pane vastaan, vaan elää jo itsekin yhtämittäisessä menon ajatuksessa. Hän puhelee ja häärii entistä enemmän pikkulasten kanssa, käy uudestaan läpi monia pieniä näperryksiä, joita hän pikkuihin kanssa yhdessä on näperrellyt. Siinä kuuluu: "mikä te huvila on? mikä te telettötkä on?" Ja välillä itkee Hiltu äitivainaa, sillä lauantai on jo ylihuomenna.

Omituinen sisäisen puhtauden tunnelma täyttää Toivolan asumuksen Hiltun lähdön edellä. Valmistuksissa ei tule mitään kiirettä, odottamalla odotetaan lähtöhetkeä. Ja vihdoinkin nousee se aamu, jona asumuksen väet herätessään muistavat, että tänäänhän Hiltu lähtee.

Päivä paistaa sinä päivänä. Se paistaa Hiltun uusiin rasvanahkakenkiin ja valkoiseen lettinauhaan. Lähtökunnossaan hän on ihmeellisen hento olento, joka jo kauan sitten on näistä toisista eronnut. Kun hän nyt menee sinne kauaksi ja semmoisiin oloihin, eikä täällä kotona enää ole äitiäkään, niin vaistotaan selvästi, että hän eroo iäksi. Se seikka antaa hänen olemukseensa tuon oudon hohteen. Pikkulapset ovat totisia. Heidät suljetaan pirttiin siksi aikaa kun isä on Hiltua saattamassa. Nyt ne jo menevät navetan edessä. Kaksi pientä päätä painuu pirtin ikkunaan niin lähelle kuin suinkin, mutta niiden silmät eivät näe lähtijöitä muuta kuin kolmen neljän sylen matkan; viimeisenä näkyy Hiltun kantapäätä, niinkuin jokin erillinen pikku sävähdys, joka nopeasti kierähtää ruudussa olevaan nystyrään. Lapset viipyvät vielä nenä ruudussa. Sitten he pudottautuvat penkiltä alas tyhjään pirttiin, jossa vielä tuntuu iäksi kadotetun Hiltun haikea henki. Sitten alkaa pitkälinen isän-odotus lukittujen ovien takana.

* * * * *

Suuri tai ainakin ennenkuulumaton asia on tapahtunut. Torppari Johan

Toivolalle on postissa tullut jotakin. On tullut kirje ja sanomalehtiä. Ne ovat viikkokauden maanneet talon kyökin ikkunalla, kun Juha työhön tullessaan saa ne kyökkipialta.

— Toivolasta on kanssa tullut temokraatti, pilailee isäntä, kun näkee Juhana Kansan Lehdet. Juha on ihmeissään, kun hänelle sanomia on ruvennut tulemaan. Kirje on kaiketi Hiltulta — vaikka Juhalle sekin ajatus oli kovin outo. — Lue sinä Iita.

— No antakaa tänne vaan, kyllä minä luen.

— Älkää antako, sanoo isäntä taas, ei sitä tiedä vaikka olisi morsiamilta.

— Lue nyt vaan, höpähtää Juha.

— Tää on Kallelta — Kaarlo Toivola on tossa noin alla, sanoo Iita.

— No lue nyt vaan, että-mä kuulen ennenkun-ma menen.

Päällä oli ensin "rakas isäni, siiskoni ja veljeni" ja sitten oli asiaan kuuluvat alkulauseet lumivalkeisesta paperista, kynästä kylmästä ja kädestä lämpöisestä, joka ei nyt ulottunut tervehdykseen tällä erällä, vaan oli kuitattava pännän terällä. Kirjoittaja ilmoitti voivansa hyvin ja toivovansa samaa herran lahjaa "teitillekin". — Ja minä olen nyt täällä ajurina elikkä vosikkana, niinkuin te maanmoukat sanotte, mutta me sanomme issikka ja voin hyvin ja tienaan enemmän kuin te siellä kun te olette talonjussin nyljettävinä ja minä lähetän teille Kansan Lehden että vähän tulette tietämään noista köyhälistön asioista...

Kirjoittaja tiesi myös, että Hiltu nyt on täällä Tampereella, taikkei se Tampereella ole, mutta on Pyynikillä siellä huvilassa ja se on hienempi elikkä viinimpi rouva kuin on koko teidän pitäjässä ja minä olen sitä kyyttinyt monta kertaa kaupungista ja olen ollut Hiltun tykönä jo kerran kahvillakin...

Ja äitikin on kuollut, minä kuulin sen pirsissä Pirjolan isännältä ja se on aina raatajan kohtalo että kuolla ja Vilho poika on kanssa siellä kuollut...

Koko talon väki oli kuunnellut kirjettä, ja lukemisen loputtua sanoi isäntä:

— Kuuluupa sillä pojalla olevan pännä yhtä hyvällä paikalla kuin suukin.

Kirje ja sanomat herättivät Juhassa sekavia tunteita. Kalle oli jo melkein unohtunut, ja jostain syystä tuntui tämä saatu elonmerkkikin nyt Juhasta vieraalta. Tuntui niinkuin Kalle ei olisi ollut oikein hyvillä jäljillä, ja samassa heräsi myös epäilyksiä Hiltun suhteen. Olihan asia päältä katsoen kylläkin niin, että molemmat lapset olivat menestyneet yli kaikkien odotusten, päässeet semmoisiin asemiin, ettei olisi luullut Juhana ja Riinan lasten ikänä sillä lailla menestyvän. Kaupunkilaista vormuniekka vosikkaa piti Juha melkein herrana; olihan se suurinta, mitä tollin poika saattoi ajatella, ettei tarvinnut pelloilla eikä metsissä henkensä edestä raataa, ei muuta kuin istua vaan kuskipukilla. Mutta Juhalla oli hienoa epäilystä, ettei Kalle oikein kunniallisesti semmoiseen kykene, olisi melkein turvallisempaa tietää sen olevan renkinä jossain pirtin sopessa; kun ei olisi valetta koko kirje. Hiltun oli toista; se ikäänkuin paremmin ansaitsi nykyisen onnensa, sen, ettei tarvinnut lehmänsonnassa rypeä, vaan sai hienojen kamarien tomuja pyyhkiä. Se oli lapsesta asti ollut nöyrä ja hentomielinen. Mutta nyt tuntui siltä kuin Kalle olisi viemässä Hiltuakin huonoon päin.

Kun siis Juha tänä iltana kuutamossa kulki talosta kotiinsa, oli hänen mielensä oudon tyhjä. Viime viikkojen haaveileva sopusointu oli poissa, ajatus ei nyt kurkottanut edeltä päin sinne pirtin lämpöön lasten luo, vaan askaroi jossain etäällä Kallen vosikkana olossa. Oli oudostaan kovin arkista, vaikka kuukin paistoi; melkein teki taas mieli näräillä jonkun kanssa. — Mikä hän, nulikka, siellä on vosikkana keikkumaan kun minä täällä raadan. Nytkin olen niin väsynyt, että tuskin jalka nousee, ja kotona pitää kumminkin ruveta lehmää hoitamaan. Hänen tähtensä me täällä saimme Ville-vainaan kanssa tuskitella ja rahoja kuluttaa. Onkos lähettänyt penniäkään, vosikka...

Vanha Juha vaistosi sen tosiasian, että hän oli tässä maailmassa huonosti katsonut eteensä; oli jäänyt alakynteen omasta juonikkasta pojastaan. Se käsitys, että elämä oli hapanta ja tylsää, uhkasi taas tänä iltana ruveta elpymään; viime viikkojen sopusointu pyrki vetäytymään niitten suvellisten Tuorila-haaveitten rinnalle ja saamaan saman värin. Oli taas niinkuin joltakin nololta matkalta palatessa: eikä ollut edes vaimoa kotona. Kuun valossa näytti tölle entisaikojen kuolleelta jätteeltä. Olisi ollut edes Hiltu kotona.

Mitään selvää syytä ei Juhalla tähän närämieleen ollut, mutta kun hän sitten lampun ääressä yksinään katseli sanomia, niin oli kuin niitten jututkin olisivat häntä vaan enemmän harmittaneet. Hän tunsikin jääneensä jäljelle, kylmäävään yksinäisyyteen. Tuolla sängyssä nukkuu kaksi pientä huonoa, jotka on

elämään saatettu, mutta ei muuta... Ja tässä istuu hän tänä syyssehtona korven sydämessä, kuudennella kymmenellä.

Sanomia tuli sitten joka postissa. Juha luki niitä ehtoisin ja mieli pysyi yhä apeana ja närään taipuvaisena. Sanomien jutut eivät suurestikaan hänen mieltänsä kiinnittäneet; niissä oli samanlainen ärsyttävä sävy kuin Kallen kirjeessä oli ollut. Ne puhuivat köyhyydestä jonkinmoisella ylpeydellä niinkuin huutittomat kyörtit, tai sitten imelällä hempeydellä, joka ellotti Juhaa. Ei Juha niistä jutuista innostunut. Hän luki niitä vain uhalla, niinkuin oman näränsä ylläpidoksi, kun eläminen nyt taas oli tämmöiseksi vierähtänyt.

Kahden taitamattoman lapsen kanssa tuli olo sittenkin vaikeaksi. Lehmän pito kävi vanhalta mieheltä heikosti, maitojen kanssa vähääminen ei tahtonut sujua. Oli sittenkin typerää päästää Hiltu menemään sinne kauaksi vieraaseen. Mutta paha sitä oli sieltä takaisinkin tahtoa; millä sen ruokkii ja vaatettaa? Tuntui yhtäkkiä toivottomalta Lempin ja Martinkin olo. — Jos minulle täällä tulee jokin tulema, niin mikä nuo taitamattomat silloin perii? Ja jos minä pahasti vanhenen ennenkuin ne kykenevät minnekään? Juha kaipasi vaimo-vainataan. Sillä oli vikojensa ohella sentään ollut hyviäkin puolia. Oli ennen sen terveenä ollessa edes yön uni oikeata, nyt oli sekin niinkuin olisi vieraalla vuoteella nukkunut. Paremmiin oli elämä sujunut vielä sittenkin kun Hiltu oli kotona.

Hiltua kaipasi Juha yhä enemmän ja monta kertaa jo tuskastuneena päätti, että hän sittenkin ottaa sen takaisin. Tämä ärtymys oli nyt vielä paljon sietämättömämpää kuin se oli ollut ennen vaimo-vainaan aikana. Tämä ulottui leveämmälle, sinne Kalleen ja Hiltuun asti, ja siihen liittyi uusi tekijä: uhkaava, turvaton vanhuus.

Kunnes vielä tuli yksi ratkaisu — ennen viimeistä ratkaisua.

Taas nousi yksi päivä ja sinä päivänä oli Juhan taas mentävä taloon työhön. Oli jo toisenmoista aikaa kuin ennen muinoin: vasta kuudelta mentiin työhön. Työ oli jotain helppoa hemputtelua, taittiin olla koneriihellä. Kahdeltatoista antoi isäntä höyrypillin viheltää ja mentiin päivälliselle. Talon miehet menivät kyökkiin, mutta Toivola ja eräs toinen omaruokainen menivät pirttiin eväilleen. Näin oli aina ennenkin tapahtunut.

Mutta kun Juha tänäpäpä oli muutaman kerran maitopulloaan kallistanut, tuli Iita pirttiin tuomaan hänelle sanomia ja sanoi samalla:

— Taas tuli Toivolalle preivi.

Kirje oli ihan tuore, posti oli äsken juuri sen tuonut. Taas sai Iita lukea sen, ja kun hän avasi sen, tipahti sieltä kymmenen markan raha. Mitäs se merkitsi? Taas oli siinä samat alkulauseet hyvän voinnin ilmoituksineen ja toivotuksineen — ja saan tietä antaa sen surusanoman että rakas tyttärenne Hiltu on täällä onnettomasti kuollut, toissailtana se meni järveen, kun oli juuri kirkas kuutamo ja rouva oli poissa kotoa. Sen rouvan poika oli kyllä kotona, mutta se oli yläkerrassa ja makuulle menossa eikä tiennyt mitään, ennenkuin aamulla ja silloin se oli jo myöhäistä.

Ja Hiltu haudataan ylihuomenna jos tahdotte tulla ja se rouva sen kustantaa hautaan, mutta ei se sanonut mitään palkkaa antavansa kun Hiltu oli niin vähän aikaa että se menee kaikki hautaukseen ja minä panen tähän tämän kymmenen markkaa, että saatte jotain ostaa itsellenne ja keskiviikon Kansan Lehdessä on ilmoitus Hiltun kuolemasta se maksoi kaksi markkaa ja sisällä lehdessä on uutinen ja kyllä teitiä nyt on kuolema koetellut, mutta se on köyhälistön osa että kuolla ja taistelkaa tekin köyhälistön puolesta kun olette raataja ja älkää antako kapitaalini itseänne riistää, Kaarlo Toivola.

Vanhan Juhan ajatus seisautti, niin ettei hän kotvaan huomannut mitä ympärillä tapahtui: kuinka emäntä vihaisena tuli hakemaan Iitaa, joka vielä oli ruvennut sanomasta lukemaan Hiltu-vainaan kuolemanilmoituksia, ja tiuskaisi: "mihinkä sinä työstäs hyppelet — eikä semmoisia sanomia tartte meidän huoneissa levitellä". Siitähän olisi Juhankin sopinut ottaa itseensä, mutta Juha tuskin huomasi emäntää ollenkaan.

Nyt on siis Hiltukin jo kuollut. Eikös se ollut ihan selvää jo silloin kun se lähti? Eikös se ole ollut selvää sen lapsuudesta asti? Kun Hiltun kuvia etäisemmiltäkin ajoilta nyt tulee Juhan mieleen, on hän aina näkevinään sen menossa kuolemaansa kohti. Juhan tajuntaan painuu lähtemättömäksi semmoinen harhakäsitys, että Hiltun kuoleman on aiheuttanut jokin ulkonainen tapaturma.

Muuten jättää uutinen Juhaan koleaan jäljen. Ei tule tällä kertaa mitään surunvoittoista vapautuksen nousua. Päivällisen jälkeen hän menee työhön niinkuin muutkin miehet. Toivolan Hiltun kuolema on väen kesken kuitattu sillä, että se on kuultu, työmaalla ei semmoinen sovi puheen aineeksi. Siellä on miesmäisempää juttua, varsinkin kun isäntäkin on mukana. Hyvin syvällä juttujen pohjalla tuntuu jo "yhteiskunnallinen kysymys". Isäntä saa kuulla sinne päin tähtääviä hienoja letkauksia. Isäntä paasaa viisaamman ylemmyydellä omaa järkeänsä. Työn teko tällöin aina vaistomaisesti hiukan kiihtyy. Vanha

Toivola sanoo lopulta jotain niin häijyä, että toiset miehet vetävät suutansa nauruun. Isäntä ihan selvästi hillitsee tulistumistaan, kun hän sanoo:

— Pian se temokraatti näkyy menevän vanhaankin jäärrään; niinkuin vosikalla ajais vaan.

Näin kireälle ei jousta vielä ennen oltu tämän talon työmaalla jännitettykään. Koko ehtooruokavälin oli mieliala jäykkä. Oli niinkuin käsillä oleva työ olisi eristäytynyt omaksi itsekseen, niin että oli siis kolme jäykkää kohtaa: isäntä, miehet ja tehtävä työ. Tuo kolmikko muodosti ikäänkuin suljetun voimakahan, joka oli niin suunnattomasti suurempi, raaempi, miesmäisempi seikka kuin minkään Hiltun kuolema, että niitten rinnastaminen samaan ajatukseen tuntuu tympeän luonnottomalta.

Ei tullut surunvoittoisen vapautuksen tunnetta tästä kuolemasta. Ei ollut mitään revittyjen juurten jälkiä, ei mitään korvauksen kaipuuta. Juhan mieli oli tyylyssä vireessä, kun hän tänä iltana kulki korpitietään. Kuu paistoi, mutta sen oikea reuna oli jo kutistunut ja sen valo lankesi koleana pirttirähjän yli. Pirtistä ei nyt lähtenyt mitään haaveellisen entisyyden kajoa, se oli täysin tämänpäiväinen. Se ikäänkuin kiiruhti ilmaisemaan, että se on pahasti ränstynyt, että se on vihamielisen miehen maalla ja sen oma ja että sen sisällä on kaksi ihmislasta, joiden olemassaololla ei juuri olisi väliä.

Tie on selvä eteenpäin.

VI

Kapinoitsija

Eipä voisi juuri keksiä keinotekoisempaa tutkimuksen esinettä kuin: mikä oli Toivolan Juhan suhde siihen kansallisten kärsimysten jaksoon, joka tunnetaan nimellä sortovuodet. Toivolan Juhan kärsimykset eivät siihen aikaan olleet juuri entistään kummempia eikä hän siinä maailmassa, jossa hän liikkui, muuallakaan nähnyt mitään erinomaisia kärsimyksiä. Talon isäntä nyt ainakaan ei kärsinyt, sillä hän vaurastui vaurastumisestaan; hänen karjakantansa kohosi noina vuosina kahdestatoista lypsävästä kahdeksaantoista ja hevosten lukukin lisääntyi kahdella. Hänen suhteensa miehiin oli tullut suljetummaksi ja samalla äreämmäksi — patruunimaiseksi, kuten miehet sanoivat.

Ei isäntä kärsinyt, eikä sanottavammin Juhakaan. Alkoi kyllä juuri niihin aikoihin ikäänkuin kuultaa läpi hänen asemansa epävarmuus; hänellä kun ei ollut kontrahtia ja talon paras metsämaa ympäröi hänen tiluksiaan. Mutta eräitä huojennuksiakin oli. Työpäivä oli lyhentynyt viisitoistatuntisesta kaksitoistatuntiseen ja itse työnteko muuttunut paljon laimeammaksi; entinen käsin kierrettävä puimakone oli ensin muuttunut hevoskierroksi ja lopulta höyrykierroksi, ja viikatetta tarvittiin talossa enää vain sarkojen päitä aukoessa. Tosin eräs koneista, separaattori, myös laimensi ruokapöydän sisällystä loihittamalla entisen vahvan piimän "kurnaaliksi" ja entisen kotoisen voin tympeäksi "kasvis"-voiksi, jota väen kesken leikillisesti kutsuttiin kukkaseksi.

Juhan tapainen väki ei parhaalla tahdollaankaan olisi päässyt selville, mikä Suomen "kansan" asemassa nyt yhtäkkiä olisi ollut niin erinomaisen synkkää. Kun talolliset selvästi yhä vain pullistuivat eikä pitäjän herroissakaan näkynyt mitään köyhtymisen eikä laihtumisen merkkejä, niin oli alhaiselle kansalle käsittämätön se hätä ja hämminki, joka sielläpäin vallitsi. — Taitaa olla niitten virat jollakin lailla vaarassa. Pantiin toimeen kotikouluja ja ne olivat kyllä hauskoja. Siellä istui ikämiehiä, jotka osoittivat huomattavaa lahjakkuutta Europan kartan oppimisessa, mutta oli semmoisia poikasiakin, jotka tirskuivat tyttöjen kanssa, kun nuori vaalea maisteri poru silmässä esitteli "isänmaan" historiaa. Pian kotikoulut sitten kuivivatkin kokoon, mutta monet aivot olivat siellä saaneet kelpo sysäyksen ja alkoivat sen jälkeen aprikoida yhtä ja toista.

Juha ei kuulunut edes niihin, joihin kotikoulut vaikuttivat. Kyllä hänkin niistä juuri jotakin vihiä sai — omassa kylässäkään oli yksi koulu — mutta hänen tajunnassaan ne saivat saman värin kuin monet muutkin tämänaikaiset ilmiöt ja esitelmät, joitten kaikkien pohjalla, olkoot vaikka kuinka ovelasti järjestetyt, kumminkin aina piili se yksi ja ainoa: rahan kieruaminen. Juha oli vakuutettu siitä, että kotikouluissakin lopulta jonkinlaiset "piljetit" oli lunastettava — milläs semmoiset maisterit simsettiänsä tärkkäyttäisivät. Ja hän tunsu hiljaista itsekylläisyyttä todetessaan, ettei hän milloinkaan ollut semmoisiin mieliteltyt, itseään nenästä vedättänyt. Eihän hän kylläkään ollut osannut varoihinsa päästä, mutta niin lapsellinen hän ei sentään koskaan ollut, että olisi mennyt piljettejä ostelemaan.

Tämä oli Toivolan Juhan suhde sortovuosien isänmaallisuuteen; tuntuu todellakin keinotekoiselta siitä

ollenkaan puhua. Se oli jotain semmoista kuin kirkonkylän nuorison-"yhtiöt", joka kanssa omalla tavallaan kierusi rahaa hervottomilta renkipojilta ja piikatyöiltä.

Näin ollen jäi myös ensimmäinen iso-lakko häneltä vallan elämättä ja koko sen sisällös täysin käsittämättä. Kuulihan hän sen tapauksista puhuttavan — mihin siitä olisi korvansa pannut? — mutta niissä puheissa oli Juhalle jotakin ärsyttävää. Että semmoisen homman perustana oli jotain kierää, siitä oli Juha vakuutettu, ja ne sanat, jotka Rinne sanoi suurlakon jälkeen, jäivät pysyvästi hänen mieleensä. Rinne sanoi: "työväki kuurasi herrojen napit".

Saavuttamalleen äänioikeudelle ei Juha antanut sen suurempaa arvoa eikä ensimmäisissä vaaleissa äänestänytkään. Niihin aikoihin oli hänen yksityinen elämänsä juuri vaikeimmillaan, vuotta ennen kuolemantapauksia. — Harrastakoot ne, joitten asiat ovat paremmalla kannalla. Ei niistä kumminkaan leipä lisääny.

Suurlakon jälkeenhän työväenliike pääsi Suomessa suureen vauhtiin; innokkaat agitaattorit lähtivät liikkeelle, yhdistyksiä perustettiin ja sanomalehdet liehtoivat. Kolme vuotta suurlakon jälkeen tiedettiin Toivolan Juhakin jo selväksi "temokraatiksi" ja niin kai hän olikin, mutta — niin uskomattomalta kuin se kuuluukin — ei suurlakko, eivät agitaattorit eivätkä sanomalehdet olleet siihen asiaan hiventäkään vaikuttaneet; ne eivät pystyneet tasatukkaiseen, kaljupäiseen Juhaan. Hän ei viitsinyt etäisestä asumuksesta lähteä tallustelemaan agitaattorien kokouksiin. Sanomalehti hänelle tuli ja ensimmältä hän sitä lueskelikin, umpimähkään nylkemisjuttuja ja naimailmoituksia, mutta Hiltun kuoleman jälkeen hän ei enää niitä viitsinyt tavailla; eikä hän koskaan ollut semmoisille taruille pannut täyttä arvoa.

Sinä päivänä jona Hiltun kuoleman sanoma oli saapunut, ei Juha ehtoolla sänkyyn mentyänsä heti saanut unta. Ensin hän muisteli Hiltun lähtöä ja omaa osuuttaan siihen — itse kuolemantapaus ei juuri hänen ajatustaan askaroittanut. Himmeä kuvalo täytti pirtin, Lempin ja Martin hento hengitys kuului. Tämmöisenä hetkenä, kun ajan ja paikallisuuden vaikutus heikkenee, tekevät laihemmatkin aivot hyvin kevyesti laajoja katselmuksia. Kuudennellakymmenellä oleva töllin äijä, jolta vaimo ja lapsia on kuollut, tulee pakosta ajatelleeksi myös omaa kuolemaansa ja ennen kaikkea jäljelläolevaa elämäänsä. Tunti kuluu tunnin jälkeen, mies laskee mällin pois ja ottaa sen taas takaisin, nousee juomaan ja oikaisee taas sänkyynsä. On niinkuin makaisi tuulisessa autiossa huoneessa; uni ei tule. Nuo kaksi lasta noin nukkuvina tässä hiljaisuudessa ovat hänelle hirvittävän vieraat; ne ovat semmoisia lapsia, jotka ovat tulleet maailmaan sattumalta, joiden syntymisestä ei ole iloittu; jotka äiti pois mennessään on tänne jättänyt.

Kun töllin äijällä on vaimo, vaikka huonokin, ja kasvavia lapsia, toisin sanoen perhe ja "huusholli", niin saa hänen taakkansa olla kuinka raskas tahansa, hänen elämänsä on kumminkin täyttä sitkeätä elämistä, tasaista, köyhää ja ajatuksetonta. Hän ikäänkuin laskee taakkansa maahan eikä yritäkään sitä sen kauemmaksi. Ja niin kuluu vuosia. Mutta sitten se tulee se uneton yö, jona hän huomaa ettei hänellä enää ole edes taakkaa. Kuolema on viime aikoina runsaalla kädellä jakanut huojennusta. Mutta nyt tuleekin huojennus taakaksi. On tyhjyys, kolea vapautumisen tuoma tyhjyys, johon *pakkoajatukset* omin valloin virtailevat; ja sellainen on tottumattomalle tukala vaiva. Kun huushollin suuri tunne on poissa, tulee lukemattomien sivuasioitten huono tila alastomammin näkyviin. Tulivathan ne huonot asiat kyllä ennenkin mieleen etäämmällä yksin kulkiessa, mutta kaikkien niitten yläpuolella oli se mitä siellä kotona oli: vaimo, lapset, lehmä, sanalla sanoen huusholli. Se oli semmoinen olemisen ja elämisen keskus, jota eivät mitkään huonot asiat voineet olemattomaksi tehdä. Siihen kurjaan seikkaan kaikki perheen jäsenet tiedottomasti turvautuivat; siihen kuului silloin Jumalakin. Nyt ei ole sitä elämän keskusta, laakea muu-maailma on noussut minän tasalle; nuo kaksi nukkuvaa lasta ovat niinkuin tiellä, sivuasioista on tullut pääasioita.

Juhan yöllisen mielialan pohjalla liikkuu jo tiedoton kaipaus muitten pariin. Tämä autio pirtti ei enää tunnu kodolta, tänne ei enää koskaan palaa Hiltukaan...

Niin aletaan Toivolan Juhassa näihin aikoihin huomata semmoinen uusi piirre, että hän viivyttelee kylässä, poikkee tuttuihin asumuksiin, istuu ja puhua paasaa tuntikausia. Hän arvostelee tämän maailman olikkeita, ääni tulee kimeäksi, melkein vihaiseksi. Esityksellä on kauttaaltaan semmoinen sävy, että hän on sen itse niin tutkinut ja harkinnut, ei hän ole mikään semmoinen tavallinen temokraatti, jommoisia muut miehet ovat. Puheesta kuuluu vielä joskus semmoisetkin sanat, että "niinkuin Vapahtaja sanoo" —

— Vanha Toivola taas profeteerasi puolen päivää, sanovat akat hänen lähdettyään.

Semmoisen pitkän paasauksen jälkeen on Juhalle kotiinpaluu entistä kolkompaa. Metsäteitä mennessään hänestä tuntuu, niinkuin hänellä olisi noitten vieraitten ihmisten asioita ajettavanaan, niinkuin olisi antautunut johonkin pitkälliseen toimeen niitten hyväksi. Se tunne tympäisee, sillä hänen perusluontonsahan ei ole milloinkaan rakastanut ihmisiä. Hän on niitä sietänyt, sillä hänen on ollut niitä siedettävä hamasta lapsuudesta. Mutta milloinkaan eivät ihmiset — semmoisena kokonaisuutena kuin

ne tätä maailmaa asuvat — ole hänelle ehjästi mitään hyvää suoneet, eivät köyhät eivätkä rikkaat.

Oikeastaan on siis minkäänlaisen aatteen (Juha sanoo: aatteen) harrastaminen Juhalle luonnon vastaista. Mutta luonnossa on ristiriitaisia voimia ja jokin semmoinen peruuttamaton, sattuneisiin tapahtumiin nojautuva voima ajaa hänet nyt tätä "temokraatin aarretta" asumuksissa paasaamaan. Se voima ikäänkuin seisoo jossain rinnatusten sen tosiasian kanssa, että kotona on koleata eikä enää voi lämmitä. Hänen täytyy jankuttaa ihmisille jotakin. Ei hän näissä aatteellisissa keskusteluissaan milloinkaan ole täysin yksimielinen kenenkään kanssa. Vaikka hänelle sanoisi kuinka selvän temokraattisen tosiasian, niin ei hän siihen nyökkää, vaan on hänen siihen keksittävä jotakin, usein sangen hämäriä perusteluja, joita toinen ei ole käsittänyt, vaikka onkin löyhästi lausunut tosiasian. Vanhan Toivolan täytyy saada "profeteerata".

Ja hän "profeteeraa", ikäänkuin polkee yksillä jalan sijoilla, monina vuosina, joina suomalainen työväenliike nuorien tärkkikauluksisten etumiestensä ajamana edistyy ja kehittyy. Nuo tärkkikaulaiset ovat hänelle vieraita, melkein vastenmielisiä, sillä hän ei pääse siitä vanhasta epäluulosta, että ne ainakin jonkun verran kieruavat rahaa myös omaan pussiinsa. Joku tärkkikaulainen taas, jos sattuu Juhana paasausta kuulemaan, katselee häntä tyysin, vaivautunein ilmein. Niin kuluvat vuodet.

Kunnes tuli maailmaan se suuri sota, jonka kärsimysten kautta ihmiskunnan oli käytävä kahdennenkymmenennen vuosisadan tehtäviä toteuttamaan. Ihmiset, jotka olivat perineet yhdeksännentoista vuosisadan sielun, istuivat loppukesän iltoina sanomalehtiensä ääressä koettaen arvella, mikä puoli tässä nyt voittaa ja eläen siinä uskossa, että sitten sitä taas jatketaan niinkuin ennenkin; on hauska elää tämmöinen maailmansensationsi. He uskoivat sodan loppuvan ensimmäiseksi jouluksi, mutta kun se ei loppunut vielä toiseksikaan, niin he alkoivat tuntea ahdistusta, sillä he tiedottomasti aavistivat, että tästä ei ollenkaan päästäkään aseellisella voitolla, vaan on sen jälkeen edessä jokin pitkällisempi piina. Jatkuva aseitten kalske muodostui tällöin niinkuin armon ajaksi ja tuli ilmi sellainen uskomaton seikka, että ihmiset hirvittävän teurastuksen aikana olivat vähemmän vakavia kuin rauhan oloissa, he elivät vedenpaisumuksen aikana niinkuin heidän ennen sanottiin eläneen sen edellä. Ne aatteet ja ihanteet, joita viime vuosisadan jälkipuolisko oli afääriensä lomassa kokoon näpperrellyt, osoittautuivat olevan paperia ja mustetta. Sääli oli nähdä ikämiehiä istumassa romahtaneiden ihanteittensa ääressä, sääli sen vuoksi, että he todellakin näyttivät niihin uskoneen. Nuoriso oli onnellisempaa, sillä se ei ollut aikaakaan niihin enää uskonut. Se kuljeskeli maanteillä ja tanssi yhdistyksissään ja muutamat hävisivät salaperäisellä tavalla. Yleensä elettiin päivästä toiseen.

Kunnes idässä romahti. Siinä romahduksessa oli monelle suomalaiselle, kaikessa hiljaisuudessa, pettymyksen ilkeä sivumaku. Mitäs nyt tehdään, kun tähän asti oli tehty afäärejä ja vallitöitä? Hiukan toivuttuaan riensi kansa osoittamaan, että se oli erinomaisen uskollinen valtakunnan kokonaisuudelle. Uskollisuuden merkiksi saatiin ja annettiin erinäisiä suuteloita ja allekirjoituksia, joita vastaan ei muistutuksia tehty, vaikka sananvapaus vallitsi. Valitettiin salaperäisesti kadonneita nuorukaisia, joiden teko Suomenkin perustuslakien mukaan oli maanpetos. Tätä uskollisuutta kesti bolshevikkien esiintymiseen asti, joka ensin oli valtiorikos, mutta muuttui sitten tunnustetuksi valtioteoksi. Siihen aikaan alettiin Suomessa yleisemmin puhua itsenäisyysmiehistä...

Siellä syvyydessään eräässä Suomenmaan kohdassa elää vielä Toivolan Juhakin; onpa hän tällä hetkellä varsin kiinteästi tekemässä kansallensa historiaa.

On ihana aamu toukokuun lopussa, maa ja maan kasvut tuoksuvat, siellä täällä ojanteissa näkyy keltaista väriä. Toivolan Juhana karvaisista kasvoista kiiluvat pienet silmät virkeinä ja touhukkaina, kun hän lämmenneestä korvestansa lähestyy kylän maita. Hän on nuorekkaamman näköinen kuin kymmenen vuotta takaperin, elämä tuntuu turvalliselta näin kesää vastaan — ja muutenkin. On hauska taas mennä aukeille maille koko päiväksi. Hän ei mene nyt päivätöihin, vaan Rinnelle.

Kävi niin tässä aikaisemmin keväällä, että Juha sattui olemaan kirkolla juuri sinä päivänä, jona vallankumoussankarien hautajaisia vietettiin. Kansaa tuli kaikilta suunnilta pitkissä jonoissa ja punaisia lippuja oli aina siellä täällä jonon keskelläkin. Juha osui Kuuskosken tienhaaraan juuri samaan aikaan kuin tehtaalaisten jono saapui. Jonosta käskettiin tiukanpuoleisella äänellä Juhaakin yhtymään riviin. Juha sanoi: "kyllä minä paikkani tie'n", ja ytyi riviin. Hän katseli sitten sitä punaniskaista nuorta miestä, joka häntä oli komentanut, ja ajatteli, että mikä sinä luulet olevasi. Mentiin nuorisoseuran talolle ja ruvettiin siellä pitämään kokousta. Muutamat kirkonkylän herrat olivat nostaneet sinivalkoisen lipun; nyt keskusteltiin mitä niille olisi tehtävä. Vieläkin ärtyneenä siitä, että häntä oli niin tylästi riviin komennettu, käytti Juha puheenvuoron, ensimmäisen eläissään. Häntä katseltiin ja outoiltiin ja siitä Juha nautti. Hänen puheensa oli lyhyt eikä ollenkaan koskenut koko lippuasiasia, mutta siitä oli kumminkin se seuraus, että hänet valittiin siihen komiteaan, joka lähti vaatimaan lippuja poistettaviksi. Komitean johtavana miehenä oli se sama kuuskoskelainen punaniskainen, mutta Juha katsoi asiakseen vanhimpana miehenä kanssa sanoa sanansa. Ja Juhana puheet eivät olleetkaan mitään lipsutuksia. Kun herrat myöhemmin keskenään juttelivat päivän tapauksista, sanoivat he:

— Kuka se takkunaamainen äijä oli? Se nyt vasta aika risa oli.

Niin Toivolan Juha varsinaisesti joutui ajan paisuvaan huminaan ja pysyi siinä uskollisena lähes loppuun asti. Kun hän sinä päivänä palasi kirkolta, täytti hänen mielensä vielä korpitielläkin ankara uho. Hän oli vieläkin näkevinään kaikki ne vieraat kasvot, jotka päivän kuluessa olivat häneen tuijottaneet ensin kokoushuoneessa ja sitten herrojen tykönä. Hänellä oli sama, hiukan näräinen tunne kaikkia noita kasvoja kohtaan. Ei hän tarvinnut kenenkään ohjausta, kyllä hän tiesi mitä tekee.

— Ei semmoset miehet tie' temokraatista mitään — en minä tarvitte neuvoja.

Pirtti tuli taas näkyviin, niinkuin tuhannesti ennen. — Ajakaas vielä minä pois tästä asumuksesta, ajatteli Juha, ja pitkästä aikaa vierähti mieleen taas tulevaisuuden suunnitelmia. — Onpa talvi ohitse...

Kun Juha sitten seuraavan kerran oli talossa, paasasi hän työmaalla niin pitkälle, että isännän täytyi kiroten tiuskata: "Suu kiinni! se olen minä, joka täällä mökötän." — "Kyllähän vielä nähdään", sanoi Juha hiljempää.

Ja pian se sitten nähtiinkin, sillä tänä alkusuven aamuna ei Toivolan Juha olekaan menossa päivätoihin vaan Rinnelle. Nyt on suuret lakot tässä pitäjässä. Meijeri on saanut käydä näihin asti, mutta nyt pannaan sekin toppiin. Saa nähdä tuleeko sinne talollisia vastarintaa yrittämään. Juha menee kuin kirkkoon, hän on paraassa kunnossaan niin sisältä kuin ulkoa. Miehävä turvallisuuden tunne täyttää mielen. Kun hän kylän aukealla katselee vainioita ja muistaa niitten kunkin omistajaa, niin häntä pyrkii hymyilyttämään. Eilen hän oli joukon mukana silmäilemässä rikkureita ja tänään on vainioilla jokin uusi sävy. Ennen toi varttuva laiho mieleen isännän ja hänen lukitut aittansa; nyt se tuo vain tämän käynnissä olevan työväen homman tänä keväisenä päivänä. Koko lakeuden rikkaus on niinkuin yhtä rikkautta.

Oman talon isäntä on järvellä rysiänsä kokemassa ja näkee Juhan tulevan pitkin korpeen vievää karjakujaa. Välimatka on siksi pitkä, että isäntä voi avoimesti katsoa tuota vanhaa äijää, jonka hän tuntee paremmin kuin soisi tuntevansa. Se on niin vanha, niin köyhä ja niin vakiintuneesti tiedoton ja älytön, että isännästä hänen vihansa sitä kohtaan tuntuu vastenmieliseltä. Hän ei voi sitä muuta kuin vihata, mutta samalla on tuossa sen hartaassa menossa jotakin vääntävän epätoivoista. Se asia, jonka humina nyt täyttää nämä päivät, on jotakin toista; se on kyllä ahdistavaa, mutta se on semmoista, jonka edessä ihmisen syvin, yksinäinen tunto seisoo avuttomana ja myöntyväisenä. Jonakin totisena hetkenä tuntee halua antautua sen valtavaan huminaan, mutta kun sitten näkee tuommoisen vanhan vastenmielisen Jussin takkuparran ja hölmömäisen pisteliäät killisilmät, niin sävähtää ilkeästi ja tuntee vihaa; se viha on oikeastaan omakohtaisen ristiriidan synnyttämä.

Tämmöiset pienet sisäiset tapaukset ikäänkuin kumpuilevat ihmisistä kaikkialla ja yhtyvät siksi jännittyneeksi paineeksi, joka täyttää ilman tänä vallankumoussuven päivänä. Se paine muovautuu ja purkautuu niissä joukkonäytelmissä, joita esitetään meijerin pihalla. Sieltä kuuluu huutoja ja pitempi puhe, isomman joukon puolelta näkyy jännittyneitä alaleukoja ja katseita, pienemmän joukon puolelta kiukustuneita. Siellä ollaan puoleen päivään asti ja sitten hajaannutaan; tämän päivän näytelmä on tällä paikalla ohi. Illan tullessa keskustellaan siitä monessa ihmisasumuksessa. Ei enää puhuta siitä, kenellä on oikeus tai onko kenelläkään, vaan selostellaan omituisen eloisasti vastapuolen liikkeitä ja menettelyjä. Ja kun päivä laskee, sulkevat talolliset visusti ovensa ja asettuvat nukkumaan vuoratuissa ja maalatuissa päärakennuksissaan. Noissa suurissa huoneriveissä ja ruohoisilla pihamailla on vielä jäljellä vanhan kotirauhan varmuutta.

Mutta maantiellä kylän raitilla liikuskelee hämäriä olentoja. Paperossit kiiluvat ja joskus rämähtää nauru. Yhtäältä lähestyy kolme piikatyttyä kaikilla samanlaiset hohtavan valkoiset pumpuliliinat päässä. Heihin yhtyvät nuo miehiset olennot ja he menevät kaikin pieneen tönöön, jossa joskus on myyty vehnästä ja limonaatia. Heitä on siellä pihamaalla toistakymmentä eikä yksikään isänmaanystävä voi milloinkaan saada selville, mitä heidän keskinsä siellä tapahtuu.

Se on *sitä* joukkoa. Toivolan Juha ei siitä tiedä mitään. Hän puolestaan on koko päivän rehjunnut mukana ja ehtoolla väsyneenä laahustanut korpeensa. Hänen mielessään ei tällä kertaa ole sijaa epäluuloille eikä saivarteluille, ei hän näinä päivinä enää ole profeteerannut. Hän näkee nyt vain talolliset ja niiden vastarinnan. Semmoinen tila on selvempi ja samalla ehjempi; se on sopusoinnussa ajan aaltoilun kanssa. Vanha Jussi elää täydesti vallankumoussuven hengessä.

Ja vallankumous jatkuu ja paisuttelee omaa varmuuttaan. Joka aamu tuo posti sanomia, jotka kertovat kuinka liike yhä on kasvamassa kautta maan, aina Helsingistä ruveten. On Suomen köyhälistön ihanin kesä. On viikkokausia, joihin ei tarvitse nähdä kulmaakaan porvarillisista herraslehdistä, jotka aina vetelevät ja venyttelevät koettaessaan ponnistella työväen totuutta vastaan. Ei merkitse mitään leikkuupellolla, vaikka isäntä on mukana ja vihapäissään yksin pystyttelee kolmen saran elon. On melkein nautinto nähdä hänen voimatonta kiukkuaan, kun miehet istuvat toista tuntia sirppejään

hiomassa. Entisaikain kilpaleikkuusta ei näy jälkeäkään. Köyhälistön kesä 1917. Vapaana ja pystypäin kulki sorea sälli kesäisiä teitä, torpparille kävivät torpan maat rakkaammiksi, niistä henki iloista lupausta...

Mutta Suomen kansan kaikkienkin kerrosten vaiheissa on tähän asti tuskin muuta ollut kuin tragiikkaa, omituisen hentoa tragiikkaa. Kohtalo ei ole meitä tappanut, vaan on hiljaiseen kidutellut. Se antaa päivän pilkahtaa, ja kun me oikein olemme tulleet uhoomme, niin ettemme tiedä ketä syleilisimme, niin se näyttää, ettei se sentään olekaan totta tarkoittanut.

On talvi, on tammikuu. On pyryä ja pakkasta, on kirkkaita tähti-iltoja, joina pysähtynyt aika hiljaisissa metsissä näyttää kuuntelevan vuosikymmenien takaisia asioita ja lumen tupsahdus oksalta alas on kuin syvä häiritsemätön henkäys hartauden keskellä. Semmoisina ovat vuosikymmenien talvet uudistuneet ja kapeilla talviteillä lumisten puitten varjossa on liikkunut ihmisiä, joita perinnäinen luonto on vetänyt tuon hartauden osallisuuteen.

Niin on ollut; ei nyt.

Tuskin nyt kukaan huomaa, että talvi on tullutkaan; äskenhän juuri oli marraskuu, kun lahtarikaarti masennettiin. Vasta on kolme viikkoa oltu verolakossa. On myös päätetty olla maksamatta kirkollisia maksuja. Töllinäijien aika ei kulu kotona. Kotona yksinäisessä pirtissä vaanii hämyisinä päivinä entisaikainen unelias hiljaisuus, ja se ei sovi nyt. Tiedottomasti sitä kartetaan. Kuinkahan eduskunnassa käy? Aikovatko porvarit laillistuttaa lahtarikaartin? Silloin on meidän poikien kanssa aika nousta. Mitä se on se eduskunta? Me hävisimme vaaleissa — no hävittiin sitten, jumalauta, se on pieni asia. Koko eduskunta on akkamainen asia; porvarit siellä kumminkin aina mukana kieruavat, jos hävittiin tai voitettiin. Vaikka työväellä olisi mimmoinen enemmistö eduskunnassa, niin on se samantekevä niin kauan kun porvareita kerran on ja aittojen avaimet riippuvat heidän kamariensa seinissä. Me emme perusta semmoisista eduskunnista emmekä enemmistöistä. Kyllä me näytämme kellä enemmistö on. Meitä on vissiin enemmän, sitten kun tosi tulee.

Aivan niin kuin reimaa sälliä jossain nimipäivätanssissa alkavat ällöttää kahvipöydät ja muut sievät laitokset. Hän hihkaisee ja lyö.

Toivolon Juhalla ei enää ole sanottavia kotihuolia, sillä Lempi on jo neljäntoistavuotias ja hoitaa kyllä lehmän, vallankin nyt, kun se ei lypsä. On siis jo kulunut kymmenen vuotta siitä suuresta kuoleman suvesta, jolloin tuo sama Juha kävi Tuorilassa sukulaisissaan. Se oli niitä vanhanaikaisia suvia, kun sihisevillä poudilla ei tahtonut olla loppua ollenkaan... Ei Toivolon Juha enää muistele niitä vainaita, enempiä kuin suuria sukujaankaan, ne eivät kuulu tähän tänäpäiväiseen. Nyt on torppari-asia kysymyksessä, siitä nyt puhutaan, ja lahtarikaarteista. Juha istuu tutussa asumuksessa ja paasaa kimeällä äänellä. Ehtoolla hän menee kotiin, haukottelee ja ajattelee tuskin mitään. Pirtti sänkyineen ja ryysyineen on vuosien kuluessa saanut toisen ilmeen. Ennen siellä asui puute, nyt siellä asuu lievä, mutta oikea kurjuus; pirtin monista pienoiskohdista on kadonnut entinen asumuksen henki, ne muistuttavat suuren talon renkipirttiä, jonka ilmaan on jäänyt lemuamaan maantieltä työhön otettujen tilapäisten sällien kalsea rivous. Sitä voisi pitää kuvitteluna, jollei sitä vahvistaisi silmännäkyvä tosiseikka: täi. Se on jo Toivolassakin. Ja siinä sängyssä, missä täi on, siinä eivät viihdy haaveelliset iltajatuksukset. Täi ei ole tolkuton eikä satunnainen eläin, ei sen viihtyminen riipu likaisuudesta, vaikka niin uskotellaan. Se voi pysyä poissa ränstyneimmästä tönöstä, mutta se ilmestyy aina hitaana ja varmana sinne, missä niinsanottu ihmisyyys värjöttelee viimeisillään, kuten sotarintamien juoksuhautoihin, renkipirteihin ja muihin suojiin, joissa työväkeä säilytetään.

Toivolassa on nyt sekä puute että kurjuus. Juha ei päässyt syksyllä kenenkään ruokakuntaan, korttileipä on haettava kirkolta, jonne on toista penikulmaa. Toivolassa nähdään usein päiväkausia selvää nälkää, ei ole muuta kuin perunoita ja silakan suolavettä. Lempi ja Martti sitä useimmiten syövät kahdestaan, sillä Juha on melkein aina poissa; onpa joskus poissa öitäkin. Nuo kaksi hoikkakaulaista, kuoppasilmäistä olentoa ovat säilyttäneet henkensä. Siellä ne lämmöttömien ryysyjen seassa ovat harmaina ja laimealiikkeisinä, niinkuin kaksi aineellistunutta puutteenkäsitettä. Eivät ne käy kansakoulua, eivät edes elämän koulua.

Juha viihtyy kylän mailla poissa kotoa. Hänen on kuiskaillen puhuteltava yhtä ja toista "toveriaan" — hänen täytyy pyytää rahaa lainaksi. Rinne — kuka sen miehen oikein tuntee? Hän on viekas ja kavala villitsijä, mutta — kaikessa hiljaisuudessa hän holhoo vanhaa Toivolaa. Hän teettää Juhalla pieniä yhdistyksen toimia, mihin tämä suinkin pystyy, ja pistää niistä aina kouraan jonkin markan. Rinnellä on suuret asiat, hän liikkuu vielä porvariinkin meiningeissä, kaiken maailman lautakunnissa. Silmäkulmat ovat aina kurtussa ja puhe on terävää ja lyhyttä selittelyä. Hän vain hymähtää Juhankin puheisiin, kun Juha uhossaan jotakin hölpättää. Rinne on sentään parempi kuin yksikään isäntä.

Mutta kun ihmisen asiat ovat ahtaalla, tulevat ne usein vielä ahtaammalle ja ovat lopulta ahtaimmillaan. Sinä keskiviikkona oli Toivolassa asiat niin, että päivä oli oltu leivättä, lehmältä olivat

viimeiset heinäriipheet loppuneet, eikä Juha enää nähnyt mitään pelastuksen mahdollisuutta. Lehmä poiki viiden viikon päästä; sitä oli surkea pitää pelkillä lepänkerpuilla. Mutta Rinnellekin tuntui vaikealta taas näin pian mennä. Ja mistä se heiniä antaisi? Lapset kastavat perunaansa suolaveteen ja nieleskelevät raskaita nielauksia. Juha kumminkin lähtee kylälle, poikkeaa vain muuten Rinnelle, ei puhu mitään. Lapset alkavat nyhkyttää, sillä he arvaavat, että isä on taas yön poissa, kun se näin iltapuolella lähtee.

Vanha Toivola lähestyy Rinneä niinkuin jotain parempaansa ainakin — viime viikkojen asiat ovat hänestä paljastaneet saman piirteen, joka hänet kerran vei Tuorilaan. Mutta kun hän astuu Rinnan pirttiin, tuntee hän heti, että hän on tullut kovin sopimattomaan aikaan. Ei Rinne nyt kerkiä Juhaa muistamaan. Ääni kuuluu kamarin puolelta, siellä on useita muitakin miehiä ja puheesta kuuluu, ettei siellä keskustella kauniista ilmasta, ei olla koossa sattumalta. Rinneska vie sinne kahvia ja Rinne käväisee pirtissä katsomassa, kuka tuli. Hän vastaa Juhan hyvään päivään teennäisen ystävällisesti ja menee sitten kamariin takaisin. Kun Rinneska palaa kahvia viemästä, sanoo hän Juhalle:

— Menkää vaan Toivola tekin kamarin puolelle, siellä on toisiakin miehiä.

— Passaako sinne mennä?

— Kyllä-mar — eikös Toivola saa tulla? huutaa hän kamarin puolelle.

Sieltä ei kuulu oikein selvää vastausta, mutta Rinneska sanoo: —
Menkää sinne vaan.

Juha tulee ja istuu kamarin ovipuoleen. On ihan niinkuin olisi talossa päässyt kamarin puolelle isäntien seuraan. Täälläkin on paperossit ja kahvikupit, on liinat pöydässä ja tauluja seinässä. Juha ei aavista, miksi kaikki paikkakunnan johtomiehet näin arkipäivänä ovat noin juhllallisesti kokoontuneet, paremmissa vaatteissaan ja pitkävarsisaappaissaan. Onko jokin kokous?

Juhan ei auttaisi näin istua. Jos nyt kotona olisi leipää ja heiniä, niin olisi Juhan tässä erinomaisen viihtyisä olla. Malttamattomana hän koettaa kanssa ottaa osaa keskusteluun, jonka perustaa hän ei vielä tiedä. Puhutaan Kuuskosken harjasta, mimmoinen se on miltäkin kohdaltaan. Kyllä Juha sen harjun hyvin tietää.

— Kyllä-mar se vaan hyvä puolustuspaikka on, sanoo Juha. —
Meinataanko sitä sitten semmoiseen tarvita?

— Tiedä, vaikka jo tarvittaisiin, sanoo yksi miehistä.

Ja niin Juha, sopivassa tilaisuudessa aina kysäisten, lopulta pääsee asiasta selville. Sota on alkanut. Sota — sitä sanaa ei sanota, se on niinkuin suuri, liian peloittava yhteissumma joistakin edellä käyneistä seikoista. Sota — onko se todellakin sotaa, kun punakaarti ja lahtarit ottavat yhteen. Eikö se ole vain jotain semmoista kuin suvella meijerin tykönä, mielenosoitusta. Eihän mielenosoittajille kukaan mitään voi, niitähän on niin paljon. Tuntuu mahdottomalta ajatella, että semmoiseen sakkiin ruvettaisiin ampumaan.

Pirttiin tulee uusia miehiä ja Rinne menee vastaan. Sillaikaa koettaa Juha kamariin jääneiltä udella tätä asiaa, melkein kuiskaten, ikäänkuin ei olisi rohjennut Rinnan aikana. Juhalla on kotona vähän huonosti asiat, kuinkahan tässä käy?

Pirttiin on tullut kuusi miestä, sieltä näkyy jo haulikon piippuja. Tähän asti oli kamariseura keskuksena, nyt se hajoo. Keskus siirtyy pirttiin, jossa on joukossa tavallisia nuoria sällejäkin. On linnassa olleitaakin, joita Juha tähän asti on vaistomaisesti pitänyt parempiin asioihin kelpaamattomina. Mutta nyt on ilmassa semmoinen suuri henki, joka pyyhkii pois entisyydet. Paperossin savu sakenee. Joukko on jo siksi suuri, että yksilö ja hänen erikoisuutensa katoaa. Tämän päivän tuntu kohoo, ei ole eilistä eikä huomista. Kun parikin uutta miestä saapuu, kasvaa joukkohenki aina kaksinkertaisesti. Suunnitellaan jo vahtivuoroja yöksi. Ihan kuin itsestään, kenenkään pyytämättä, jää Toivolan Juhakin Rinnelle yöksi. Jossain hyvin kaukana on se iltapäivä, kun hän lähti sieltä kotoa, kun ei ollut leipää eikä heiniä. Noilla miehillä on kaikilla vielä äsken ollut samanlaisia asioita. Nyt ei niitä ole.

Tämän paikkakunnan "punainen aika" on alkanut. Aamulla on jo Rinnan pihassa miehiä riveissä, jotka sitten etenevät eri suunnille aseita ottamaan. Iltapäivällä on jo ensimmäinen talollinen saanut pakkomääräyksen, hän tuo olkia — kasarmille; se sana on ilmestynyt käytäntöön päivän kuluessa. Miehet palaavat pyssymatkoiltaan, heitä on jo paljon, ei enää osaa sanoa, milloin kukin on tänne ilmestynyt. Tupakin savun seassa käy puheen porina, muistellaan mitä kussakin talossa tapahtui. On jo joukossa semmoisiakin sällejä, joita ei Toivolan Juha ollenkaan tunne. Rinne oleskelee eilisen seuransa kanssa taas kamarissa; se on esikunta. Kasarmi ja esikunta — niiden ympärillä leviää muu paikkakunta vieraantuneen näköisenä. Tuolla on Toikka, tuolla on Paitula. Mitähän kirkonkylässä on tapahtunut?

Toivolan Juhalla on yksi pieni painajainen, joka häntä melkein ärsyttää: on jo toista vuorokautta siitä, kun hän läksi kotoa. Tämä humina on herkistänyt hänen tunteensa. Hän ymmärtää, ettei hänen vielä tämänkään päivän kuluessa käy lähteminen! Syödessään voileipää ja perunakeittoa hän koettaa ratkaista kysymystä, kestävätkö lapset ja lehmä vielä tämän päivän. Tämän yhden iltapäivän ja tulevan yön.

Vaikka vyöry kasvaisi kuinka nopeasti, niin vaatii se kumminkin aikansa. Ja Juhan asian menestyminen edellytti jo vyöryssä melkoista suuruutta. Vasta kolmannen päivän iltapuolella se tapahtui.

Silloin kuului jo hyräilyä, vihellyksenä, äänekkäänä lauluna, lasten kimityksenä ja naisten hoiloutuksena, kuului maanteiltä hevosjonoista, sivuteiltä ja karjapihoista, että

raakaa sortovaltaa vastaan nousee maasta armeijasta jalon kansan parhaat voimat taistohon;

silloin tiedettiin jo mikä oli hallitus ja tunnettiin mitä merkitsi vapaus. Vapaudentunne karmi vilunväreinä vanhan Jussinkin koko olemusta, ohut ääni vapisi laulua tavoitellessa, kun pitkän kiusauksen jälkeen vihdoinkin hänenkin yksityinen vapautuksensa koitti; kun Pirjolasta vietiin Toivolaan heinäkuorma niin että heilahti vaan ja Juha itse kantoi Rinneltä runsaan taakan elintarpeita lapsille, jotka nälästä ja itkemisestä olivat puolipökerryksissä. Lopultakin saattoi Juha häiritsemättä antautua laajemman, aatteellisen vapautuksen asialle.

Silloin oli kaikki jo niinkuin perästäkin. Seuraavana yönä Juha näki Rinnellä Kalle-poikansakin, lihavan ja punakan tamperelaisen vosikan; se oli komppanian päällikkö. Mitään isän ja pojan suhdetta ei heidän välillään ollut; ei ollut sen edellytystä: Juhan äreätä isänvaltaa. Kalle puheli Juhalle niinkuin muillekin miehille. Aamulla hän lähti Kuuskoskelle päin.

Kuului jo kuiskeita: se-ja-se suuri herra ei enää ole elävien joukossa. Semmoisista ei paljoa puheltu. Puheltiin eri talollisten asioista ja olikkeista ja eriteltiin ajan kuluksi heidän kunkin luonteensa piirteitä. Huomenna tulee jo viikko siitä kun tämä alkoi. Paikkakunnan olotila oli ensi päivien aikana syvästi järkähtänyt, mutta järkytetty olotila muuttui pian vakinaiseksi. Tällä uudella olotilalla ei paikkakuntalaisten kesken ollut mitään erityistä nimeä, se oli sitä mitä se oli; sen yksityiskohdista vain arkaillen puhuttiin. Vasta valkoisten tultua kuultiin, että tämä oli kapinaa ja Suomen vapaussotaa.

* * * * *

Tätä sotaa tulee jo kestäneeksi seitsemän viikkoa. Ensimmäisten päivien kohonnut jännitys on jo aikoja lauhtunut monissa välinpitämättömissä sieluissa; kyydit, pakkoluovutukset ja lupaliput ovat jo totuttua tapaa, vain hiukan sävähdetään, kun hevonen nousee taloon ja reestä näkyy kiväärinpiipun tuttu pää lataustikkuihin ja punaisine ruususolmuineen. Mutta tulijoita puhutellaan tuttavallisesti ja heidän määräyksensä luvataan täyttää: tuttuja oman paikan miehiä, mikäs siinä... Ja sitten reki jo taas etenee pihasta. Kohta kai jo tulevat maidonottajatkin rintamalta päin.

Elämä on melkein yksitoikkoista. Ehtoohämärissä piipahdellaan talosta taloon, istutaan pirteissä ja jutellaan näkemyksiä kyytimatkoilta, toistellaan vieraspaikkaisten kaartilaisten puheita. Kaikesta puhutaan hymyillen eikä kukaan tahdo olla kenellekään epäystävällinen. Pidetään mahdottomana lahtarien etenemistä tänne — muuta nimitystä kuin lahtarit ei kukaan käytä. Joku on kyytimatkalla saanut tupakkia ja jakaa sitä toisille. Kuullaan että Paitulan herra on määrätty käymään Rinnellä neljästi vuorokaudessa; se nyt ei liikuta ketään. Joku sivullinen ajattelee salaa mielessään, että pieni nöyryytys tekee sille hyvää. Puhutaan, että Rinnan poika on kaatunut; sama sivullinen tuntee melkein hiljaista riemua, että sekin huligaani on poissa. Sivullinen näkee kaikki ne seikkojen sarjat, jotka tähän ovat vieneet. Hänelle tuottaa tämä aika hillittävää tyydytystä, kun tapahtuu juuri niinkuin pitääkin, eikä hänellä ole muuta tunnonvaivaa kuin hitunen malttamattomuutta. Pikemmin vain lävitse kaikki. Hän tietää, ettei kumpikaan puoli ole kykenevä voittoon. Sillä kaiken voiton ensimmäinen edellytys on se, että voittaa itsensä.

Näin joku pinnan alla pysyttelevä salainen sivullinen aprikoi, ja nyt hän jo alkaa hermoissaan tuntea, että asiat edistyvät. Elämä karttaa pitkälistä yksitoikkoisuutta, elämällä on yleensä hiukan intohimoinen luonne.

Tässä jatkuvassa huminassa Toivolan Juhakin yhä mennä rehjuu. Koko sodan aika hänet on nähty näillä tienoin punaisine nauhoineen ja killisilmineen. Häntäkin on ollut nyt toteltava monen talollisen, joka ennen ei ole antanut hänelle edes tavallisen sosialistin arvoa. Juha on mielellään läsnä kaikissa tärkeämmissä tilaisuuksissa silmät pystyssä ja suu ankarassa kureessa. Mielellään hän myös lähtee pakkoluovutuksille, vaikka oman talon isäntä jo lähetti esikuntaan semmoista sanaa, että "eikö teillä nyt siellä parempaa miestä ole kuin Toivolan Jussi". Moni antaisi mieluummin puolen taloan jollekin

toiselle, kun ei nyt sentään tarvitsisi vanhan Jussin käskettävänä olla. Jussi on jostain käsittämättömistä syistä erikoisen sietämätön ja vihattu talollisten kesken.

Juha ei omasta puolestaan niin kovasti vihaa talollisia. Ei hän muuta, kuin että he nyt näkisivät sen mitä hän on aina sanonut: että kansa on kaikkivaltias ja että toisten työn tuloksilla eläminen kerran loppuu. Ei ne sitä ennen kuunnelleet, ja jos hän meni kyökkiin, niin tuskin istumaan käskettiin. Ja vaikka hän olisi kuinka hevelin puheen antanut, niin ei muuta kuin ynähdettiin ja suunnattiin huomio muualle. Ja kyllä Juha on nyt sodan aikanakin huomannut, kuinka niitten sisällä kiehuu, kun hän menee määräystä viemään.

Semmoista se on ollut poloisen Jussin kohdalta. Tänä on jo moni salainen korva puhelimesta kuunnellen saanut aavistaa, mitä pian tulee tapahtumaan, mutta Juha ajelee vielä Niemisen Kallen kanssa pitkin kylää vällyjä keräämässä. Juhan näivettyneet aivot eivät ole kaivanneet mitään selkoa asiain tilasta. Hänellä on jo säästössä hyvän joukon kuudettasataa markkaa. Onhan siinä rahaa, mutta enemmän hän oikeastansa on ajatellut sitä tulevan nyt, kun kerran näin ruvettiin. Sillä vaikka hän nyt kyllä sen töllinkin saa taloksi metsineen päivineen, niin tarvitsisi hän silti rahaa paljon enemmän. Rupeaa vähän niinkuin pitkästyttämään. Hän on kyllä utterasti toiminut tähän asti ja toimii vieläkin, mutta vähän hitaasti tämä toimi käy. Rinne taitaa kanssa vähän katsoa omaa etuaan, sillä kun on aina isot rahat takanaan.

Näistä hän vähin puheli rinnallaan istuvalle Niemisen Kallelle. Mutta Kalle kuunteli häntä vain toisin korvin, vastaili haluttomasti, hyräili ja katseli eteensä. Ei missään eikä kenestäkään Juha ollut koko elämänsä aikana tavannut oikeata toveria...

On jo ehtoohämy, kun Juha saapuu saaliineen esikuntaan. Hän tulee ovesta sisään, partaisissa kasvoissaan äreä uhon ilme: hän on vanha mies, mutta hän sentään kulkee ja toimii — kyllä tässä hukka tulis, jos kaikki vaan täällä venyttelis. Toimia nyt täytyy, kun on toimen aika. Ei ole yhtään liikaa, vaikka Rinneska pyytääkin Juhaa kyökin puolelle kahville.

Kun Juha näin ryystää kahvia ja nauttii olostaan, on hänellä tavallisesti samanlainen tunnelma kuin ennen maailmassa semmoisena iltana, kun oli päivällä jostain saanut rahoja ja setelit näin kahvia juodessa suloisesti vaivasivat mieltä. Säännöllisen sujuvan toiminnan viehätys yhtäaikaa sekä hivelee että vaivaa. Täällä on turvallista, täällä on aina miehiä, lämpöä, ruokaa, kahvia, toimintaa. Aina täältä johonkin lähdetään, puhutaan televoionissa ja kaikki sujuu. Onko kyökissä puita tuotuna? Näkyvät olevan vähissä, Juhan pitää mennä hakemaan. Moniviikkoinen pauhina Kuuskosken rintamalta on sekin jo tuttua ja sujuvaa, se on tähän kuuluvaa, ilman sitä ei tämä olisikaan tämmöistä. Monisataiset hevosjonot tuolla jäällä liikkuvat kuin itsestensä, kenenkään lähettämättä; joskus tulee sana, että joku tämän paikan poika on kaatunut, ja se lisää omituisesti turvallisuuden tunnetta. Juha ei tahtoisikaan talolliseksi, näin on paljon mukavampaa. Juha ikäänkuin kääriytyy tähän tapausten humuun; mikään ei olisi luonnottomampaa kuin että hänen aivonsa ryhtyisivät laajemmalti arvioimaan tämän menon merkitystä ja seurauksia. Hänen on siinä sinänsä hyvä olla ja hän tuntee siihen joka tapauksessa turvallisesti hukkuvansa, kävi kuinka tahansa. Sillä mitä hän merkitsee tuhansien miesten joukossa, kuka häntä siinä voisi huomata? Hän menee noutamaan puita kyökkiin.

Toivolan Juha on toimielias, ja toiset esikunnan miehet katselevat ja puhuttelevat häntä aina suopeasti hymyillen. Juha huomaa sen ja ottaa suopeuden hiukan äreän näköisenä vastaan. Nytkin hän vasta äsken palattuuan jo menee puita noutamaan. Pirtin puolella loikovat miehet sängyillä, yksi istuu keinutuolissa ja lukee sanomaa.

Mutta nyt Juhan silmät omituisesti pyrkivät tarkastamaan esikuntamiehiä, hänessä herää ilkeä aavistus, että heidän rauhallisuutensa on teennäistä. Se oli semmoista jo äsken, kun Juha tuli vällymatkalta. Seinältä katselee jäykkänä naapuritalosta tuotu televoio, ja katosta riippuu pakolla laitettu sähkölamppu. Kukaan miehistä ei kiinnitä huomiota Juhan toimeliaisuuteen, on ikäänkuin he olisivat saaneet tarpeensa hänen typerästä ahertelustaan. Siinä ulos mennessään Juha tulee ajatelleeksi, että tätä tilannetta jo on kestänyt seitsemän viikkoa.

Mutta kaikki on sentään vielä ennallaan. On hiljainen ehto, Kuuskosken paukkinakin on hiukan tyyntynyt. Siellä ne aina vaan ovat lahtarit... Veräjällä on vahti. Tieltä kuuluu askelten rahinaa ja näkyvä hämyssä kaksi lähestyvää ihmistä. Toinen on mies ja toinen nainen, mutta hyvät turkit niillä on molemmilla, eivätkä ne puhu keskenään yhtä sanaa. Tuommoista on herrasväki; Paitulan herra on ehtootuurillansa itseänsä näyttämässä ja rouva on sillä aina mukana. Kuuskoskella harvenevat paukahdukset yhä. Onkohan nyt jotain erityistä, tuntuu niin semmoiselta.

Juha menee vajaan ja ottaa haluttomasti puita syliinsä. Mikähän nyt on? Hän seisahtaa ja katselee pimeyteen: tämä on vallankumous, minä olen vallankumouksellinen. Sitä oli mukava höpistä itsekseni silloin kun tämä alkoi, mutta nyt siihen sisältyy jotain semmoista, johon ei Juha tunne pystyvänsä. Kun saisi palata entiselleen; minulla on jo sentään rahoja kuudettasataa markkaa. Juhan mieleen sävähtää

kauhistava tunne siitä, ettei hän enää voi palata entiselleen. Paitulan herra menee juuri pirtin ovesta sisään, ja Juhan ympärille jää täyteläinen hiljaisuus.

Pirtin ovensuussa seisoo Paitulan herra tavanomaisen ylväässä herrasmiehen asennossaan, mustanpunaisena ja alaleuka jännitettyinä ulospäin. Rinne on ruvennut häntä taas kuulustelemaan. Juha menee taakkoineen hänen selkensä taitse ja kuulee kuinka herra sanoo jotain sähisevällä puhdilla ja ruumistaan itsetietoisesti nytkäyttäen. Juha vie puut kyökkiin, palaa sitten pirttiin ja sanoo siihen äsken kuulemaansa:

— Kyllä kapitaali on köyhälistön vapautta niin paljon sortanut, ettei se mitään tee, vaikka yks herra hiukan käveleekin.

Juhan lause töksähtää tuohon aitoon jännitykseen niinkuin köyhän sukulaisen sopimaton esilletulo. Rinne itse on sängyllä lynkäreilläään paperossi vasemmassa kädessä ja tekee semmoisen ilmeen kuin sanoisi herralle, että "te luulette meidän olevan tuommoisten Jussien varassa, mutta siinä te erehdytte". Ääneen hän sanoo Paitulan herralle, tehden samalla kärsimättömän liikkeen:

— No teidän ei tarvitse enää tulla tänne, jos luulette sen olevan terveellisempää. Saatte mennä.

— Hyvä, vastasi herra, kääntyi ja lähti. Rinne nousi myös sängyltä ja lähti ulos. Pirttiin jääneet olivat vaiti kukin asennoissaan. Toivolan Juha yksin yritti sanoa jotakin, mutta sitä ei kukaan tarkannut. Puhelin soi, Lähteenmäki nousi.

— Halloo — on — ei ole — en tiedä, lähti juuri äsken — no kuinka niin — eikö turkulaiset ole — lähteneet! mihinkä? — se on helvetin vale —

Lähteenmäki laski torven pois, mutta ei puhunut mitään.

— Sitä minä pelkäsin, sanoi Mäkinen.

Toivolan Juha tunsi levottomuutta, vaikkei mitään ymmärtänyt. Rinne tuli sisälle.

— Menkää te Toivola pitämään silmällä, ettei se lahtari pääse pesästänsä, sanoi hän Juhalle.

— Jaa kuka?

— Se joka äsken lähti. Onko soitettu? kysyi hän toisilta.

— Kyllä.

— Otanko minä kiväärin? kysyi Juha.

— Tottakai, vastasi Rinne naurahtaen omituisen äänekkäästi.

Toivolan Juha lähtee nyt Rinneltä viimeistä kertaa, vaikkei hän sitä vielä itse tiedä. On ehtimässä lopulleen kuusikymmenvuotinen elämä, joka kerran Mikonpäivän aikaisena yönä alkoi niin kaukaisessa entisyydessä, ettei uskoisi sillä olevan mitään elävää yhteyttä tämän sotaisen nykyisyyden kanssa. Siellähän silloin loimotti pärevalkea, siellä Nikkilän vanha Penjami röttimekkoineen vietti päiviään omakeittoisen viinan juopumuksessa, pieksi kolmatta vaimoan ja hallitsi taloan, ja taivaan ja maan vahvuudesta huokui syvä talonpoikainen rauha. Siitä pojasta, joka siellä silloin syntyi — kaikki muut sen talon silloiset ihmiset ovat jo rauhaansa nukkuneet — siitä pojasta tuli tuo sosialisti, joka tuossa vaeltaa. Hänen aivonsa olivat yksinkertaisinta lajia ja hänen tietoisuutensa oli kovin näivettynyt, mutta hän on kumminkin jaksanut läpäistä tuon kuusikymmenvuotisen elämänkauden, jonka tiedämme olevan vaihe- ja kehitysrikkaimpia kansamme historiassa.

Kun hän nyt tuossa menee pimeällä talvitiellä partoineen, silmineen, kivääreineen, niin näyttää siltä, kuin ihmiskunnan kehityksen menninkäinen olisi istahtanut hänen laihoille hartioilleen, työntänyt kielen suustaan ja kovasti tempoan ja riuhtoen olisi ratsastavinaan Toivolan Jussilla. Ja näin katsoen ei Jussi ole niinkään vastenmielinen yksilö, vaan herättää pikemminkin leikillistä myötätuntoa. Sillä kuinka monesti onkaan sama menninkäinen asianomaisen aavistamatta koomillisesti virnaillut semmoistenkin yksilöitten olkapäillä, jotka kulkevat tietänsä korkea otsa syvän viisauden kurtuissa.

Jonkinlaista yksinäisen avuttomuuden tuntua on Toivolan Jussin mielessä, kun hän siinä saapastaa Paitulaa kohden. Tärkeitä asioita on nyt tulossa tänä Maarianpäivän yönä, vaikkei Jussilla ole selvää aavistusta, minkä suuntaisia ne ovat. Mutta sen hän aavistaa, että hänet on ikäänkuin sysätty jonnekin, jonne ei kukaan muu olisi viitsinyt mennä; että häntä huonosti palkitaan kaikista puitten kantamisistaan ja muista ahertamisistaan. Sehän on ollut Jussin kohtalo kautta hänen elämänsä, ettei kukaan ole hänestä huolinut. Kaikki hänen yrittelynsä ovat aina tulleet ikäänkuin sopimattomaan aikaan, sille ei ole

voinut mitään ei Jussi eivätkä muut ihmiset. Muilta ihmisiltä sujuu niin luontevasti sekä nouseminen että laskeminen; niitten onnettomuuksissakin on aina jotain semmoista, joka on otettava täydestä. Mutta Jussi tuntee, että hänen niin onnessaan kuin onnettomuudessaan on aina jotakin karsasta, ikäänkuin mautonta. Niinkuin tämäkin rahantienaus nyt täällä ja tämä muu lupaava nousu: saadaan nähdä vaan, ettei niistäkään lopuksi mitään koidu... Silloin kun vaimo kuoli, käväisi Toivolan Jannen olemuksessa jonkinlainen hyvän sopusoinnun laine. Hän tunsii silloin, kuinka hän oli hyvä lapsille, ja mielen täytti varmuus, että nyt eläminen rupeaa sujumaan, semmoisen tapauksen pohjalta. Mielikuvitus suunnitteli, kuinka kaikki käy helposti niin ja niin, nyt kun äiti on poissa. Niin näyttikin käyvän, ja erikoisen lupaava enne oli se, kun tyttö pääsi oikeaan täysiveriseen herrasväkeen. Juha tunsii siihen aikaan itsensä niin voimakkaaksi, että hän ilman mitään vaivaa saattoi pitää kymmenen markan seteliä hallussaan viikkokausia, ostamatta sillä mitään. — Niiltä ajoilta on Juhan mieleen ihmeellisesti jäänyt, että oli kovasti kirkkaat kuun paisteet... Se oli Jussin elämänkin kirkkainta aikaa. Mutta kun tyttö sitten sillä lailla meneytyi, niin kaikki romahti entiselleen ja Jussi heräsi vanhaan tuttuun oloon, joka aamusta iltaan sisälsi yhtä ja toista muuta, mutta ei tyydytystä. Siinä olossahan täytyi Juhalla aina olla jotakin hapuultavaa, jotakin semmoista täytettä, jossa kyllä oli tylsä sivutuntu, niinkuin simsettien kaulaan laittelemisessa, mutta semmoista piti olla, sillä häntä olisi muuten pidetty yksinkertaisena. Ja sehän Jussin itsetuntoa sentään aina hiveli, ettei hän ollut yksinkertainen, että hänellä oli juonia enemmän kuin monella muulla... Täytteeksi tuli "toi sosial-temokraatin aate", jota sitten jauhettiin monella pirtin penkillä, niinkuin ennen "tota autuuden asiaa".

Jussi oli noussut jäältä ja saapuu Paitulan pihaportille. Talo on hiljainen ja pimeä. Yli salmen kiiluvat Rinnen esikunnan tulet ja kaukaa kirkonkylästä loimottaa kaksi suurta ulkolamppua. Niiden takaa kuuluu Kuuskoskelta tasainen lievä paukutus, ja jäältä nousee yksi hevonen Paitulaa kohden. Sitä yritetään juoksemaan ylämäessäkin. Se lähestyy, ja Jussi näkee kiväärinpiiput ja kahdet turkinkaulukset.

— Keitäs siinä on? kysyy Jussi äreästi.

Kaulusten sisältä ei kuulu mitään ja hevonen lähtee taas juoksemaan.

Sitten kuluu kokonainen tunti, niin ettei näy ketään, tulet vain tuikkivat salaperäisinä ja laimea paukkina on kuin tämän juhlayön ankaraa puhelua. Toivolan Juha saa rauhassa tarkastella Paitulan nurkkia ja kuvailla mielessään sen herran elämää, joka Juhan mielestä on kauttaaltaan niin kovin käsittämätöntä. Paitulan herran järki, varallisuus ja yleinen elämäntapa — Juha on näkevinään ne seikat edessään, ja häntä melkein ärsyttää se epäsointu, joka hänen mielestään niissä vallitsee. Hän muistaa monta tapausta, kun hän on tullut tekemisiin Palmunkreenin kanssa. Sen nimikin on semmoinen — Palmunkreeni taikka Palmunoksa — miksikähän sekin muuttamisesta tuli.

Köyhälistö ja Paitulan herra — kuinka avuton tuommoinen herra onkaan köyhälistön edessä. Tuon herran järki ja suunnitelmat, kun sekin koettaa tässä maailmassa menestyä — ja toisaalta köyhälistön järki. Herran järki muhii tuolla kamarissa, mutta köyhälistön järki ikäänkuin lainehtii kautta maailman.

Taas tulee hevosia tännepäin. Niitä onkin nyt rahinasta päättäen pitkä jono. Mitäs hevosia tuolta päin noin paljon tulee?

Kun etumaiset reet pääsevät Juhan ulottuville, kysytään sieltä karkeasti:

— Oleks äijä nähny tästä menevän kahta roikkia?

— Kyllä tästä kaks meni tunti takaperin.

— Helvetin kätyrit — mikses niitä pidättäny?

Kun taas on mennyt kolme-neljä hevosta, kysytään jälleen:

— Olek-sä äijä nähny kahta pomoo, ku meni täst' ohi?

— Olen kyllä minä ne nähny.

— Kuin kauan siit o?

— Tuntin väarti.

Läähättäviä hevosia menee yhä. Niissä retkottaa viisi ja kuusi, jopa kahdeksankin miestä. Naisia istuu miesten sylissä. Jostain reestä sanotaan: "Siivoo nyt äijä ittes, nyt on rintama puhjennu." Mutta se ei tee Juhaan mitään vaikutusta — hän on joukkovaikutelman lumoiissa. Samantapaiset lauseet ja kysymykset uudistuvat aina vähän päästä.

— Onk-sul äijä lahtari kierrokses, vai mitä sä siinä kukkoilet?

Juhan pitäisi käsittää, että nuo hevosjonot ovat pakenijoita; ja ehkä hän sen jossain alitajunnassaan tietääkin. Mutta pääasiassa on hänen mielensä vire juhlallinen. Kun hän näkee tuommoiset joukot, on samantekevää, ovatko ne etenemässä vai pakenemassa. Juhlallinen nousuntunne valtaa vanhan Jussin, hänen näräinen perusluontonsakin lientyy, huulet pyrkivät hölpättämään ja aivot tapailevat vaistomaisesti joitakin sanoja: köyhälistön — kansanvallan — armeijasta — voitto meitin on —

Mutta heti kun viimeiset hevoset ovat painuneet näkymättömiin, tuntee Juha olonsa epävarmaksi. Ennen pitkää hän selvästi pelkää. Paitulan pimeät huoneryhmät ja läheinen kankaan laita ovat ikäänkuin päässeet hänestä voitolle, ne ovat Paitulan herran puolella, Juha on jäänyt yksinänsä pimeälle raitille. Rinnan tuletkin välkkyvät sillä lailla kuin eivät tahtoisi tietää Juhasta mitään. Tuossa pimeässä rakennuksessa se herra jossain on tällä hetkellä. Jos se sieltä nyt hyökkäisi vaikka paljain käsin, niin ei Juha voisi sitä estää. Juha on salaa pääsevinänsä näkemään, kuinka herran ajatus toimii tuolla sisällä, ja hänen tajunnassaan on herra nyt tämän paikkakunnan keskeisin henkilö — herra ja hän kahden, vastatusten. Kesken kaiken värähtää Juhassa kevyt ärtymyskin, kun hän on näkevinään Paitulan herran salaisen, kiivaan ajatustoiminnan. Sillä on semmoinen herran pää, jolle ei voi mitään; vaikka sen tappaisikin, niin se pää on vielä ruumiillakin, ja tappaja tuntisi sittenkin olevansa alakynnessä. Ne ovat juuri ne herrojen päät — (Juha on näkevinään niitä suuren joukon ikäänkuin jollain lavolla) — ne ne ovat, joiden katsanto aina köyhälistöä härnää... Tässä yhteydessä Juha yhtäkkiä huomaa, että Kuuskoskella on aikoja sitten lakannut paukkumasta. Äsken sieltä tuli pois semmoiset jonot, nyt siellä on ihan tyhjää. Juha ei nyt osaa ajatella, että siellä olisi lahtareita, siellä on semmoinen hirvittävä tyhjyys, joka lyö ja syö hänet. Ja tuossa muutaman sylen päässä on Paitulan herran pää. Nyt on Juha yksin, Paitulan herra ja tuo tyhjyys ovat liitossa, ne ovat yllättäneet Juhan, ne nauravat. Ja Rinnan tulet näyttävät kuolleilta.

Juha lähtee kävelemään rantaan päin, vaikka hän hyvin tietää, ettei hän tästä mihinkään uskalla yksin lähteä. Hän ei uskaltaisi mennä Rinnellekään, hänen on oltava tässä vaikka aamuun asti. Tässä talon hengessä on sittenkin turvallisinta, kävi kuinka tahansa.

Taas kuuluu rahinaa rannasta päin. Sieltä nousee taas yksinäinen hevonen. Äkillinen kauhu valtaa Juhan. Äskeiset elämykset ikäänkuin huutavat jälkeensä, että se hevonen on hänelle vaarallinen, että siinä se nyt tulee. Ne edelliset menijät ovat jo kaukana. Juha on nyt näitten vallassa. Kiväärit näkyvät olevan näilläkin.

Ne kääntyvät portille päin. "Siinä se saatana on", supisevat miehet keskenään ja rupeevat pidättelemään hevostaan. Juhan sydän hakkaa ja ajatus luo nopeasti vankan vakaumuksen, ettei Juha ole tehnyt kellekään pahaa, ei kellekään. Miehet pysähtyvät ja toinen sanoo lyhyesti: "salamurha". Juha kuulee kyllä sanan, mutta ei oivalla siitä mitään, polvet vain vapisevat. Mies toistaa lujemmin: "salamurha".

— Jaa — jaa mikä salamurha? sammaltaa Juha.

— Mikä helvetin pölvästi sinä olet, kunnes tiedä tunnussanaa? — Mies on puhunut niin ripeään, ettei Juha ole ymmärtänyt, vaan menee lähemmäksi ja sanoo niin lämpöisesti kuin osaa: "Häh."

— Kuka sun tänne on käsenyt? kysyy mies.

— Rinne mun käski, sanoo Juha niinkuin vastaisi syytökseen.

— No pysy sitten siinä ja pidä hevosta.

Ne ovat pulskia, hiukan herrahtavia miehiä. Yksi on hyvin sirokasvoinen ja lakin alta näkyvä leikkaamaton hyvin kihara tukka. Se mies ei puhu mitään, seuraa vain toisia. Yksi kolkuttaa, toiset seisovat ulompana. Kolkutusta seuraa hiljaisuus. Sitten toinen kolkutus ja heti sen perästä paiskautuu ovi uhmaavasti selälleen. Kaksi menee sisään ja se sirokasvoinen pitkätukkainen jää ulkopuolelle. Juhan tekisi kovasti mieli lähestyä sitä, että saisi sanoa sille jonkin hyvän sanan, oikein toverillisen sanan, mutta hän ei uskalla. Paras vaan pysyä tässä portilla — ei hän ole tehnyt kellekään pahaa. Kyllä hän hevosen pitää uskollisesti — pian ne jo vissiin menevätkin — ja kyllä ne herran vievät. Juhan tulee huokeampi olla — hän ei ole tehnyt pahaa kellekään.

Jo pamahtaa ovi auki ja herra tulee ulos etumaisena, perässä tulevat ne kaksi. Herra astuu epäröimättä, niinkuin tietäisi mihin menee, tulee jo Juhan kohdalle, mutta ei katso päin. Toinen niistä kahdesta ohjaa sitä kiväärinpiipulla rekeen kuskipukille. Se sirokasvoinen pysyttelee vähän sivulla, ja kun herra on ottanut ohjokset ja ne kaksi istuneet reen perään, hypähtää hän vantiksille. Sitten lasketaan alas jäälle, samaa tietä, jota tultiinkin.

Juhan täyttää niin valtava hyvätunne, että tekee mieli vaipua istualleen. Hänen ei ole käynyt kuinka eikä hänen käykään. Paitulan herra vietiin ja Juha jäi kaikkeen rauhaan. Siitä haukkuivat, kun ei tiennyt tunnussanaa, mutta se oli hyvä vaan, ettei tiennyt, pysyy niin ulkonaisena kaikesta. On

niinkuin hän saisi koko talon haltuunsa nyt kun herra vietiin, on niin turvallista ja mukavaa. Tässä hän oleileekin niin kauan kun näkee mitä tapahtuu — Kuuskoskelta vaan ei kuulu mitään.

— Mutta mitäs ne nyt siellä rannassa tepperehtävät? Hevonen on pysähtynyt, puhutaan, tiuskataan ja samaan menoon pamahtaa laukaus. Pamahtaa vielä toinenkin ja sitten kuuluu muminaa. Hevosta hillitään. Juhan polvet loksahtavat, hän ei ajattele mitään, mutta hän tuntee, että Paitulan päärakennuksessa ihan hänen selkensä takana vallitsee outo ankara herran-pää ja uhoo henkeänsä juuri päin Juhaa. Ja sen pään rinnalla hyörii Paitulan rouvan pää. Ja Juhan sisältä on äkkiä sammunut koko se puoli, josta taanoin kuului, että "minä en ole tehnyt pahaa kellekään".

Hevonen nousee takaisin täyttä laukkaa, reessä istuvat ne kolme äskeistä. Ne painaltavat ohi talon mitään puhumatta. Ja kun Juha kauhun ja avuttomuuden tyrmistämänä yrittää juoksahtaa niiden jälkeen, kuulee hän jo takanansa toisen hevosen askeleet, huudetaan: seis! Reestä nousee mies ja nainen, mies juoksahtaa Juhan luo.

— Kuka sinä olet?

— Minä olen Johan Toivola — Rinne mun tänne käski. En minä ole kellekään pahaa tehny.

— Älä rähjä — seiso tässä ja pidä hevosta — ammu jos joku tulee.

He menevät kiireesti sisälle samasta ovesta, josta herra äsken tuotiin. Juha tahtoi mennä perässä, kauhistaa jäädä tähän, vaikka saakin pitää kiinni hevosen suitsipielestä. Vaistomaisesti hän hyväilee hevosen otsatukkaa ja kohentaa ränkiä, mutta kaikki aistit ovat jännittyneinä hämärän yön kylläisyyteen. Tietoisuudesta on pudonnut pois kaikki viimeaikainen; esillä on sama olemus joka on läsnä silloin kun salama räjähtää hyvin lähellä.

* * * * *

Tämä oli se yö, jolloin rintama murtui Kuuskoskella ja voittajien joukot alkoivat vyöryä tähän pitäjään. Kello yhden aikaan alkoi taas kuulua paukahduksia, kun voittajat ammuskelivat Kuuskosken kujille jättäytyneitä kapinoitsijoita. Nämä jättäytyneet olivat muuten herttaista väkeä: he eivät olleet tietävinään mistään vihollisuuksista, heidän mielensä oli kummallisesti heittäytynyt siihen tilaan, ettei heidän käy kuinkaan, ettei heihin kukaan edes huomiotaan kiinnitä tällaisessa menossa. Mutta heidän kävi ikävästi, sillä Kuuskoskella ei juuri otettu vankeja. Kun ei tunnussanaa tiennyt, niin ammuttiin, ja siinä kiireessä taisi saada loppunsa moni syytönkin. Mutta Toivolan Juha vaelsi silloin jo kapeata aidanvierutietä syvällä metsässä. Kahden puolen seisovat puut ja näreet vaimentelivat niitä jännittäviä kauhuja, joita Juha kylän aukeilla oli kokenut. Tämä kuusinen taival oli aina pysynyt vanhoillaan, ja jos olisi päässyt täällä salaa näkemään vaeltavan Juhan silmiä, olisi vuosien kuluessa monesti saanut hymyillä niiden ilmettä.

Nyt on vanha Jussi lopullisesti vapautunut kapinallisesta mielialasta. Himmeinä kuuluvat laukaukset eivät enää vähääkään kiinnitä hänen mieltään, hän on metsän turvissa, tuolla syvemmällä on hänen viheliäinen tuttu kotonsa. Ja hän tuntee vahvasti, ettei hänellä loppuiällään enää tule olemaan muita pyyteitä kuin saada elää ihan itsekseen. Ja kun hän kerran pääsi tänne asti niin pahoista paikoista kuin äskeiset olivat, niin kuluu hänen elämänsä nyt varmaan rauhassa. On sentään hyvä, ettei hän ole tehnyt kellekään pahaa.

* * * * *

Kun ryöstäjät vielä viipyivät Paitulan päärakennuksessa, lähestyi jäältä päin jo pakenevien moninainen jono, josta yön hämärässäkin karkeasti henkäili sekä hätä että alakuloisuus. Siitä Juha vasta oikein tuli ajatelleeksi, mitä oli tapahtumassa, ja hän alkoi hullunkurisesti pöykähdellä, niinkuin lammas, joka on hairaantunut laumasta. Sillä tämä lauma ei enää ollut Juhan, ei hän tällaisessa osannut olla; puuttui Juhalle välttämätön turvallisuuden tunne. Kiväärin perä alkoi polttaa kämmentä: tuolta lähestyivät nyt nuo ja tuolta sisältä voivat tulla nuo, tuolta näkyy Rinnan tuli, mutta en minä sinne pääse enkä uskalla mennä. Hätä, hätä! Juha hiipii vaunuvajaan, laskee kiväärin pimeään nurkkaan ja kuuntelee lähestyvää rahinaa. Jo kuuluu ihmisääntäkin, kuuluu lapsen itkua ja vaimon valitusta ja ihan yhtä tasan niitten kanssa jotakin aivan muuta puhetta. Oman vapisevan hengityksensäkin hän kuulee; ja kivääri on siinä käden tuntuvilla niinkuin epäluotettava olento, joka voi lähteä ja ilmaista hänet.

Nyt tulevat ne sisältä ja kiroovat, kun ei häntä näykään. "Olikos se saatana lahtari? Jumalauta, se saa leipäkortin."

Kuinka nyt käy? Herra Jumala taivaallinen isä! — Mitä minä sanonkaan — minä en käynyt ripillä viime suvena. En minä kuole, en minä kuole. Ripille, ripille — minä menen ripille oitis kun täältä pääsen. Rahinaa ja mulinaa yhä kuuluu. Ei voi enää erottaa niitten ääntä, jotka sisältä tulivat. Hakevatko ne

Juhaa? Herra Jumala, kun hän pääsisi ripille, sitten saisi tulla mitä hyvänsä. Vilu kouristi vanhoja sääriä, nälkä heidytti.

Juha seisoi nurkassaan vielä pitkät ajat sittenkin kun melu ja rahina jo oli häipynyt. Mielikuvitus oli yhä näkevinään liikkujia talon vaiheilla. Paitulan rouva siellä tuntui toimekkaasti häärivän joittenkin vihaisten herrojen kanssa — semmoisten, jotka aina ymmärtävät väärin, vaikka niille mitä sanoisi. Arkailien Juha hiipi vajan ovelle, ja kun ei kuulunut eikä näkynyt muuta kuin himmeä yö, uskalsi hän astua tanhualle. Yö huokui vielä sitä, mitä äsken oli tapahtunut ja tuntui odottavan uutta. Rinnan valot olivat sammuneet, mutta kirkonkylän valot vilkuttivat yhä Kuuskoskelta päin, ikäänkuin ilmaisten, ettei vielä ole palattu mihinkään entiseen Maarianpäivä-yöhön.

Tämä vaihe ripillemeno-aatteineen oli siis ohi. Kivääri oli jäänyt nurkkaan, ja nyt vasta Juha tunsii olevansa tekemässä ilmeistä pahaa, kun hänen puutunut ajatuksensa arvioi monikohtaista matkaa täältä kotiin. Kun vain pääsisi tästä talon piiristä pois! Hän laskeutuu hiljaksensa jäälle päin ja kuulostaa tarkoin voidakseen tarpeen tullen paeta sinne kiväärinsä luo. Hän ei ole eläissään ampunut laukaustakaan eikä ampuisi nytäkään, mutta kumminkin sanoo vaisto, että tällä hetkellä hädän tullessa kiväärin parissa sittenkin on turvallisempaa, ikäänkuin rehellisempää. Ahteen puolivälissä tulee aavistus: tänne päin ne toivat Paitulan herran. Ei, ei hän jätä kivääriänsä. Hän palaa juoksujalkaa takaisin, kopeloi aseensa ja lähestyy uskaliammin rantatörmää.

Mustaa häämöttää hangella tiensivussa siinä missä ranta-ahde päättyy jäälle. Juha lähestyy kivääreineen; ympäröivä yö ikäänkuin kehoittaa, se ikäänkuin omasta puolestaan tahtoo näyttää tätä hänelle. Kauhuun sekoittuu juhlallisuutta ja uteliaisuutta. Jo näkee selvästi: se makaa selällään, niska taakse taipuneena, rinta ja vatsa korkealla. Oikean käden on nostanut ylös, niinkuin nukkuessa; vasen on suorana lumella. — Tuo on Paitulan herra, äsken se oli Rinnellä ja puhui sillä lailla. Juhan mieleen ei ollenkaan tule murha eikä sen tekijä, tuota herraa hän vain kavahtaa. On niinkuin hän siinä hangella näkisi tuon kuolleen herran järjen koko ärsyttävässä, ylivoimaisessa suuruudessaan.

Juha pelkäsi kovasti ja ajatus tapaili puolustusta: minä katselen ruumista, kyllä kai minä nyt ruumista saan katsella. Jos tähän nyt tuli kuka hyvänsä, niin tietysti ruumista ensinnä katsellaan. — Ja hän silmäili arasti ympärilleen, ikäänkuin siinä jo olisi ollut joitakuita. Herran ruumis järkineen jäi taas sivuasiaksi. Hämyinen yö ikäänkuin kysyi: uskallatkos lähteä tästä poispäin? tätä on pitkä matka avointa maata, ennenkuin pääset omaan korpeesi; sitten olet kyllä turvassa. Ja kiväärisi? mihin sen panet?

Juha kaarsi ruumiin ohitse, kurotti kiväärinsä sen sivuun niinkuin jonkun käskystä — ja sitten juoksujalkaa poispäin. Kuuskoskella paukahti. Vanha Jussi mennä läähättää jäätä myöten tietä osaamatta, pyrkii vastarantaan tien nousun kohdalle. Nimetön vaara on aivan niskan takana ja mieli hakee turvaa siitä, että hän jätti kiväärin sinne ruumiin viereen. Hänellä ei ole mitään käsitystä tästä tilanteesta, ei muuta kuin: kotiin, sinne niin, entiselleen. Mielessä vilahtaa lapset ja vaimo-vainaa, joku sopuisa pyhäämun hetki ... elämä voi vielä menestyä. — Samassa hän kompastuu käsilleen, vanha tyrävika painahtaa esiin, vettä tulee silmään. Kaksi vihaista laukausta pamahtaa Kuuskoskella. — Mitä minä olen teille ihmiset tehnyt, että te minua vainotte? Sosial-temokraatti minä olen... Juha levähtää hangella.

Etäämmällä viittatiellä kuuluu taas menevän uusia pakolaisjonoja. Niistä Juha saa jonkinlaista tukea, niin että hän taas jaksaa nousta ja lähteä tarpomaan tiensuuntaa kohden. Kivääri on jäänyt jo kauaksi, se löydetään siitä ruumiin vierestä eikä mitenkään voida ymmärtää, kuinka joku on sen siihen pannut.

Kahden aikaan Juha pääsi tölliinsä ponnistusten uuvuttamana. Hän ei ollut viikkoon käynyt kotona, ja kun tyttö oli päästänyt hänet sisälle pirttiin, tuntui tunkkainen yöilma kovin viihdyttävältä. Hän otti tulen lamppuun ja näki silmillänsä pitkin pirttiä pientä kurjuutta, joka johtui saamattomien lapsukaisten taloudenpidosta. Jotakin ne olivat yrittäneet keitellä ja laitella. Voita, jonka hän viime kerralla oli paperissa tuonut Rinneltä, ei oltukaan pantu pyttyyn, sen jätteitä vetelehti vielä samassa paperissa perunankuorien ja silakanperkeitten seassa. Paikattujen ja jälleen rikkuneitten peitteittensä alla kyyhöttivät lapset yhteisellä olkivuoteellaan jäähtyneessä huoneessa. Olivat huonoja metsästä asti puita noutamaan — tuoreita puita.

Kaikki tämä tuttu, koko elämän iän kestänyt kurjuus oli kumminkin tänä Maarianpäivä-yönä vanhalle Jussille viihtyisä. Toi tyydytystä turtuneeseen olemukseen tieto siitä, että ne hommat siellä nyt olivat loppuneet, ei tarvinnut enää siellä rehjata. Oli hän mitä hän oli, sekin — ja niin se nyt meni. Nyt on otettava uudet keinot.

Haettuaan jotakin syötävää nukahti Juha siinä hurskaassa luulossa, että tästä nyt ilman muuta vaan oli uusi elämä alkava.

Ja uusi elämähän siitä alkoikin heti kun päivä valkeni. Kokonaisia voimakkaita elämäntiloja oli

yhtäkkiä pyyhitty pois ja tyystin unohdettu. Kylistä lähti isäntiä parhaat turkit yllään ajelemaan kirkonkylille päin, heitä seisoskeli siellä kaikkialla, kunnantuvalla, kansakoululla, seurantalolla. Jos heidän suhteensa entiseen tilanteeseen oli kaikessa hiljaisuudessa ollut hiukan epäselvä, niin oli se nyt tähän uuteen nähden selvää selvempi. Vankeja kaiken ikäisiä ja näköisiä oli jo ehditty poimia pitkin pitäjää ja aamuhämärissä oli muutamille jo ehditty antaa heidän ansaittu palkkansakin. Monesta lempeäluontoisesta isännästä oli tuo pikainen palkanmaksu kyllä ensin hiukan outoa; kun kuultiin, että joku tuttu äijä taas oli ammuttu, niin sävähdettiin. Mutta pian siihen eläytyivät aremmatkin ja koettivat jo näyttää muita rivakammilta. Sivumennen vain kuiskattiin ja naurettiin...

Huvittavinta oli sivulta katsoa niitä työläisiä, jotka eivät olleet kapinaan yhtyneet, niitä oli mökeissään siellä täällä pitkin pitäjää. He olivat kyllä yrittäneet olla kovin varovaisia puheissaan, mutta heidän kehitysasteellaan on ihmisen liian vaikea peittää todellista mielenlaatuaan, ja niin oli heiltä pitkin aikaa päässyt vaarallisia puheita, jotka nyt vaivasivat heidän omiatuntojaan. Silmät seisoen ja kovin vähäpuheisina he nyt yrittivät pysyä niin huomaamattomina kuin suinkin. Monet talolliset olivat kyllä kapinan aikana suullaan puhuneet pahempaakin, olivatpa antaneet lahjuksia ja tehneet toisistaan ilmiäntojakin, mutta sehän oli vallan toista se, sillä eihän kenenkään päähän pistänyt epäillä talollista kapinoitsijaksi. Mutta kun sattui olemaan työläinen ja oli tullut vähänkin soittaneeksi suutaan, niin se oli hullumpaa. Miehet tallustivat kiireen kaupalla kutsuntaan ja akat pysyivät varjossa. Useita semmoisia akkoja kumminkin pidätettiin ja lähetettiin pohjoiseen, ja toiset olivat sitä enemmän kauhuissaan, kun S. K. vilahti ikkunan ohi.

Paitulan herran murhakin oli selvitetty tuossa tuokiossa. Ruumiin vierestä löydettiin kivääri ja Rinneltä, josta lähtö näkyi tapahtuneen kovin kiireesti, löydettiin miesten kivääriluettelo. Se osoitti, että kivääri oli kuulunut Johan Toivolalle. — "Sekö saatanan kampura sen työn on tehnyt!" — Paitulan rouva oli sitäpaitsi nähnyt Jussin yöllä heidän portilla.

Toivolan Jussin äly on aamulla kirkkaampi kuin illalla. Heti kun hän heräsi, ymmärsi hän myös, ettei hänen asiansa vielä ollut tällä hyvä. Milloin tahansa sopi odottaa tänne vieraita.

Kun Jussi istui pirtissä, kääntyi hänen silmänsä alinomaan oviseinään. Mutta oviseinässä ei ollut ikkunaa eikä siitä nähnyt tielle päin; Jussin oli tavan takaa käväistävä pihamaalla. Lehmä sai yhtä mittaa heinätukkoja, sitä suittiin ja sonta ajettiin tyystin pois. Harvoin oli tämä asumus nähnyt semmoista toimitelaisuutta kuin tänä Maarianpäivänä. Mutta ketään ei vaan kuulunut.

— "Nyt siellä on löydetty se kivääri siitä ruumiin vierestä — oliko se hyvä vai paha, että minä sen siihen jätin? — pahempi ainakin olisi ollut, jos olisin sen sinne nurkkaan jättänyt." — Mutta siinä tulee Jussin mieleen, ettei joku herra tai talollinen olisi kivääriänsä sillä lailla jättänyt; ettei niitten mielessä voi ollenkaan semmoista kysymystä herätä. Kun joku herrapoika sen siitä löytää, niin sitä ärsyttää ja naurattaa, kun se vainuaa siinä jotakin moukkajärjen keksintöä, jonka ajatus semmoiselle itselleen on mahdoton käsittää. — Todellakin: Toivolan Jussi ja joku herrapoika! On vaikea keksiä mahdottomampaa, särähtävämpää, mieltäetovampaa henkistä rinnastusta. Sen Toivolan Jussi oli ikänsä kaiken niin vahvasti tuntenut.

Luonto kumminkin joskus järjestää semmoisia soraisia tilanteita, ikäänkuin tahallaan purkaakseen niihin joitakin salaisia sanattomia totuuksiaan, ihmisten koettaviksi. Maarianpäivän iltapuolella lähestyi Jussin mökkiä kaksi terve-ihoista, valkohampaista nuorukaista erään paikkakuntalaisen, Pirjolan, opastamina. Jussi huomasi heidät navetan ikkunasta, kun he jo olivat pihaveräjällä. Hänen sopi sieltä katsoa miesten kasvoja heidän huomaamattaan ja hän tunsu verensä seisautuvan. Tämä oli uutta. Juhalla ei ollut mitään selvää mielikuvaa vihollisesta. Hän kyllä oli ajatellut talollisten poikia ja herrapoikia, mutta hän ei tällöin nähnyt niitä minään kokonaisuutena, vaan jokseenkin vaarattomina vastapuolen olentoina, yksityisinä, hiukan tyhminä. Mutta näillä oli yhtäläiset lakit, vyöt ja hihnat; näitten takana oli koko se yhteiskunta, jota Juha vieroksui. Nyt hän on niitten käsissä, ei muuta kuin pysyä täällä navetassa, kunnes hakevat. — Minä olin Paitulan herraa vahdissa; tuossa suojassa on tuon Pirjolan heiniä.

Pirjola kuuluikin juuri seisovan navettasuojan edessä ja sanovan: — Jaa'a, siinä on kanssa meiltä tuotuja ruohoja.

— Onko hän ryöstänyt ne teiltä? kysyi vieras puhtaalla ja kankealla kielellä.

— On kyllä vaan.

Toinen vieras oli silleikaa pirtissä ja näki hänkin sen pienet kurjuudet, vaikka eri silmillä kuin Juha. Hän kysyi tytöltä: — Missä sinun isäsi on? — En minä tiä. — Kuinka et tiedä? — Tyttö ei parhaalla tahdollaankaan osaisi siihen vastata. Vieras kääntyi poikaan päin ja kysyy: — Tiedätkö sinä missä isäsi on? — E'. — No onko isäsi ollut kotona äskettäin? — O'. — No kuinka sinä et sitten tiedä, missä hän on? tiuskaa vieras ja astuu lähemmäksi. Poika rupeaa poraamaan. — No älä nyt huuda, en minä sinua syö.

Sillaikaa seisoi Jussi navetassa oviseinälle painautuneena, niin ettei Pirjola ovea avatessaan ensin nähnyt muuta kuin lehmän. Mutta pian hän jo keksi vastenmielisen tutut killisilmät ja huudahti äänellä, joka ilmaisi sekä vihaa että reippautta:

— Täällähän se on toisen punikin seurassa.

Se joka oli pirtissäkin käynyt tuli myös ovelle. Jussi näki sen soreat kasvot ja ryhdikkään yläruumiin ja kuuli täsmällisesti äännetyt sanat:

— Tulkaa ulos sieltä.

Jussi lähestyi ovea, mutta pysähtyi taas, kun toiset tukkivat aukon. Nuorten soturien ilmeet olivat semmoiset kuin he olisivat olleet käsittelemässä jotain saastaista eläintä.

— No ettekö kuule, tulkaa ulos.

Jussi tulee, pää vapisten ja silmät aivan pyöreinä. Pirjola sanoo, vieraitten vuoksi tutunomaisella äänellä:

— Lähdetääs nyt Janne vaan esikuntaan, vaikken minä senpuolesta yhtään takaa kuinka siellä käy.

Matkalla kysyy toinen vieraista:

— Olikos se te kun murhasitte herra Palmunoksan?

— En, minä en ole ollu', vaikka tähän ammuttaisiin, en ... missää' tekemisissä... Juha niistää nenäänsä.

— No missäs teidän kivääri on?

— Se on kyllä siellä ... mutten minä siinä ollu'.

— Saatte sitten lähemmin selvitellä esikunnassa.

Vaelletaan ääneti edelleen. Juha laskee ajatuksissaan, kuinka paljon jäi kotiin leipää, silakkaa, puita ja heiniä — jos tuo Pirjola hakee pois ne heinät, niin silloin lehmä ei tule toimeen. Ja mikä perii pojan — tyttö kyllä menee maailmalla. Tulee mieleen Hiltu-vainaan kohtalo; kyynleet valuvat. Kuolee hän tällä matkalla ... ei hän enää tätä aidanvierua palaa... Ei ole tullut valmiiksi mikään; hän on ollut akan kanssa, on pitänyt tölliä, on ollut sosialisti; kaikki ne ovat olleet samantapaisia asioita. Hän on niitä toimittanut, kun niitä pitää toimittaa — ja nyt hänen pitää jo kuolla — eikä lapset ymmärrä mitään. Ei nekään ole niinkuin muitten lapset, ne on niinkuin semmoisen tekemiä, joka ei osaa...

Tullaan kylän aukealle ja Juha näkee talot illan alkavassa hämyssä, niinkuin olisi kulunut kymmenen vuotta menneestä yöstä. Hän ajattelee jo selvästi, että hänet tapetaan; kuuma tunne lievittää mieltä ja valuttaa yhä uusia vesiä vanhoista silmistä ja nenästä. Jalkaa väsyttää, mutta väsymys on nyt omituisen huumaavaa. Lientyneen mielen taustalla asuu yhä vahvempana eletyn elämän tuntu, masentavan osaamattomuuden tunne. Jos ammoiden kuolleitten vanhan Penjamin ja Nikkilän entisen piika Maijan kuusikymmenvuotiaalla pojalla nyt olisi kehittyneemmät aivot, voisi hän näillä maallisen vaelluksensa viimeisillä kilometreillä ehkä saada viileätä tyydytystäkin noista elämänsä tosiseikoista. Mutta nyt ne vain kyynelten mukana ikäänkuin valuvat pois ja mennessään koskettavat yhä pehmenevää mieltä.

Yhä oli taloja matkan varrella. Toisissa vilisi sotamiehiä — Juhakaan ei osannut ajatuksissaankaan nimitellä näitä lahtareiksi. Kymmenittäin hevosia seisoskeli pielissä. Yhdestä talosta Juhallekin annettiin hevoskyyti ja uudet saattomiehet. Juha tunsu yhä selvemmin, ettei hänestä tule tämän tällaisen maailman asukasta. Kun vain tekisivät sen pian eivätkä räökkäisi. Tulee niin pahasti mieleen ne lapset ja lehmä — ja itkettää yhtä mittaa...

Johan Toivolan juttu tettiin kyllä heti itsestään selväksi. Hän oli viimeiseen päiväänsä asti ollut mukana rikoksissa — viimeksi vällyryöstöissä — ja sitten oli hänellä ilmeisesti huomattava osuus hra Palmunoksan murhassa, vaikka halukkaimmankin syyttäjän, miehen nähtyään, täytyi hiukan epäillä sitä, että hän olisi ollut ampumassa. Eikä koko paikkakunnan väessä ollut ainoatakaan, jolla olisi ollut häntä kohtaan myötätuntoa. Kun jotkut isännät Maarianpäivä-ehtoonä näkivät häntä vietävän, niin he tunsivat väkisinkin sääliä. Mutta säälikin oli vastenmielistä ja isännät tunsivat tyydytystä, kun ohi päästyään tiesivät, ettei heidän sen enempää tarvinnut olla tekemisissä Jussin eikä hänen asioittensa kanssa. Ihan niinkuin joku sovittautuu pois kotoa silloin kun on teurastus, mutta palattuaan katselee mielellään karttuneita siistejä lihoja.

Juhan sielu ja ruumis värisi, kun hän saapui vankipaikkaan. Hän koetti vakuuttaa itselleen, että hänet tapetaan, jo tänä iltana; hän kuvitteli yhtä mittaa, kuinka luoti tulee ruumiiseen. Sillaikaa suu höpisi

jotain rukouksen tapaista eikä huomio sen vuoksi tullut kiintyneeksi olosuhteisiin. Huoneessa oli kovin ahdasta, niin etteivät kaikki mahtuneet pitkälleen. Yskittiin ja syljettiin. Tuntien kuluessa tuli kuoleman odotus yhä kylläisemmäksi. Moni rukoili, että Jumala itse ottaisi heidän henkensä, ennenkuin ihmiset ehtivät. Nuoret huligaanit olivat hullunkurisen näköisiä, kun heidän eläimellisillä kasvoillaan nyt pakosta asui vakavuus. Joku heistä yritti puhutella vartijaa. — Ei teitä kaikkia tapeta, sanoi vartija yhtäkaikkisesti hymähtäen.

Yö kuluu eikä vaan ketään viedä ammuttavaksi. Aamupuoleen alkaa yksi ja toinen torkahdella ja kohta kuuluu huoneesta vain unista ähinää, yskäkohtauksia ja joskus joku "Herra Jumala taivaallinen isä". Kuuluupa kuorsaustakin: nuori huligaani voi mainiosti nukkua näissäkin oloissa.

Aamupuolella tuodaan vielä useita uusia vankeja. He koettavat rämpiä lojuvien yli akkunan ääreen, mutta vartija kieltää ja komentaa seinän vierelle päin.

"Kallis on vapauden lunastus, perkele", sanoo yksi tuoduista.

Nukuttu uni ei ole suurenkaan arvoista ja kaikki ovat vakuutettuja siitä, etteivät ole ollenkaan nukkuneet. Pienempikin aamutorkkahdus kykenee kumminkin muodostamaan rajan eilisen ja tämän-päivän välille. Aamulla kaikki vaistoillaan tajuavat, ettei ketään nyt taas ammuta ennen iltaa. Pitkä päivä tutkintoineen on edessä.

Puoli yhdeksän aikaan juovat kenttätuomari, komendantti ja paikallispäällikkö aamukahvia. He ovat kaikki hermostuneita, melkein riitelevät keskenään, sillä kaikki asiat ovat hienokseen sekaisin ja raskas päivä on taas edessä. Kaikkea tarvitaan eikä mitään ole. Suuri vankimäärä tuottaa hankaluutta, niitten suhteen ei ole mitään varmaa menettelytapaa. Niitä on vapauteltu talollisten takauksilla, toisia ovat miehet ampuneet omin päinsä, suutarit on muitta mutkitta pantu työhön. Pitkin päivää tuovat talolliset tänne akkoja ja jos jotakin kuulusteltaviksi. Joku tulee vaatimaan kuittia telefonistaan, jonka sotamiehet ovat vieneet. Tämä on niin ärsyttävää, että komendantti ja tuomari tavan takaa vahingossa puhuvat ruotsia, vaikka paikallispäällikkö on suomalainen.

Vankikysymys on kuitenkin pulmallisin.

— Täytyy enstään ekspedieerat ne kun tulee kuolemaan, sanoo tuomari.

— O alla esikunta-huliganer kan man ge brödkort utan vidare, sanoo komendantti.

— Jaa mut piru tietää, kuka niist on esikunta-huligaani.

Nuo molemmat niin erilaiset mielvireet — vankien ja esikuntaherrojen — joutuvat sitten yhdeksästä alkain mitä läheisimpään kosketukseen toistensa kanssa. Tuomari on tarmokkaalla tuulella, hän saa tänään asiat luistamaan. Kun ilta ehtii, on neljäkymmentä vankia lähetetty pohjoiseen ja yhdeksän on valmiina ammuttavaksi.

Ne, jotka on määrätty ammuttaviksi, viedään erityiseen pieneen huoneeseen toiselle puolelle pihaa. Ovipieleen asettuu kaksi vartijaa pistimet kivääreissä ja käsipommit vyöllä. Paikkakuntalaisten sotamiesten kesken leviää päivän kuluessa tietoja, keitä tuohon erikoishuoneeseen on karttunut. Siellä on osuuskaupan hoitaja: no sen nyt tiesikin — Kulmalan Alviina ja Virtasen Manta: vai se niillekin tuli — Toivolan Jussi: vai on sekin; kunta saa ruokavieraita senkin jälkeläisistä.

Siellä pienessä huoneessa ne yhdeksän odottavat yön tuloa. Muutamilla naisilla on mielentilassaan rauhallisempi vaihe, ja yksi kysyy vartijalta, paljonko kello on.

— Olisiko teillä mihkää mentävää? kysyy vartija vastaan.

Vartijat vaihtuvat. Taas kysyy joku vartijoilta, eikö vartioiminen ole väsyttävää.

— Kiitos vaan kysymästä, mutta pianhan tästä päästään. Jääkäri on jo täällä.

— Tuleeko jääkäri vahtiin?

— Juu, se on pyytännyt säästämään viimeisen vahtivuoron hänelle.

Ei tee mieli enää kysellä.

Kaksi typerää nuorta ihmisen lasta vietti jo toista kauhuisaa yötä kaukana viheliäisessä metsätöllissä. Illalla oli tyttö juosta pompottanut etäisessä naapuritöllissä, muka kysymässä oliko mitään kuulunut isästä. Mutta hän ei löytänyt siitä töllistä ketään ja suden kolloa itkien ja läähättäen hän palasi takaisin metsäisen taipaleen. Poikakin itki pimeässä pirtissä, ja niin he turvattomina valmistuivat taas kestäämään yön. He olivat alinomaa torailleet keskenään ja isä oli heitä lyönyt. Mutta nyt he alati näkivät silmissään isänsä vanhan kaljun pään ja harittavat äärihiukset. Kauhun itku velloi esiin veren

tiedottomat vaistot. Vertaus vangitusta linnusta ja pesään jääneistä poikasista on tässä tapauksessa hymyilyttävä, niin tosi kuin se onkin.

Siellähän se vanha lintu istui nurkassa kädet ristissä polvien yli ja pää huojuen. Rintaa on pistänyt ja henkeä ahdistanut koko päivän. Hän on ollut tuomarin edessä, mutta siitä hän ei muista mitään. Erinäiset seikat hänen elämänsä varrelta ikäänkuin tanssivat ohi hänen tajuntansa. Ensimmäiset yöt, jotka hän vietti vaimo-vainajansa seurassa — ne olivat kuin olivatkin onnellisia. Ja sitten Hiltun kohtalo; kun hän nyt näki Hiltun vaiheita lapsuudesta asti, näkee hän ne vain jatkuvana matkana siihen kuutamoyöhön asti, jona Hiltu meni järveen. Tämä näkemys on Juhalle niin selvä, ettei hän ollenkaan huomaa, kuinka se vasta nyt on ruvennut siltä näyttämään. Hän vain huojuttelee päätään, ja ennen pitkää näkee hän oman elämänsä tapaukset samanlaisena sarjana kuin Hiltunkin elämän...

Kuuluu matala-ääninen käsky: "tulkaa ulos". Jussinkin mieli värähtää nykyisyyteen ja alkaa siinä käyntinsä taas johonkin vallan toiseen suuntaan. Lähdetään. Tällainen lähtö oli hyvin tavallinen Suomen vapaussodassa.

* * * * *

Viimeisenä tallustaa hautausmaan portista sisään Toivolan Juha. Toiset nuoremmat kiiruhtavat juoksujalkaa, vain paksuvatsainen osuuskaupanhoitaja on jättäytynyt Jussin rinnalle.

Vilu, nälkä ja unettomuus ovat tehneet hyvää vanhan Jussin olemukseen. Rinnan pistos ja hengenahdistus ovat lakanneet kiristämästä, ne kyllä tuntuvat, mutta ikäänkuin pehmeämmin. Vapiseminenkin on tullut tunnottomaksi, ja ajatuksessa on niinkuin jokin kehä, joka pysyy paikoillaan, sillaikaa kun tuhannen tuhatta pientä mielletä kiihkeästi jatkaa survontaansa. Näin on aina niin kauan kun jotakin jatkuvasti tapahtuu, kun kaikki säännöllisesti astuvat eikä mitään komenneta. Mutta niin pian kun jotain pienempääkin erikoista sattuu, kun jääkäri työntää rautaportin puoliskoa kauemmaksi, kun hän kääntyy katsomaan taakseen ja kiväärin piippu heilahtaa hämärässä, silloin tuntuu aina kauhea väsyneen epätoivon vihlaus. Se ei enää pistä, se ikäänkuin lyö jollain nahkapallolla sisuksiin.

Haudasta kaivettu hiekkajono hämöttää. "Seis!" Etumaiset pysähtyvät, mutta takimmaisat astuvat vielä muutamia askelia. Kaikki seisovat, hengitys kuuluu, yksi vajoaa polvilleen ja käsilleen, mutta kukaan ei puhu mitään. Juhan ajatuksesta on kehä hävinnyt, häntä vetää kovasti pitkälleen, mutta hän seisoo. Hänellä alkaa olla samanlainen tunne kuin kerran ennen sairaana Herran Ehtoollista saatuaan. Ja eikö hän olekin juuri hiljakkoin ollut Herran Ehtoollisella? Hän muistaa ihan elävästi sen kun hän seisoi siellä Paitulan vajan nurkassa, onnellisessa entisyydessä, mutta siitä hetkestä tähän asti on kaikki tyystin kadonnut. Oikeus ja vääräisyys, syyllisyys ja syyttömyys, ne ovat tälle tilanteelle, tälle aivotilalle äärimmäisen vieraita kysymyksiä. Ne eivät tällä hetkellä pääse tietoisuuden pimeimpäänkään soppeen. — Minkämoinen puku oli Hiltu-vainaalla silloin kun se lähti kotoa, päivänpaisteessa? Semmoinen se oli ja kengät olivat semmoiset.

Juhan aistit havaitsevat mitä tapahtuu. Paksuvatsainen on sanaa sanomatta haettu joukon takaa, sen on käsketty riisua kenkensä ja vaatteensa, se riisuu niitä juuri. Nyt se kävelee hautaan, hiekka vähän luhistuu sen jalkojen alla. Vihainen äänettämyys. — Raks ni-naks raks taraks. Pitkän pitkä hiljaisuus, jonka kuluessa puristava luonnottomuuden tunne saavuttaa huippunsa. Paukaus on kuin suuri helpotus. Kun ensimmäinen on ohi, käy kaikki helpommin.

Seuraavankin käsketään riisuutua, kävellä hautaan ja niin edespäin. Laukaukset jysähtelevät, yrittäen turhaan kiihdyttää heltyneitä tajunnoita. Nähtävästi ei ole ketään sankaria tässä joukossa. Naiset pitävät vapisevaa ääntä, joka ei ole itkua; se on luultavasti alkuperäisintä emon vikinää, kun se on erotettu pennuistaan. Kaikki turhat armonrukoukset ja polvistumiset he ovat suorittaneet jo vankipaikalla.

Sattuu niin, että meidän vanha vastenmielinen Jussimme jää viimeiseksi. Hän on vielä niin paljon tajussaan, että hän kykenee sen itsekin havaitsemaan, herättääpä se hänessä jonkinlaisen mielteenkin. Hän on myös aivan varma siitä, että hän äskettäin on nauttinut Herran Ehtoollista, hän höpisee itsekseen yhtä mittaa: "Herra Jeesus ota henkeni." Häntä arveluttaa hiukan riisua housujaan, sillä alushousut ovat kovin risaiset (tietysti hänen Iaisensa nahjus ei tullut hankkineeksi uusia kaartin varoista) ja olosuhteiden vuoksi sitäpaitsi hiukan — —. Hän avaa kumminkin vanhan vyönsä ja pujottelee housunsa pois. — "Herra Jeesus ota henkeni, Herra Jeesus ota henkeni."

Haudan pohjalla on jo melkoinen lammikko lämmintä verta, kun Juha astuu siihen takkuisella sukallaan. Suloinen raukeus vetää häntä vaistomaisesti asettumaan pitkälleen ruumiskasan päälle. Haudan reunat piirtyvät kumottavaa taivaan lakea vastaan. Vilun puistatus hävittää raukeuden sulon. Puristunut nyrkki painaa altapäin niskaan.

Silmänräpäykseksi hän on unohtanut, mikä häntä oikeastaan odottaa, mutta samassa kuuluu jääkäriin

käskevä ääni, että hänen onkin noustava seisaalleen. Jännittävässä tilanteessa ihminen vaistomaisesti tottelee annettua käskyä. Juhakin vääntyy epämukavasti pystyyn ja käsin kannatellen viheliäisiä alushousujaan humauttaa Toivolana Jussi kuoleman valtavaan kaikkikyhteiseen olotilaan ilman mitään "viimeistä ajatusta".

Hänen kärsimyksensä, jotka varmaan näkymättömissä tilikirjoissa luetaan sen kansan hyväksi, jonka kokonaisolemuksesta hän ei mitään tiennyt; ne kärsimykset olivat olleet pitemmät ja syvemmät kuin monenkaan — ehkäpä yhdenkään — niistä, joiden kärsimyksistä nyt lukua lasketaan.

Jääkäri menee miehineen jo tuolla etäällä pois hautausmaalta. Johan Abrahamin elämäkerta on ehtinyt luonnolliseen loppukohtaansa, puuttuu vain tavanomaiset loppusanat. Niiksi on vaikea mitään painavampaa keksiä, sillä vanhan Juhana loppu sattui myrskyn ollessa parhaimmillaan Suomessa ja muunkin ihmiskunnan vielä kiihkeästi yrittäessä arvata, mikä se onni on, jota se näin vaikeasti tavoittelee. Ken olisi kaukonäköjä, voisi ehkä jotain nähdä, jos tänä himmeänä yönä hiipisi hautausmaalle, laskeutuisi hautaan verilammikon ja ruumiskasan lähelle ja siitä käsin kuuntelisi hiljaisuutta. Ei ole sanottu, että voimakkain tunne tällöin olisi kauhu. Kevät aavisteleiksen jo hautausmaan puissa ja ilmassa, se lupaa jälleen linnunlaulua ja kukkain tuoksua ja varttuville ihmislapsille ilonkyläisiä päiviä. Yhä lähemmäksi he pääsevät sitä onnea, jonka nimeä he turhaan ovat vuosisadasta toiseen aprikoineet. Tänä päivänä he vielä luulevat, että lihallinen ruumis tarpeineen, yhteiskunta ja muut semmoiset ovat kaikkein läheisimmässä tekemisessä tuon onnen kanssa. Mutta vaikka asiat vielä ovatkin niin karkealla kannalla, niin onhan päivässä mittaa. Ja niin pitkällä joka tapauksessa ollaan, että useimmat yksilöt kuolinhetkellään sen onnen vilaukselta kokevat; sehän juuri antaa öiselle hautausmaalle semmoisen yhtenäisen tunnelman, kun me sen seikan aavistamme. Ja kyllä se joskus, ihmiskunnan elinpäivän jatkuessa, vielä leviää elävienkin valtakuntaan.

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK HURSKAS KURJUUS: PÄÄTTYNYT SUOMALAINEN
ELÄMÄKERTA ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase "Project Gutenberg"), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. "Project Gutenberg" is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and

help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4,

“Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation.”

- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain “Defects,” such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the “Right of Replacement or Refund” described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you ‘AS-IS’, WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in

all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™'s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.